

АГРОСВІТ

№ 24 грудень 2021

Науково-практичний журнал

ISSN 2306-6792

9 772306 679204

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Васильєва Наталя Костянтинівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри інформаційних систем і технологій, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Вініченко Ігор Іванович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: Кучеренко Г. Б.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Андрющенко Катерина Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки та підприємництва, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Безус Роман Миколайович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Гончаренко Оксана Володимирівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Добровальська Олена Володимирівна, доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Козловський Сергій Володимирович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки, Донецький національний університет імені Василя Стуса (м. Вінниця)

Каткова Наталя Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри обліку і економічного аналізу, Національний університет кораблебудування ім. адмірала Макарова

Качула Світлана Валентинівна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Крючок Леся Станіславівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Кураташвілі Альфред Анзоревич (Тбілісі, Грузія), доктор економічних, філософських і юридичних наук, професор в галузі суспільних наук, професор Грузинського технічного університету в області Публічного права (Факультет Права і Міжнародних відносин), науковий керівник Інституту Бізнесу і Права факультетів Права і Міжнародних відносин і Бізнес-технологій ГТУ, завідувач відділом економічної теорії Інституту економіки імені П.Гуцушвілі Тбіліського державного університету імені Іване Джавахішвілі

Лозинський Дмитро Леонідович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Державний університет «Житомирська політехніка»

Павлова Галина Євгенівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Самойленко Алла Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та туристичного бізнесу, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Пантелеєва Наталя Миколаївна, доктор економічних наук, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Черкаський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»

Трусова Наталя Вікторівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Таврійського державного агротехнологічного університету, Таврійський державний агротехнологічний університет

Федоренко Станіслав Валентинович, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри охорони праці і навколишнього середовища КНУБА, академік академії будівництва України

Халатур Світлана Миколаївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Череп Олександр Григорович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки, Запорізький національний університет

Чирва Ольга Григорівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Шабатура Тетяна Сергіївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства, Одеський державний аграрний університет

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 24 грудень 2021 р.

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з **ЕКОНОМІЧНИХ НАУК** (Категорія «Б»).
Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 975 від 11.07.2019 р.

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 23728-13568ПП від 27.12.2018 року
ISSN 2306-6792

Передплатний індекс: 21847

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.agrosvit.info

Засновники:
Дніпровський державний аграрно-економічний університет,
ТОВ "ДКС Центр"
Видавець:
ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Дніпровського державного аграрно-економічного університету 30.12.21 р.

Підписано до друку 30.12.21 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 9,1.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдовий, друк офсетний.

Замовлення №3012/1.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© АгроСвіт, 2021

У НОМЕРІ:

Єрмаков О. Ю., Літвінов В. І., Жибак М. М.

Методологічні засади формування системи трудової мотивації в сільськогосподарських підприємствах України 3

Третяк А. М., Третяк В. М., Трофименко П. І., Прядка Т. М., Трофименко Н. В.

Стале (збалансоване) землекористування: понятійний базис та методологія інституціоналізації 11

Вініченко І. І., Масляєва О. О., Головка Р. А., Кругляк Г. С.

Формування ризикозахищеності аграрного підприємництва 23

Макаренко А. П., Ананьєва І. В.

Удосконалення оподаткування, обліку, податкової звітності і контролю податку на додану вартість та заходи щодо поліпшення його податкового планування на підприємстві 31

Якубенко Ю. А., Сірко А. Ю.

Сутність кризових явищ в Україні та напрями їх подолання 39

Драмарецька К. П.

Управління маркетинговою діяльністю сільськогосподарських підприємств 46

Перетятко Ю. М.

Поточний та капітальний ремонт як категорії бухгалтерського обліку 52

Подмешальська Ю. В., Корнієнко Д. В.

Облік розрахунків з постачальниками за видами економічної діяльності 58

Шалашна А. О.

Фінансова політика держави у системі розвитку економіки 65

№ 24 / 2021

CONTENTS:

Yermakov O., Litvinov V., Zhybak M.

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF FORMATION OF LABOUR MOTIVATION SYSTEM IN AGRICULTURAL ENTERPRISES OF UKRAINE 3

Tretiak A., Tretiak V., Trofymenko P., Priadka T., Trofimenko N.

SUSTAINABLE (BALANCED) LAND USE: CONCEPTUAL BASIS AND INSTITUTIONALIZATION METHODOLOGY 11

Vinichenko I., Masliaieva O., Holovko R., Krugliak G.

FORMATION OF RISK PROTECTION OF AGRICULTURAL ENTERPRISE 23

Makarenko A., Ananieva I.

IMPROVING TAXATION, ACCOUNTING, TAX REPORTING AND CONTROL OF VALUE ADDED TAX TO IMPROVE TAX PLANNING AT THE ENTERPRISE 31

Yakubenko Yu., Sirko A.

THE ESSENCE OF CRISIS PHENOMENA IN UKRAINE AND DIRECTIONS OF OVERCOMING THEM 39

Dramaretska K.

MANAGEMENT OF MARKETING ACTIVITIES OF AGRICULTURAL ENTERPRISES 46

Peretiatko Yu.

MAINTENANCE AND MAJOR REPAIR AS AN ACCOUNTING CATEGORY 52

Podmeshalska Yu., Kornienko D.

ACCOUNTING FOR PAYMENTS TO SUPPLIERS BY ECONOMIC ACTIVITY 58

Shalashna A.

FINANCIAL POLICY OF THE STATE IN THE SYSTEM OF ECONOMIC DEVELOPMENT 65

УДК 331.101.3: 631.11 (477)

О. Ю. Єрмаков,

д. е. н., професор, професор кафедри економіки,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID ID: 0000-0001-5070-6528

В. І. Літвінов,

доктор філософії з економіки, старший викладач кафедри обліку і оподаткування,
ВП НУБіП України "Бережанський агротехнічний інститут"

ORCID ID: 0000-0003-2826-0819

М. М. Жибак,

д. е. н., професор, директор інституту,
ВП НУБіП України "Бережанський агротехнічний інститут"

ORCID ID: 0000-0002-1765-820X

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.24.3

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ТРУДОВОЇ МОТИВАЦІЇ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ

O. Yermakov,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Economics,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

V. Litvinov,

PhD in Economics, Senior lecturer, Separated Subdivision of the National University
of Life and Environmental Sciences of Ukraine "Berezhany Agricultural Institute"

M. Zhybak,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Director, Separated Subdivision of the National University
of Life and Environmental Sciences of Ukraine "Berezhany Agricultural Institute"

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF FORMATION OF LABOUR MOTIVATION SYSTEM IN AGRICULTURAL ENTERPRISES OF UKRAINE

У сучасних умовах аграрного господарювання для залучення персоналу з необхідним набором компетенцій сільськогосподарське підприємство має застосовувати таку систему мотивації праці, яка б забезпечила максимальне задоволення потреб працюючих. При обґрунтуванні організаційно-економічних заходів впливу на формування системи ефективної трудової мотивації основну увагу має бути приділено оптимізації забезпечення трудовим потенціалом сільськогосподарських підприємств, удосконаленню організації оплати праці, ефективному застосуванню додаткових матеріальних стимулів діяльності та ін.

Засобом, який дає змогу оцінити професійні та особистісні якості працівника, визначити значимість посади в підприємстві та на цій основі сформувані кваліфікаційні групи, є система грейдів. Особливості її запровадження в сільськогосподарських підприємствах у статті висвітлено на прикладі ПАП "Агропродсервіс" Тернопільської області.

Research on employee motivation is a necessary condition for creating and implementing an effective system of labour motivation in agricultural enterprises, taking into account the current realities of economic processes in the agricultural sector, diverse staffing needs, tangible and intangible incentives, create conditions for effective work of a particular business entity.

In modern conditions of agrarian management for attraction of the personnel with a necessary set of competences the agricultural enterprise should apply such system of motivation of work which would provide the maximum satisfaction of needs of workers. To this end, the authors propose a strategy for developing work motivation using a model of balanced scorecard, which reflects the relationship between strategic decisions (increased investment in staffing and development) and operational objectives of agricultural enterprises (increasing productivity and performance).

Based on the questionnaire of employees of agricultural enterprises of Berezhany district of Ternopil region, it was found that among the intangible incentives 93% of respondents consider permanent employment to be the most important; 87.3% of respondents named the moral climate in the team as a key motivating factor; 83.7% of respondents stressed the importance of management's attitude to subordinates; 81.2% — interest in work. At the same time, only 11.2% of employees of agricultural enterprises consider the creative nature of work to be an important stimulus, 11.4% — moral incentives, 16.7% — participation in enterprise management.

Therefore, agricultural enterprises should use a system of labour motivation, which would take into account both material factors influencing the work of personnel of economic entities, and moral and psychological methods that provide confidence and comfort of workers in the case of quality performance of their professional duties.

According to a study of the organization of bonuses in agricultural enterprises of Ternopil region, it is proposed to strengthen the value and impact of additional payments in order to better motivate to work, taking into account the labour contribution of each employee, strengthening executive discipline and creativity. In substantiating organizational and economic measures to influence the formation of a system of effective labour motivation, the main attention is paid to optimizing the labour potential of agricultural enterprises, improving the organization of wages, effective use of additional material incentives and others.

A prerequisite for the successful development of an agricultural enterprise is the development of a transparent compensation policy, ensuring a close relationship between performance and remuneration. The grading system is a tool that allows to assess the professional and personal qualities of the employee, to determine the importance of the position in the company and on this basis to form qualification groups. The organization of wages according to the system of grades helps to manage the wage fund and makes the payroll system flexible, regulates the imbalance of wages in the company. Peculiarities of its implementation in agricultural enterprises are covered in the article on the example of the Private agro-industrial enterprise "Agroprodservice" of Ternopil region.

Ключові слова: ефективність, мотивація, система мотивації, стимули, праця, трудовий потенціал, сільськогосподарські підприємства, зрештудування, оплата праці.

Key words: efficiency, motivation, motivation system, incentives, work, labour potential, agricultural enterprises, grading, wages.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Мотивація працівників — одне з найважливіших і складних завдань для управлінського персоналу сільськогосподарських підприємств. Мінливі ринкові відносини зумовлюють постійну зміну мотивів і цінностей для працівників, що актуалізує проблему формування дієвої системи трудової мотивації. З огляду на це поглибленої уваги потребує розроблення організаційно-економічних заходів впливу на формування системи ефективної трудової мотивації в сільськогосподарських підприємствах, якими є: оптимізація забезпечення трудовим потенціалом сільськогосподарських підприємств; удосконалення організації систем оплати праці; ефективне застосування додаткових матеріальних стимулів; урізноманітнення методів нормування праці тощо.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження проблеми трудової мотивації у контексті підвищення конкурентоспроможності підприємств, у тому числі і сільськогосподарських, проводили: С. Бандура, Г. Бекер, П. Бергер, О. Березін, Д. Богиня, Е. Бойко, О. Бородіна, О. Витвицька, П. Друкер, О. Єрмаков, І. Заславський, А. Калина, А. Колот, Д. Коул, Л. Михайлова, М. Портер, А. Чикуркова, В. Шерш-

ньов тощо. У працях згаданих вчених висвітлено теоретико-методологічні основи визначення та оцінки мотивації праці, ефективного управління персоналом і конкурентоспроможності підприємств як суб'єктів ринкового господарювання, в тому числі й аграрного. Проте, незважаючи на значну кількість досліджень, внаслідок постійної зміни економічної ситуації винагородження працівників у сільськогосподарських підприємствах на сьогодні характеризується відсутністю чітко налагодженої системи трудової мотивації. Тому великої ваги набуває вирішення методологічних та практичних проблем формування і використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств шляхом запровадження нових та удосконалення існуючих організаційно-економічних заходів мотивації праці. Це має забезпечити у кінцевому підсумку як зростання зацікавленості працівників продуктивно та якісно виконувати свою роботу, так і підвищення ефективності виробничої діяльності та конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є опрацювання методологічних засад формування системи ефективної трудової мотивації як передумови підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських

підприємств України. Це й передбачає виконання таких завдань: дослідження та систематизація науково-методичних засад, здійснення оцінки та аналіз формування системи мотивації персоналу в сільськогосподарських підприємствах, визначення перспективних напрямів її розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Для підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств важливо постійно удосконалювати організаційно-економічні заходи щодо підвищення трудової мотивації працівників. Систему ж трудової мотивації доцільно розглядати як комплекс взаємоузгоджених спонукальних принципів, методів і важелів, що забезпечать дії працівників, спрямовані на досягнення як їх особистих, так і загальних цілей господарюючих суб'єктів.

Ефективна система трудової мотивації в сільськогосподарських підприємствах, що враховує сучасні реалії розвитку економічних процесів в аграрному секторі, різноманітні потреби персоналу, матеріальні та нематеріальні методи стимулювання, є передумовою забезпечення прибуткової виробничої діяльності конкретного господарюючого суб'єкта. Диференціація стимулів за певними групами персоналу сільськогосподарських підприємств дозволяє здійснювати різні види організаційних змін, залучати високопрофесійних фахівців, сприяє досягненню працівниками якнайкращих результатів.

У сучасних умовах аграрного господарювання для залучення персоналу з необхідним набором компетенцій сільськогосподарське підприємство має застосовувати таку систему мотивації праці, яка б забезпечила максимальне задоволення потреб працюючих. З цієї метою нами запропоновано стратегію розвитку трудової мотивації з використанням моделі збалансованої системи показників, яка відображає взаємозв'язок між стратегічними рішеннями (зростанням вкладених коштів у забезпечення і розвиток персоналу) та оперативними завданнями сільськогосподарських підприємств (підвищення показників продуктивності праці та результатів діяльності підприємства). Ця стратегія надає мотивовану відповідь стосовно вимог, за рахунок яких знань, умінь, досвіду персоналу господарюючий суб'єкт може реалізувати свої конкурентні переваги.

Відібрані для збалансованої системи показники є інструментом менеджменту для озна-

йомлення підлеглих та інших зацікавлених осіб із результатами та факторами діяльності, завдяки яким підприємство виконує свою місію та стратегічні завдання [6, с. 10].

Послідовність розробки бізнес-стратегії з використанням моделі збалансованої системи показників продемонстровано на прикладі ПАП "Агропродсервіс", яке об'єднує 22 суб'єкти господарювання з майже 37 тис. га посівних площ Тернопільської, Івано-Франківської, Львівської та Херсонської областей [12, с. 103].

Проведеним нами анкетуванням 210 працівників сільськогосподарських підприємств Бережанського району Тернопільської області встановлено, що серед нематеріальних стимулів найважливішими 93 % респондентів вважають постійну трудову зайнятість; 87,3 % респондентів ключовим фактором мотивації назвали моральний клімат у колективі; 83,7 % опитаних підкреслили значимість ставлення керівництва до підлеглих; 81,2 % — інтерес до праці. Водночас тільки 11,2 % працівників сільськогосподарських підприємств вважають важливим стимулом творчий характер праці, 11,4 % — моральні заохочення, 16,7 % — участь в управлінні підприємством.

Отже, в сільськогосподарських підприємствах має застосовуватися така система трудової мотивації, яка б враховувала як матеріальні фактори впливу на роботу персоналу господарюючих суб'єктів, так і морально-психологічні методи, що забезпечать почуття впевненості та комфорту працюючих у разі якісного виконання ними професійних обов'язків.

За результатами дослідження організації преміювання в сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області пропонується посилити значення і вплив додаткових виплат з метою кращої мотивації до праці з урахуванням трудового внеску кожного працівника, зміцнення виконавчої дисципліни та творчого підходу до виконання трудових обов'язків.

Нові підходи до оплати праці та стимулювання її ефективності передбачають поступовий перехід від традиційних систем до двокомпонентної оплати праці — базова ставка і додаткові стимулюючі виплати, що залежать від індивідуальних результатів та/або ефективності роботи підрозділу чи підприємства в цілому [8].

У досліджуваному нами ПАП "Агропродсервіс" Тернопільської області використовуються різні системи оплати праці. Встановлені тут розцінки оплати праці механізаторів за певні види робіт, як приклад, наведено в таблиці 1—3.

Таблиця 1. Розцінки оплати праці механізаторів у ПАП "Агропродсервіс" Тернопільської області

Закриття вологи					
Трактор	Причіпне обладнання	Характеристика	Одиниця виміру роботи	Розцінка за одиницю роботи, грн	
MT3-1221, MT3-82, T-150K	ЗПГ-6	Ширина захвату – 6 м	га	13,3	
Культивація					
CASE 535KC FENDT 1050	HORSCH JOKER 6CT	Ширина захвату по стерні – 12 м	га	12	
CASE 535KC FENDT 1050	HORSCH JOKER 6CT	Ширина захвату по оранці – 12 м	га	16	
Внесення гноівки (розцінка застосовується для всіх членів екіпажу)					
HOLMER TERRA VARIANT TV 600		Внесення гноівки	год	80	
Ворущіння (перевертання сіна/соломи)					
MT3-1221, MT3-82, T-150K, JOHN DEERE 6135B, DEUTZ FAHR GDT E2	POTTINGER HIT 8.91-N	Ширина захвату – 9м	га	15	
Валкування (формування валків сіна/соломи)					
MT3-1221, MT3-82, T-150K, JOHN DEERE 6135B, DEUTZ FAHR GDT E2	KUHN GA7501	Ширина захвату – 6 м	га	21	
MT3-1221, MT3-82, T-150K, JOHN DEERE 6135B, DEUTZ FAHR GDT E2	KUHN GA6002	Ширина захвату – 4,5 м	га	29	
Перевезення сінажної маси (силосної маси) з поля до місця закладки					
CASE 310/340, FENDT 936, JOHN DEERE 8335R, T-150K		Вантажопідйомність – 15 т	т/км	1,47	
ЗІЛ-130, ГАЗ-53		Вантажопідйомність – 15 т	т/км	1,87	
КАМАЗ, МАЗ		Вантажопідйомність – 15 т	т/км	1,7	
MAN, Mercedes		Вантажопідйомність – 15 т	т/км	1,35	
DAF, МАЗ		Вантажопідйомність – 15 т	т/км	1,12	
Погодинна робота на тракторі					
Технологічна операція	Трактор	Характеристика	Одиниця виміру роботи	Розцінка за одиницю роботи, грн/год	
Корчування дерев	Всі види		год.	55	
Розцінки роботи на кормозбиральному комбайні					
Вид роботи	Трактор	Причіпне обладнання	Характеристика	Одиниця виміру роботи	Розцінка за одиницю роботи, грн
Підбирання валків на сінаж	JOHN DEERE 8500	JOHN DEERE 639	Ширина захвату – 4 м	т	5
Комбайнування кукурудзи на силос	JOHN DEERE 8500	Kemper 460 PLUS	Ширина захвату – 3 м	т	2,5

Погодинна робота з бортовим напівпричепом — 67,2 грн/год., а з маніпулятором — 80,6 грн/год.

Оскільки, у працюючих колективах можуть виникати конфліктні ситуації між працівниками щодо преміювання. Тому щоб запобігти цьому, в Положенні про преміювання, які розробляються сільськогосподарськими підприємствами потрібно передбачити можливі випадки позбавлення премій. Так, наприклад, у ПАП "Агропродсервіс" Тернопільської області механізатори та водії несуть повну відповідальність за якісне та вчасне виконання робіт, упередження перевитрат пально-мастильних матеріалів, дотримання трудової дисципліни, техніки безпеки, технологій виробництва. Адміністрація підприємства залишає за собою

право зменшувати розцінки до 30 % при безпечному ставленні працюючих до закріплених за ними автомобілів і сільськогосподарської техніки, грубому порушенні трудової дисципліни.

Необхідною умовою успішного функціонування сільськогосподарського підприємства є

Таблиця 2. Розцінки оплати праці водіїв на роботі з погодинною оплатою праці в ПАП "Агропродсервіс" Тернопільської області

Вантажопідйомність, т	Марка автомобіля	Одиниця виміру	Розцінка, грн/год
Від 1 до 5	ГАЗ, СА3	год	53,7
Від 5 до 7	ЗІЛ	год	53,7
Від 7 до 10	МАЗ	год	53,7
Від 10 до 15	КАМАЗ	год	60,4
Від 15 до 20	MAN, Mercedes	год	67,2
Від 20 до 40	DAF, Супер МАЗ	год	73,9

Таблиця 3. Розцінки оплати праці водіям при погодинній роботі на малих автобусах та при підвезенні 3ЗР до обприскувача в ПАП "Агропродсервіс" Тернопільської області

Розцінки для водіїв при погодинній роботі на малих автобусах			
Технологічна операція	Марка автомобіля	Одиниця виміру	Розцінка, грн/год
Погодинна робота автобуса	Mercedes-Benz 611	год	53,7
	Mercedes-Benz 709		
Погодинна робота автобуса	Газель 32213	год	53,7
Погодинна робота автобуса	УАЗ 469	год	53,7
	УАЗ 3909		
Розцінки при підвезенні 3ЗР до обприскувача			
Підвезення 3ЗР до обприскувача	ГАЗ, САЗ, ЗІЛ, МАЗ	год	67,2

Таблиця 4. Коефіцієнти вагомості факторів оцінювання, %

№	Фактор оцінювання	Коефіцієнт вагомості
1	Управління працівниками	20
2	Відповідальність	15
3	Самостійність у роботі	10
4	Досвід роботи	10
5	Рівень спеціальних знань (кваліфікація)	10
6	Рівень впливу на роботу підприємства	20
7	Складність роботи	15
Разом		100

Джерело: розроблено авторами на основі [11].

розроблення прозорої компенсаційної політики, забезпечення тісного взаємозв'язку між результатами праці та винагородою. Засобом, який дає змогу оцінити професійні та особисті якості працівника, визначити значимість посади в підприємстві та на цій основі сформувані кваліфікаційні групи, є система грейдів.

Запровадження грейдової системи оцінювання посад та оплати праці дає змогу вирішити такі завдання:

- визначення відносної цінності існуючих посад з точки зору стратегії підприємства;
- оптимізація системи оплати праці;
- проведення оцінювання працівників щодо відповідності посадам, які вони обіймають;
- створення додаткових умов для кар'єрного зростання тощо [11, с. 87].

За своєю сутністю грейдування посад дещо схоже на тарифну систему оплати праці. Ці дві системи визначають ієрархічну структуру посад, в якій оклади встановлюються за нароста-

ючою ознакою. Проте, якщо при застосуванні тарифної системи керуються тільки відповідними довідниками, то при застосуванні грейдування роботодавець може самостійно визначити вимоги до різних посад і професій.

В основу грейдування посад покладено такі принципи:

- економічна обґрунтованість — зв'язок із результатами роботи підприємства (компанії);
- ясність і прозорість — об'єктивність системи, її зрозумілість для всіх категорій персоналу;

- справедливість — при більшому впливові на результати підприємства (компанії) працівник отримує більшу винагороду;

- однорідність — відповідність винагород працівників, що досягають однакового результату;

- ринкова конкурентоспроможність — створення конкурентних переваг підприємства (компанії) для залучення висококваліфікованих фахівців [5].

Розглянемо запровадження грейдової системи оплати праці в сільськогосподарському підприємстві на прикладі ПАП "Агропродсервіс". З цієї метою із залученням методичних підходів С. Цимбалюк [11, с. 86—98] і здійснюємо відповідне обґрунтування.

Насамперед, для того щоб отримати опис посад, рекомендується використати посадові інструкції підприємства та різноманітні методи аналізу робіт (інтерв'ювання, анкетування, спостереження тощо). Опис повинен містити загальну інформацію про посаду, відповідальність, необхідність досвіду, повноваження, здатність працівника до аналітичного мислення, рівень кваліфікації.

Щодо визначення цінності посад, то обираємо фактори оцінювання, вагомості яких визначається сумою балів, які виставляють експерти за кожен фактор (табл. 4).

Фактори мають бути простими для розуміння, єдиними для всіх посад, урахувати специфіку діяльності підприємства [11, с. 90]. Але недостатньо прийнятним для експертів виявився такий фактор оцінювання серед запропонованих С. Цимбалюк, як ціна помилки, тому він був нами вилучений для проведення розрахунків.

Наступним етапом є побудова грейдів, відповідно до якої за кількістю набраних балів ієрархічно розташовуємо посади (табл. 5).

Після формування грейдів встановлюємо діапазони для визначення заробітної плати для посад, які ввійшли до кожного грейду. При побудові діапазонів нижче значення кваліфіка-

Таблиця 5. Бальна шкала оцінювання посад, бал

№	Фактор оцінювання	Рівень оцінювання					
		1	2	3	4	5	6
1	Управління працівниками	0	4	8	12	16	20
2	Відповідальність	0	3	6	9	12	15
3	Самостійність у роботі	0	2	4	6	8	10
4	Досвід роботи	0	2	4	6	8	10
5	Рівень спеціальних знань (кваліфікація)	0	2	4	6	8	10
6	Рівень впливу на роботу підприємства	0	4	8	12	16	20
7	Складність роботи	0	3	6	9	12	15
Разом		0	20	40	60	80	100

Джерело: розроблено авторами на основі [11].

ційних коефіцієнтів K_{min} у грейді розмістимо на рівні 50% попереднього грейду максимального значення K_{max} (табл. 6).

Для встановлення діапазонів посадових окладів для кожного грейду перемножимо мінімальні і максимальні коефіцієнти посадових окладів на мінімальну заробітну плату (табл. 7).

Завершальною процедурою цього етапу є порівняння фактичних посадових окладів працівників підприємства із "вилками" посадових окладів, установлених для відповідного грейду. На основі порівняння слід скоригувати посадові оклади: підвищити їх для тих посад, оклади яких нижчі від передбачених "вилкою". Щодо посад, оклади яких більші за верхню межу "вилки", то в жодному разі не слід приймати рішення про зменшення посадових окладів. Ці посади необ-

Таблиця 6. Побудова міжкваліфікаційних співвідношень

Грейд	K_{min}	K_{max}	Середнє значення в діапазоні $K_{сер}$	Абсолютне зростання $K_{сер}$	Відносне зростання $K_{сер}, \%$	Ширина діапазону	Перекриття діапазону
7-й	3,8	5	4,4	0,6	13,64	1,2	0,6
6-й	3,2	4,4	3,8	0,6	15,79	1,2	0,6
5-й	2,6	3,8	3,2	0,6	18,75	1,2	0,6
4-й	2	3,2	2,6	0,4	15,38	1,2	0,6
3-й	1,8	2,6	2,2	0,4	18,18	0,8	0,4
2-й	1,4	2,2	1,8	0,4	22,22	0,8	0,4
1-й	1	1,8	1,4		-	0,8	-

Джерело: розроблено авторами.

хідно також переоцінити або запровадити тимчасові надбавки. Поступово оклади мають вирівнятися у міру підвищення мінімального посадового окладу [11, с. 97].

Запровадження грейдової системи оплати праці у сільськогосподарських підприємствах

Таблиця 7. Діапазони посадових окладів на прикладі ПАП "Агропродсервіс", грн

Грейд	Мінімальний оклад	Максимальний оклад	Середній оклад	Мінімальна заробітна плата	K_{min}	K_{max}
7	19000	25000	22000	5000	3,8	5
6	16000	22000	19000	5000	3,2	4,4
5	13000	19000	16000	5000	2,6	3,8
4	10000	16000	13000	5000	2	3,2
3	9000	13000	11000	5000	1,8	2,6
2	7000	11000	9000	5000	1,4	2,2
1	5000	9000	7000	5000	1	1,8

Джерело: розроблено авторами.

забезпечить стимулюючий ефект для працівників, сприятиме кращому виконанню ними своїх обов'язків, відповідальнішому ставленню до праці.

ВИСНОВКИ

Проведеними дослідженнями доведено, що організаційно-економічні заходи впливу на формування системи трудової мотивації повинні постійно удосконалюватися з урахуванням мінливих умов ринкового господарювання. Основними серед них є: оптимізація забезпечення трудовим потенціалом сільськогосподарських підприємств, удосконалення організації систем оплати праці, ефективне застосування додаткових матеріальних стимулів, урізноманітнення методів нормування праці, тощо. За результатами аналізу проведеного анкетування працівників сільськогосподарських підприємств Бережанського району Тернопільської області визначено, що найбільше значення для них має постійне місце роботи, а також значна частина респондентів відзначила й важливість професійного зростання.

Для залучення персоналу з необхідним набором компетенцій сільськогосподарське підприємство має застосовувати таку систему мотивації праці, яка б забезпечила максимальне задоволення потреб працюючих. З цією метою авторами запропоновано стратегію розвитку трудової мотивації з використанням моделі збалансованої системи показників, яка відображає взаємозв'язок між стратегічними рішеннями (зростанням вкладених коштів у забезпечення і розвиток персоналу) та оперативними завданнями сільськогосподарських підприємств (підвищення показників продуктивності праці та результатів діяльності підприємства).

На основі анкетування працівників сільськогосподарських підприємств Бережанського району Тернопільської області, встановлено, що серед нематеріальних стимулів найважливішими 93 % респондентів вважають постійну трудову зайнятість; 87,3 % респондентів ключовим фактором мотивації назвали моральний клімат у колективі; 83,7 % опитаних підкреслили значимість ставлення керівництва до підлеглих; 81,2 % — інтерес до праці.

За результатами дослідження організації преміювання в сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області запропоновано посилити значення і вплив додаткових виплат з метою кращої мотивації до праці з урахуванням трудового внеску кожного пра-

цівника, зміцнення виконавчої дисципліни та творчого підходу до виконання трудових обов'язків.

Необхідною умовою успішного розвитку сільськогосподарського підприємства є розроблення прозорої компенсаційної політики, забезпечення тісного взаємозв'язку між результатами праці та винагородою. Ефективним організаційно-економічним засобом, який дає змогу оцінити професійні та особистісні якості працівника, визначити значимість посади в підприємстві та на цій основі сформуванню кваліфікаційні групи, є система грейдів. Організація оплати праці за системою грейдів допомагає управляти фондом оплати праці і робить систему нарахування зарплати гнучкою, упорядковує дисбаланс зарплати в підприємстві.

Література:

1. Беленкова М.І., Глущенко В.В. Застосування грейдової та інших прогресивних систем оплати праці на сільськогосподарських підприємствах. Облік і фінанси АПК. 2012. № 3. С. 133—137.
2. Березін О.В., Плотник О.Д. Грейдова система оплати праці у сільському господарстві. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Серія: Економічні науки. 2010. Вип. 1. Т. 1. С. 22—28.
3. Григор'єва О.В., Шуткіна І.С. Застосування сучасних систем оплати праці на підприємствах України. Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. № 5. С. 764—767. URL: <http://global-national.in.ua/archive/5-2015/156.pdf> (дата звернення: 02.11.2017).
4. Калина А.В. Формування організаційно-економічного механізму стимулювання праці в умовах нестабільного економічного розвитку. Соціально-трудова відносина: теорія та практика. 2014. № 1. С. 326—332. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/stvttpp2014154> (дата звернення: 02.11.2017).
5. Коул Д. Управление персоналом в современных организациях / пер. с англ. Владиморова Н.Г. Москва ООО "Вершина". 2004. 352 с.
6. Нивен Пол Р. Сбалансированная система показателей: Шаг за шагом: максимальное повышение эффективности и закрепление полученных результатов / пер. с англ. Днепропетровск: Баланс Бизнес Букс, 2004. 328 с.
7. Павленко О.О., Філімонова Н.О. Система грейдів як спосіб мотивації персоналу: Сучасний менеджмент і економічний розвиток: Постійно діюча Міжнар. наук.-практ. інтернет-конференція. (м. Суми, 1 груд. 2011 р. — 29 лют. 2012 р.). Суми, 2012.

8. Ратне Г. Современные системы оплаты труда. URL: <http://www.cfin.ru/management/people/motivation> (дата звернення: 02.11.2017).

9. Салун М.М., Майстренко О. В. Механізм соціально-економічної мотивації працівника: монографія. Харків: Вид. ХНЕУ, 2010. 184 с.

10. Холодницька А.В., Борисенко Л.І. Формування дієвого механізму мотивації персоналу сільськогосподарських підприємств у сучасних умовах. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2015. № 2 (2). С. 128—134.

11. Цимбалюк С.О. Грейдова система оцінювання посад і оплати праці: методологія, методика, практика. Довідник кадровика. 2009. 02. (80). С. 86—98.

12. Yermakov O., Litvinov V. Conceptual principles of effective labor motivation as a premise of competitive functioning of agricultural enterprises. *Optimum. economic studies* nr. 2020. № 2 (100). P. 93—104.

13. Літвінов В.І. Формування системи трудової мотивації в сільськогосподарських підприємствах: кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 "Економіка". Київ: НУБіП України, 2021. 270 с. URL: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u145/dis_litvinov.pdf

14. Єрмаков О.Ю., Личук Л.І. Формування і використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств: монографія. Київ: ЦП "КОМПРИНТ", 2018. 303 с.

References:

1. Belenkova, M.I. and Hluschenko, V.V. (2012), "Application of graded and other progressive systems of remuneration of labor in agricultural enterprises", *Oblik i finansy APK*, vol. 3, pp. 133—137.

2. Berezin, O.V. and Plotnyk, O.D. (2010), "Grade system of wages in agriculture", *Naukovi pratsi Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii. Seriya: Ekonomichni nauky*, vol. 1, no. 1, pp. 22—28.

3. Hryhor'ieva, O.V. and Shutkina, I.S. (2015), "Application of modern remuneration systems at Ukrainian enterprises", *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, vol. 5, pp. 764—767, available at: <http://global-national.in.ua/archive/5-2015/156.pdf> (Accessed 02 Nov 2021).

4. Kalyna, A.V. (2014), "Formation of organizational and economic mechanism of labor incentives in conditions of unstable economic development", *Sotsial'no-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka*, vol. 1, pp. 326—332, available at: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/stvttp2014154> (Accessed 02 Nov 2021).

5. Koul, D. (2004), *Upravlenye personalom v sovremennykh orhanyzatsiyakh* [Human resource management in modern organizations], Moskva OOO "Vershyna", Moscow, Russia.

6. Nyven, P.R. (2004), *Sbalansyrovannaia systema pokazatelej: Shah za shahom: maksymal'noe povyshenye efektyvnosti y zakreplenyie poluchennykh rezul'tatov* [Balanced scorecard: Step by step: maximizing efficiency and consolidating the results], *Balans Byznes Buks*, Dnepropetrovsk, Ukraine.

7. Pavlenko, O.O. and Filimonova, N.O. (2012), "The system of grades as a way to motivate staff", *Suchasnyj menedzhment i ekonomichnyj rozvytok: Postijno diiucha mizh nar. nauk.-prakt. internet-konferentsiia* [Modern Management and Economic Development: Ongoing International Scientific and Practical Internet Conference], Sumy, Ukraine.

8. Ratne, H. (2017), "Modern systems of remuneration", available at: <http://www.cfin.ru/management/people/motivation> (Accessed 02 Nov 2021).

9. Salun, M.M. and Majstrenko, O.V. (2010), *Mekhanizm sotsial'no-ekonomichnoi motyvatsii pratsivnyka* [The mechanism of socio-economic motivation of the employee], *Vyd. KhNEU*, Kharkiv, Ukraine.

10. Kholodnyts'ka, A.V. and Borysenko, L.I. (2015), "Formation of an effective mechanism for motivating the staff of agricultural enterprises in modern conditions", *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia*, vol. 2 (2), pp. 128—134.

11. Tsymbaliuk, S.O. (2009), "Grade system of job evaluation and remuneration: methodology, techniques, practice", *Dovidnyk kadrovyyka*, vol. 02 (80), pp. 86—98.

12. Yermakov, O. and Litvinov V. (2020), "Conceptual principles of effective labor motivation as a premise of competitive functioning of agricultural enterprises", *Optimum. economic studies* nr, vol. 2 (100), pp. 93—104.

13. Litvinov, V.I. (2021), "Formation of the system of labor motivation in agricultural enterprises", *NUBiP Ukrainy*, available at: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u145/dis_litvinov.pdf (Accessed 02 Nov 2021).

14. Yermakov, O.Yu. and Lychuk, L.I. (2018), *Formuvannia i vykorystannia trudovoho potentsialu sil'skohospodars'kykh pidpriemstv* [Formation and use of labor potential of agricultural enterprises], *TsP "KOMPRYNТ"*, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 07.12.2021 р.

УДК 332.2.01:332.36

А. М. Третяк,

д. е. н., професор, Білоцерківський національний аграрний університет

ORCID ID: 0000-0002-1154-4797

В. М. Третяк,

д. е. н., професор, Сумський національний аграрний університет

ORCID ID: 0000-0001-6779-1941

П. І. Трофименко,

д. с.-г. н., доцент, Інститут геології,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ORCID ID: 0000-0002-7692-5785

Т. М. Прядка,

к. е. н., доцент, Білоцерківський національний аграрний університет

ORCID ID: 0000-0002-6179-0128

Н. В. Трофименко,

к. е. н., асистент, Інститут геології,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ORCID ID: 0000-0002-2086-1225

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.24.11

СТАЛЕ (ЗБАЛАНСОВАНЕ) ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ: ПОНЯТІЙНИЙ БАЗИС ТА МЕТОДОЛОГІЯ ІНСТИТУЦІОЛІЗАЦІЇ

A. Tretiak,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Bila Tserkva National Agrarian University

V. Tretiak,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Sumy National Agrarian University

P. Trofymenko,

Doctor of Agricultural Sciences, Associate Professor, Institute of Geology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

T. Priadka,

PhD in Economics, Associate Professor, Bila Tserkva National Agrarian University

N. Trofimenko,

PhD in Economics, Assistant, Institute of Geology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

SUSTAINABLE (BALANCED) LAND USE: CONCEPTUAL BASIS AND INSTITUTIONALIZATION METHODOLOGY

З'ясовано, що станом на 2021 р. в Україні не сформована світоглядна парадигма сталого (збалансованого) землекористування, на якій би ґрунтувалася Стратегія земельної політики щодо управління земельними ресурсами та землекористуванням, і яка б була орієнтована на досягнення оптимального балансу між трьома складовими збалансованого землекористування — економічною, соціальною та екологічною. Обґрунтовано, що законодавче визначення сталого землекористування не є достатньо обґрунтованим та збалансованим. Визначено, що під сталим (збалансованим) землекористуванням необхідно розуміти систему організації використання та охорони землі та інших природних ресурсів й біорізноманіття та відповідних їй земельних відносин, що відповідають відносинам суспільного розвитку, при якій досягається оптимальне співвідношення між соціальними, екологічними та економічними факторами розвитку землекористування, нормалізацією якісного стану земельних та інших природних ресурсів (нейтральною

деградацією), задоволенням матеріальних і духовних потреб нинішнього та майбутніх поколінь. Виходячи із сформульованого поняття сталого (збалансованого) землекористування, його сутність полягає у збалансуванні соціальних, екологічних та економічних факторів землекористування шляхом інституціалізації процесу землекористування та організації його форм.

Обґрунтовано, що методологія інституціалізації сталого землекористування із інтенсивною експлуатацією земель (земельних ресурсів) полягає у наступному: підтримці необхідного рівня біотичного регулювання земельних ресурсів та навколишнього середовища; ієрархії рівнів управління сталим землекористуванням, зокрема: концептуального, ідеологічного, політичного та економічного. Визначено "коридори" допустимого рівня землекористування за: екологічними параметрами (рівнем екологічної стабільності та антропогенного навантаження, збереження природних екосистем, за балансом природних та антропогенних потоків енергії — біомаси в навколишньому середовищі, за ступенем вилучення земельних та інших природних ресурсів і об'єктів — рослинного покриву, ґрунту, земельних ділянок); соціальними параметрами (за рівнем зростання доданої вартості землекористуванням, рівнем забезпеченості землею населення, зайнятість населення в економіці регіону та територіальної громади, стан здоров'я населення, збереження соціальних функцій природних ландшафтів); економічними параметрами (технологічні, технічні, за витратами, доходами, вартістю).

It was found that as of 2021 in Ukraine there is no worldview paradigm of sustainable (balanced) land use, on which the Land Policy Strategy for land resources and land use management would be based, and which would be focused on achieving an optimal balance between the three components of balanced land use — economic, social and environmental. It is substantiated that the legislative definition of sustainable land use is not sufficiently substantiated and balanced. It is determined that sustainable (balanced) land use should be understood as a system of organization of use and protection of land and other natural resources as well as biodiversity and the land relations corresponding to it, corresponding to the relations of social development, in which an optimal balance is achieved between social, environmental and economic factors of land use development; normalization of the quality of land and other natural resources (neutral degradation), meeting the material and spiritual needs of present and future generations. Based on the formulated concept of sustainable (balanced) land use, its essence is to balance the social, environmental and economic factors of land use by institutionalizing the process of land use and organizing its forms.

It has been substantiated that the methodology of sustainable land use with intensive exploitation of lands (land resources) is as follows: maintaining the necessary level of biotic regulation of land resources and the environment; hierarchy of levels of management of sustainable land use, in particular: conceptual, ideological, political and economic. The level of biotic regulation of land resources and the environment reflects the transformation of biological energy flows — biomass in natural and anthropogenic channels and a change in the nature of the cycle of biogenic elements. The conceptual level is the key point of land use management, as it sets the main targets for a long period of time — management within the limits of permissible changes in the biotic regulation of land resources and the environment as well as a reasonable ecological, economic and social satisfaction of the needs of society as a result of land use. The ideological level of sustainable land use management determines the main direction and ways of implementing conceptual guidelines. The political level of sustainable land management includes the formation of appropriate conceptual guidelines and ideological level of the regulatory framework. The economic level of sustainable land use management determines the mechanism of practical action of society in the field of land relations through institutions of valuation, costs, expenses, profit and through the implementation of land relations between individual land users and society.

Ключові слова: стале землекористування, раціональне землекористування, екологічні та економічні загрози, методологія інституціалізації.

Key words: sustainable land use, rational land use, environmental and economic threats, institutionalization methodology.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Землекористування — складне наукове поняття. Н.Ф. Реймерс визначав землекористування так: 1) порядок, умови та форми експлуатації земель (юрид.); 2) сукупність земельних ділянок, які експлуатуються землекористувачами (адм.) [1]. У спеціальній науковій літературі зроблено першу спробу систематизації цього складного поняття [2—6]. Отже, в Україні землекористування є важливим елементом економіки, адже земельні ресурси є базовим та визначальним природним ресурсом, який здійснює прямо й/ або опосередковано до абсолют-

но усіх видів економічної діяльності. Але, слід зазначити, що саме наповнення терміну "землекористування" в Україні законодавчо ще не сформовано остаточно й однозначно. У таблиці 1 приведено основні, базові терміни, які формують систему землекористування в Україні.

Його розгорнута характеристика дається у праці А.М. Третяка та В.М. Третяк "Теоретичні засади розвитку сучасної системи землекористування в Україні" [8]. У ній землекористування розглядається як:

1) землекористування — елемент інституційно-поведінкового механізму економіки

Таблиця 1. Аналіз традиційних підходів до трактування поняття "землекористування"

Рік	Визначення	Джерело
1990	Землекористування це: 1) порядок, умови та форми експлуатації земель (<i>юрид.</i>); 2) сукупність земельних ділянок, які експлуатуються землекористувачами (<i>адм.</i>) [1]	Н.Ф. Реймерс
2000	Землекористування – система господарського та іншого використання землі, що склалась у країні під дією об'єктивних чинників або запроваджена державою. Мета землекористування – отримання найвищої користі, найвищого ефекту від землі за дотримання вимог її збереження й поліпшення [2]	Економічна енциклопедія
2004	Землекористування – це процес використання людиною (суспільством) інтегрального потенціалу території, який включає всі ресурси на відповідній ділянці геопростору, є складовою частиною суспільно-територіального комплексу регіонального рівня і веде до ускладнення його структури, що знаходить своє проявлення у процесі регулювання земельних відносин [3]	А.М. Третяк
2006	Землекористування – це довготерміновий процес використання землі людиною для одержання продукції або вигод, а також структура людських взаємовідносин щодо власності на землю, що визначається сукупністю культурних, історичних, інституціональних та інших чинників щодо використання [4]	О.О. Кучер
2010	Землекористування – це: 1) користування землею в установленому законом порядку (земельна ділянка); 2) частина єдиного земельного фонду, що надана державою або набута у власність чи оренду окремим користувачем для господарської або іншої мети, обмежена на місцевості; 3) об'єкт права, об'єкт економічних, екологічних, містобудівних, сільськогосподарських та інших земельних відносин, на який землекористувачу виданий документ, що посвідчує право на землю з визначеними межами, площею, складом угідь, майнових об'єктів та за необхідністю з геодезичними координатами межових знаків, що визначені в натурі [5]	В.М. Другак
2018	Землекористування – це процес використання земельних ресурсів для різних потреб (розміщення населених пунктів, різних комунікацій, промислових об'єктів, виробництва сільськогосподарської продукції, видобутку корисних копалин, рекреаційних цілей тощо), який здійснюється на основі нормативно-правових актів [6]	О.В. Краснолуцький
2015	Землекористування – це унікальний природний актив, який окреслює простір, в якому відбувається економічна діяльність та відбуваються процеси, пов'язані з навколишнім середовищем, і в рамках якого розташовані екологічні та економічні активи [7]	ФАО ООН

країни, її регіонів та територій територіальних громад;

2) землекористування — елемент механізму інвестиційно-інноваційної діяльності;

3) землекористування — елемент підвищення природно-ресурсного потенціалу території;

4) землекористування — елемент соціально-екологічного механізму;

5) землекористування — елемент організаційного та землевпорядно-правового механізму управління земельними та іншими природними ресурсами і земельно-майновими комплексами;

6) землекористування — елемент фінансово кредитного механізму.

Цей перелік необхідно доповнити ще й таким визначенням як: комплексна наукова дисципліна, що досліджує загальні принципи раціонального (для цього історичного моменту) використання земельних та інших природних ресурсів людським суспільством. Отже, постає питання інтегрованого розуміння землекористування в терміні "стале землекористування".

Разом з тим, станом на 2021 р. в Україні не сформована світоглядна парадигма сталого (збалансованого) землекористування, на якій би ґрунтувалася Стратегія земельної політики щодо управління земельними ресурсами та землекористуванням, що задовольняє потреби нинішнього покоління без шкоди для можливості майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби. Ця політика повинна бути орієнтована на досягнення оптимального балансу між трьома складовими збалансованого землекористування — економічною, соціальною та екологічною.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є дослідження понятійного базису сталого (збалансованого) землекористування в Україні та методології його інституціалізації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

З точки зору законодавства станом на 2021 р. функціонує визначення сталого землекористу-

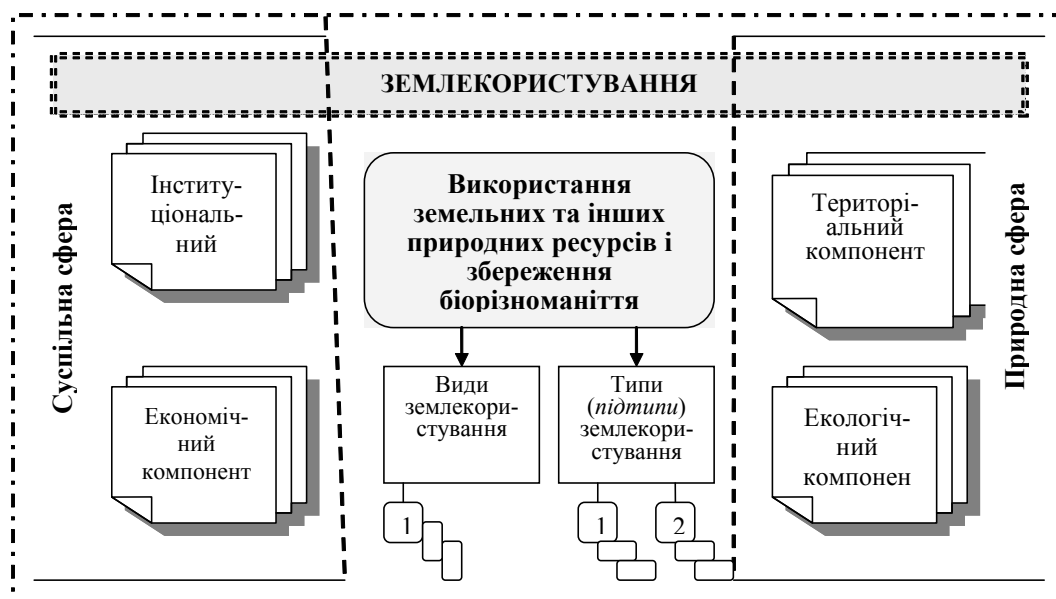

Рис. 1. Логічно-змістовна схема основних компонентів землекористування як соціально-еколого-економічної системи

вання. Зокрема, у статті 1 закону України "Про землеустрій" в редакції 2003 р. [9] стале землекористування — це форма та відповідні до неї методи використання земель, що забезпечують оптимальні параметри екологічних і соціально-економічних функцій територій (а більш конкретно, в нашому розумінні, функцій землі). Разом з тим змінами до цієї статті у 2015 р. було визначено, що стале землекористування — це використання земель, що визначається тривалим користуванням земельною ділянкою без зміни її цільового призначення, погіршення її якісних характеристик та забезпечує оптимальні параметри екологічних і соціально-економічних функцій територій. Отже, поняття "стале землекористування" було звужено від територіального розуміння до земельної ділянки.

У більш широкому трактуванні цю категорію розглядає В.М. Третяк [10], яка трактує сталий розвиток як процес, який означає новий тип функціонування цивілізації, заснований на радикальних змінах її історично сформованих параметрів (економічних, соціальних, екологічних). За її словами, в умовах ринкової економіки найчастіше спостерігається споживацьке відношення землекористувачів до землі, тому недооцінка екологічних факторів при її використанні неприпустима, особливо в умовах становлення земельного ринку. Таким чином, стале (збалансоване) землекористування не можна трактувати як використання земель, що визначається тривалим користуванням земельною ділянкою без зміни її цільового призначення.

Під раціональним використанням землі у сучасних умовах розвитку земельних відносин в Україні В.М. Третяк розуміється найбільш ефективний, з точки зору задоволення потреб суспільства, варіант цільового та функціонального використання земель, організований, у свою чергу, найбільш ефективним для конкретних умов простору і часу способом відповідно з об'єктивно існуючими принципами взаємодії суспільства і природи [10]. Тому, на думку В.М. Третяк [10], і ми з нею погоджуємося, будь-які докорінні зміни в земельних відносинах обумовлюють необхідність наукового забезпечення стратегії і тактики розвитку сталості землекористування, у зв'язку з чим особливе значення мають розробки концептуальних аспектів проблеми і конкретних напрямів її вирішення.

На наш погляд, стале (збалансоване) землекористування — це така система організації використання та охорони землі і інших природних ресурсів й біорізноманіття та відповідних їй земельних відносин, що відповідають відносинам суспільного розвитку, при якій досягається оптимальне співвідношення між соціальними, екологічними та економічними факторами розвитку землекористування, нормалізацією якісного стану земельних та інших природних ресурсів (нейтральною деградацією), задоволенням матеріальних і духовних потреб нинішнього та прийдешніх поколінь.

Тому, обґрунтовуючи необхідність збалансованого землекористування, його важливість з метою збереження земельних та інших природних ресурсів і біорізноманіття, необхідно

Рис. 2. Логічно-змістова модель структури землекористування в залежності від його режиму та інтенсивності

спиратися на основні соціальні, економічні та закони природи і принципи.

При розробці дослідницької концепції інституціалізації збалансованого землекористування ми виходили з теоретичних уявлень про землекористування як соціально-еколого-економічної системи, що представляє собою сукупність видів використання земельних та інших природних ресурсів і їх, та біорізноманіття, збереження на певній території і включає чотири основних компонента: екологічний, територіальний, економічний і правовий (рис. 1).

Екологічний компонент визначає коло питань, що характеризують зв'язки в системі "людина — земельні ресурси", а також обумовлених впливом господарської діяльності на стан земельних ресурсів (проблеми землекористування).

Територіальний компонент відповідає за територіальну організацію землекористування, раціональну організацію території землеводів та землекористувачів (планування розвитку землекористування, землеустрій та землевпорядкування).

Інституціональний компонент (у т.ч. земельне право) та економіка землекористування тяжіють до суспільної сфери і торкаються питань власності на землю, землевпорядних регламентів (правил) землекористування, вар-

тості земельних ділянок та їх сукупності (землеводів і землекористувачів), орендної плати та інших земельних платежів і в кінцевому підсумку зростання доходності та валової доданої вартості.

У наведеній логічно-змістовній схемі основних компонентів землекористування як соціально-еколого-економічної системи (рис. 1) землекористування підрозділяється на види і типи. Вид землекористування визначається природними і соціально-економічними передумовами. Вид землекористування — це сукупність типів (підтипів) землекористування, що мають схожий режим та інтенсивність використання земельних та інших природних ресурсів і визначають урбанізованість та інтенсивність речовинно-енергетичних потоків у системі "природа-населення-господарство". Залежно від режиму та інтенсивності землекористування можна виділити дві групи природно-ресурсного землекористування:

- а) ресурсоспоживаючу (яка змінює або руйнує) і
- б) ресурсозберігаючу, "ощадливу" (рис. 2).

Поділ цих груп умовний. До першої групи віднесено такі види землекористування: фонове, багатоосередкове й осередкове, а до другої — дисперсне (ощадливе).

А тип землекористування — категорія якісна — визначається екстенсивними та інтен-

сивними факторами. Розрізняють, як правило, екстенсивний та інтенсивний типи землекористування. Під типом землекористування розуміється — різновид використання земель в межах однієї категорії земель, що визначає дозволені види використання земель в залежності від їх еколого-економічної придатності і соціально-економічних потреб [11]. У подальшому поняття типу землекористування удосконалюється, зокрема, як різновид використання земель відповідно до певної типологічної ознаки: суспільних та соціально-економічних потреб, еколого-економічної придатності, основного виду використання земель із врахуванням не тільки їх придатності а і цінності інших природних ресурсів [12]. Під підтипом землекористування нами розуміється напрям за основним функціональним використанням земельних та інших природних ресурсів у межах типу землекористування [12; 13].

Виходячи із сформульованого нами поняття сталого (збалансованого) землекористування, його сутність полягає у збалансуванні соціальних, екологічних та економічних факторів землекористування шляхом інституціалізації процесу землекористування та організації його форм.

З позиції системи соціально-еколого-економічних та інституціональних відносин важлива класифікація землекористування на загальне та спеціальне. Загальне землекористування — це природне перебування у природному середовищі людини як біосоціальної істоти та користування земельними і іншими природними ресурсами з урахуванням екологічних та соціальних інтересів інших членів суспільства. До загального землекористування відносяться земельні угіддя загального користування (під природними водотоками (річки, струмки, лимани), болота, під лісонасадженнями (парки, сквери), вулиці та бульвари (включаючи тротуари), набережні, площі, чагарникова рослинність природного походження, кам'янисті місця, піски, землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом, солончаки, яри).

Спеціальне землекористування — це використання земельних та інших природних ресурсів на основі землепорядних документів для досягнення конкретних цілей, головним чином на комерційній основі.

Загальне землекористування є безкоштовним, а спеціальне — платним (за деяким винятком окремого цільового призначення). З економіко-еколого-правової точки зору виділяють дві форми землекористування: нераціональне

та раціональне. Нераціональне землекористування — це система діяльності, що не забезпечує збереження природно-ресурсного потенціалу та не приносить доходу. Раціональне землекористування — система діяльності, покликана забезпечити економну експлуатацію земельних і інших природних ресурсів (умов) і найбільш ефективний режим їх відтворення з урахуванням перспективних інтересів суспільства, що розвивається, і збереження здоров'я людей. Раціональне землекористування — це така економіко-екологічна система господарювання, при якій досягається невичерпність енергетичної сировинної бази земельних та інших природних ресурсів у поєднанні із збереженням параметрів довкілля, необхідних людині як біосоціальної істоті.

Відповідно до земельного та екологічного законодавства і приведеного раніше визначення та сутності, раціональним землекористуванням, є таке, що характеризується стійкістю, відповідаючи довгостроковим екологічним, економічним та соціальним інтересам використання земельних і інших природних ресурсів. Розглядаючи раціональне землекористування в аспекті задоволення довгострокових еколого-ресурсних та ресурсно-сировинних потреб, приходимо до поняття сталого землекористування, тобто землекористування, що задовольняє інтереси сьогодення та майбутніх поколінь за допомогою спеціального економічного та екологічного імперативу життєдіяльності людського суспільства.

Отже, стале землекористування — це довготривале (підтримання біотичної регуляції навколишнього середовища), багатоцільове (задоволення різноманітних потреб людей) та економічно вигідні (оптимальне за відповідними індикаторами та критеріями) земельні та інші відносини суспільства. Інтенсивно освоювані земельні та інші природні ресурси — це ті, де відбувається підвищення інтенсивності виробництва шляхом більш повного використання кожної одиниці земельного та іншого природно-ресурсного потенціалу і простору (всіх видів природних ресурсів, середоформуючої ролі екосистем та їх соціальних функцій).

Інтенсивно освоювані земельні ресурси України, з їх унікальними іншими природними ресурсами (земельними, мінеральними, біологічними), незамінними екологічними благами (ліси, гори, річки, болота), перспективними промисловими та соціальними об'єктами (недобувні та переробні комплекси, населені пункти, об'єднані територіальні громади в різних регіонах) набувають все більшої значущості для

Рис. 3. Система уявлень про землю (земельні ресурси)

країни. У той же час кризи, що формуються — економічна (найбільш відчувається суспільством), соціальна (що виявляється в першу чергу через здоров'я населення та його духовно-моральний стан) та екологічні загрози (не повною мірою усвідомлювані суспільством) — підтверджують декларації світової спільноти [14—16] про важливість коригування розвитку суспільства у відносинах з навколишнім природним середовищем, розробки принципів багаторічної господарської діяльності з урахуванням сформованих і новостворених екологічних, економічних та соціальних викликів та ризиків [17].

Екологічні загрози реалізуються у формі різних негативних наслідків спочатку для земельних ресурсів та природного середовища, а потім для різних секторів економіки: землекористування, надкористування, лісокористування, водокористування.

Економічні загрози на інтенсивно експлуатованих землях викликають негативні наслідки, зумовлені: антропогенними (у тому числі технічними) факторами у вигляді деградації земель та забруднень компонентів навколишнього середовища (ґрунту, рослинності, повітря, води,) руйнувань природних екосистем (ґрунтових,

лісових, водних, болотних) та природними факторами, що описуються, головним чином, характеристиками зміни глобального клімату.

Подальший розвиток землекористування із інтенсивним освоєнням земель відповідно до Концепції сталого розвитку, принципів екологічної безпеки та положень "зеленої" економіки має ґрунтуватися на методології, що вважає земельні ресурси чеського життя, і на відповідних науково-технологічних принципах, що впливають звідси, та багатокільові значення земельних ресурсів, їх багатокритеріальну [18] економічну ефективність (оптимізацію).

Проблема сталого землекористування є частиною загальної проблеми сталого розвитку (sustainable development) територій. Дослідження, пов'язані з оцінкою сценаріїв використання земельних ресурсів на територіях, на яких інтенсивно експлуатуються земельні та інші природні ресурси, носять, як правило, вузько дисциплінарний характер; розглядаються, головним чином, вирішення конкретних видів та форм землекористування [19].

Окрім "міждисциплінарні" дослідження у сфері землекористування дозволяють визначити раціональні варіанти з конкретних (не применшуючи їх значення) питань: за конкретни-

ми видами землекористування відповідно до економічних критеріїв ефективності (головним чином, за мінімумом експлуатаційних витрат), за конкретними екологічними заходами відповідно до нормативів охорони земель [20] (іноді з оцінкою шкоди за наднормативний негативний вплив).

У цьому зв'язку розглянемо проблему методології інституціалізації сталого (збалансованого) землекористування. Система уявлень про землю (земельні ресурси) наведена на рисунку 3: вона включає розгляд трьох видів земель: земля — об'єкт біосфери, земля — елемент економічної сфери та земля — основа формування духовної сфери суспільства.

Методологія сталого землекористування із інтенсивною експлуатацією земель (земельних ресурсів) виявляється у такому:

- підтримці необхідного рівня біотичного регулювання земельних ресурсів та навколишнього середовища [21];

- ієрархії рівнів управління сталим землекористуванням: концептуального, ідеологічного, політичного та економічного [12].

Рівень біотичної регуляції земельних ресурсів та навколишнього середовища в умовах сучасних викликів та ризиків в Україні відображає трансформації потоків біологічної енергії — біомаси в природних та антропогенних каналах та зміна характеру круговороту біогенних елементів. Тут у навколишньому середовищі та системі землекористування визначається зміна чистої первинної продукції та виділяються території і площі непорушених (неосвоєних), напівпорушених (напівосвоєних) та порушених (освоєних) земель.

Концептуальний рівень є основною ланкою управління землекористуванням, оскільки задає основні цільові установки на тривалий період часу — господарювання в межах допустимої зміни біотичного регулювання земельних ресурсів та навколишнього середовища і обґрунтованого еколого економічного та соціального задоволення потреб суспільства у результаті землекористування (оптимальне використання земельних ресурсів як засобу, допустимого вилучення земель як просторового базису з природного стану та допустимого ступеня негативного впливу на земельні ресурси).

Ідеологічний рівень управління сталим землекористуванням в Україні визначає головний напрямок і шляхи реалізації концептуальних установок: екологізацію суспільної свідомості та економіки землекористування, що виражаються в більш повній і глибокій переробці вирощуваних та видобуваних ресурсів і в свідомо-

му формуванні та регулюванні споживчого попиту на продукцію з них. Вирощувані (на землях сільськогосподарського призначення та лісового фонду) та видобуті (підземні) ресурси є не предметом продажу за кордон (зерна, лісоматеріалів, руди тощо), а основою створення та розвитку промислової інфраструктури з виробництва продукції з високою доданою вартістю, тобто основою переробки ресурсів землекористування.

Політичний рівень управління сталим землекористуванням включає формування відповідним концептуальним установкам та ідеологічному рівню нормативно-правової бази; основним питанням, яке має нею вирішуватися є чітке визначення та розмежування понять "земля", "земельні ресурси" та "грунт"; землі в Україні поділяють на сім категорій відповідно до їх основного цільового призначення; земля базовий компонент природного середовища. У законодавстві України поділ понять "грунт", "земля" та "земельні ресурси" визначено в законі України "Про охорону земель" [20]. Зокрема, грунт — це природно-історичне органічно-мінеральне тіло, що утворилося на поверхні земної кори і є осередком найбільшої концентрації поживних речовин, основою життя та розвитку людства завдяки найціннішій своїй властивості — родючості. Земля — це поверхня суші з ґрунтами, корисними копалинами та іншими природними елементами, що органічно поєднані та функціонують разом з нею. Земельні ресурси — це сукупний природний ресурс поверхні суші як просторового базису розселення і господарської діяльності, основний засіб виробництва в сільському та лісовому господарстві. Окремі країни (США, Китай, Німеччина, Франція, Канада) вже дійшли висновку, що охорона ґрунтів може здійснюватися лише на державному рівні при закріпленні в законодавстві юридичного терміну "грунт".

Економічний рівень управління сталим землекористуванням визначає механізм практичної дії суспільства у сфері земельних відносин через інституції оцінки, вартості, витрат, прибутків [22] і через реалізацію земельних відносин між індивідуальними землекористувачами та суспільства. Вирішення завдань економічного рівня управління сталим землекористуванням базується на сучасних принципах залучення законодавчих і виконавчих структур та бізнес-спільнот у пошуку ефективних варіантів на основі використання локальних та глобальних інформаційних ресурсів у галузі використання та охорони земель, на основі аналізу причинно-наслідкових та асоціативних зв'язків

між різними формами та видами землекористування, використання механізмів пояснення та обґрунтування рішень у реалізації концептуальних установок та ідеологічних положень.

Це обумовлює необхідність формулювання науково-технологічних принципів сталого землекористування на інтенсивно використовуваних землях. Принципи включають:

- обґрунтування стратегічних пріоритетів та індикаторів сталого землекористування [23];
- комплексну (еколого-економічну) оцінку земельних ресурсів [24];
- визначення "коридорів" допустимого землекористування;
- узгодження індивідуальних інтересів землекористувачів із суспільними перевагами;
- багатокритеріальну оптимізацію землекористування [25].

Стратегічні пріоритети та індикатори сталого землекористування залежать від еколого-економічних та соціальних умов і форм землекористування.

Обґрунтування конкретних індикаторів сталого землекористування обумовлено сучасними викликами:

- соціальними (погіршення стану здоров'я людей, нестабільна зайнятість в економіці, негативні зміни у традиційній діяльності та спосіб життя),
- екологічними (порушення природних ландшафтів, регіональні забруднення ґрунтів, локальні руйнування земельних ділянок),
- економічними (низька ефективність використання сільгоспугідь, мала товарна продуктивність лісових земель та використання лісових ресурсів, неефективне використання земель з підземними ресурсами — експорт таких ресурсів у непереробленому вигляді).

До різних викликів додаються сучасні ризики у сфері землекористування: зміна глобального клімату (зменшення низьких температур у приземному шарі повітря, збільшення опадів, зростання частоти та інтенсивності екстремальних погодних та кліматичних явищ), просування рослинних зон на північ, збільшення лісових пожеж, зміна лісорослинних умов, збільшення хвороб рослинного покриву.

Еколого-економічна оцінка земельних ресурсів як покомпонентна, так і комплексна проводиться на основі натуральних показників (біометричних та біопродукційних), технологічних та технічних параметрів, економічних еквівалентів цим показникам і комплексного критерію з урахуванням широко просторових та довготривалих змін, а також ризиків виникнення різних ситуацій. При прогнозуванні та

оцінці варіантів різних форм і видів сталого землекористування на основі аналізу причинно-наслідкових та асоціативних зв'язків між економічними, екологічними та соціальними факторами обґрунтовуються величини та співвідношення ринкової ставки дисконтування та норм (ставок) дисконтування суспільством майбутніх корисностей земель [22] та земельних ресурсів. Визначення "коридорів" допустимого рівня землекористування проводиться за:

екологічними параметрами (за рівнем екологічної стабільності та антропогенного навантаження, збереження природних екосистем, за балансом природних та антропогенних потоків енергії — біомаси в навколишньому середовищі, за ступенем вилучення земельних та інших природних ресурсів і об'єктів — рослинного покриву, ґрунту, земельних ділянок);

соціальними параметрами (за рівнем зростання доданої вартості землекористуванням, рівнем забезпеченості землею населення, зайнятість населення в економіці регіону та територіальної громади, стан здоров'я населення, збереження соціальних функцій природних ландшафтів);

економічними параметрами (технологічні, технічні, за витратами, доходами).

Конкретизація параметрів "коридорів" допустимого землекористування в Україні визначається [26; 27] з урахуванням природно-кліматичних зон, ерозійного, екологічного та іншого зонування. У сфері землекористування на інтенсивно експлуатованих землях переплітаються індивідуальні інтереси окремих землекористувачів та суспільні уподобання.

Індивідуальні інтереси землекористувачів виявляються на відносно коротких періодах часу (сівозміни на сільгоспугіддях, групи віку деревостоїв на лісових землях, тривалість розробки місць народження), а суспільні переваги, що виражаються в постійному, довгостроковому землекористуванні, повинні реалізовуватися протягом багатьох майбутніх поколінь людей.

Узгодження індивідуальних інтересів та суспільних переваг здійснюється шляхом використання в економічних розрахунках відповідних ставок (норм) дисконтування майбутніх грошових величин [22].

Пошук оптимальних (ефективних) варіантів сталого землекористування починається з визначення оптимальних варіантів за всіма конкретними критеріями [28; 29] з розкриттям невизначеності таких однокритеріальних рішень. Багатокритеріальна оптимізація сталого зем-

лекористування виконується у відносно простих ситуаціях землевпорядним методом, а в найбільш складних випадках — шляхом послідовних уступок. У результаті виходять дійсно оптимальні рішення в складних системах сталого землекористування (економіка — екологія — соціологія) на основі суворих математичних або методів моделювання.

**ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ
ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК**

Під сталим (збалансованим) землекористуванням необхідно розуміти систему організації використання та охорони землі та інших природних ресурсів й біорізноманіття та відповідних їй земельних відносин, що відповідають відносинам суспільного розвитку, при якій досягається оптимальне співвідношення між соціальними, екологічними та економічними факторами розвитку землекористування, нормалізацією якісного стану земельних та інших природних ресурсів (нейтральною деградацією), задоволенням матеріальних і духовних потреб нинішнього та майбутніх поколінь. Виходячи із сформульованого поняття сталого (збалансованого) землекористування, його сутність полягає у збалансуванні соціальних, екологічних та економічних факторів землекористування шляхом інституціалізації процесу землекористування та організації його форм. Обґрунтовано, що методологія сталого землекористування із інтенсивною експлуатацією земель (земельних ресурсів) полягає у такому: підтримці необхідного рівня біотичного регулювання земельних ресурсів та навколишнього середовища; ієрархії рівнів управління сталим землекористуванням, зокрема: концептуального, ідеологічного, політичного та економічного. Визначено "коридори" допустимого рівня землекористування за: екологічними параметрами (рівнем екологічної стабільності та антропогенного навантаження, збереження природних екосистем, за балансом природних та антропогенних потоків енергії — біомаси в навколишньому середовищі, за ступенем вилучення земельних та інших природних ресурсів і об'єктів — рослинного покриву, ґрунту, земельних ділянок); соціальними параметрами (за рівнем зростання доданої вартості землекористуванням, рівнем забезпеченості землею населення, зайнятість населення в економіці регіону та територіальної громади, стан здоров'я населення, збереження соціальних функцій природних ландшафтів); економічними параметрами (технологічні, технічні, за витратами, доходами, вартістю).

Перспективи подальших розвідок заключаються в дослідженні концепції, принципів та методології формування сталого (збалансованого) землекористування.

Література:

1. Реймерс Н.Ф. Природопользование: Словарь-справочник. М.: Мысль, 1990. 637 с.
2. Економічна енциклопедія: у трьох томах / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ: Видавничий центр "Академія", 2000. Т. 1. 864 с.
3. Третяк А.М., Другак В.М. Наукові основи економіки землекористування та землевпорядкування. Київ: ЦЗРУ, 2003. 337 с.
4. Кучер О.О. Теоретико-методологічні підходи до розробки індикаторів сталого землекористування в Україні. Вісник НАУ. 2006. Вип. 104. С. 112—116.
5. Другак В.М. Економіка сільськогосподарського землекористування: теорія, методологія та практика: дис.... д-ра. екон. наук: 08.00.06 / Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. Київ, 2011. 461 с.
6. Краснолуцький О.В. Еколого-економічна ефективність використання земельних ресурсів корпоративними сільськогосподарськими підприємствами: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.06 / Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. Київ, 2018. 31 с.
7. Руководство по международным классификациям для сельскохозяйственной статистики. Совместная публикация ФАО и Статистического отдела Департамента экономического и социального развития ООН. 2015. 125 с. URL: http://www.cisstat.com/gsagr/Guidelines-for-Int-Classifications-on-Agricultural-Statistics_Rus.pdf
8. Третяк А.М., Третяк В.М. Теоретичні засади розвитку сучасної системи землекористування в Україні. Агросвіт. № 1—2. 2021. С. 3—11.
9. Про землеустрій: Закон України від 22 травня 2003 року № 858-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text>
10. Третяк В.М., Свентух В.Ю. Стале (збалансоване) землекористування як фактор підвищення економічної ефективності використання сільськогосподарських земель. Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. 2015. № 4. С. 24—31.
11. Третяк А.М. Земельний капітал: теоретико-методологічні основи формування та функціонування. Львів: СПОЛОМ, 2011. 520 с.
12. Третяк А.М. Землеустрій в Україні: теорія, методологія. Херсон: ОАДІ-ПЛЮС, 2013. 650 с.

13. Третяк А.М., Третяк В.М. Зонування земель: законодавчий колапс та наукові засади планування розвитку землекористування об'єднаних територіальних громад. *Агросвіт*. № 23. 2020. С. 3—9.

14. Наше общее будущее. Докл. между. комиссии по окружающей среде и развитию. Пер. с англ. М.: Прогресс, 1989. 376 с.

15. Доклад Всемирной встречи на высшем уровне по устойчивому развитию. Йоханнесбург, Южная Африка, 2002.

16. Будущее, которого мы хотим. Итоговой документ Конференции ООН по устойчивому развитию. Бразилия, Рио-де-Жанейро, 2012. 62 с.

17. Стратегія екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2021 р. № 1363-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2021-%D1%80#n17>

18. Anufriev V., Belov V., Lebedev Yu. Multi-objective optimization of complex subsoil use issues. 5th International Conference on the political, technological, economic and social processes (London, 23—29 July 2015). London, 2015. P. 16—25.

19. Третяк А.М. Екологія землекористування: теоретико-методологічні основи формування та адміністрування: монографія. Херсон: Грінь Д.С., 2012. 440 с.

20. Закон України "Про охорону земель". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text>

21. Данилов-Данильян В.И., Лосев К.С. Экономический вызов и устойчивое развитие. М.: Прогресс-Традиция, 2000. 416 с.

22. Солоу Роберт М. Экономическая теория ресурсов или ресурсы экономической теории: лекция в честь Ричарда Т. Элит. URL: https://seinst.ru/files/vehi_3_sollow_economics-of-resources.pdf

23. Lebedev Y.V., Anufriev V.P., Anufrieva E.I. Natural potential and sustainable development of a territory. *Advanced Materials Research*. 2015. Vol. 1073—1076. P. 1499—1502.

24. Lebedev Y.V., Anufriev V.P., Lebedeva T.A. Preservation of Forest Biodiversity — a Key Factor of Sustainable Development of a Territory. *Advanced Materials Research*. 2014. Vol. 692. Pp. 139—142.

25. Жарников В.Б. Рациональное использование земель как задача геоинформационного пространственного анализа. *Вестник СГГА*. 2013. Вып. 3 (23). С. 77—81.

26. Карпик А.П. Системная связь устойчивого развития территорий с его геофизическим

информационным обеспечением. *Вестник СГГА*. 2010. Вып. 1 (12). С. 3—13.

27. Tree-ring analysis: biological, methodological and environmental aspects/ Ed. by R. Wimmer, R.E. Vetter. CABI Publishing, 1999. 320 p.

28. Ulnova N.G. The effects of windthrow on forests at different spatial scales: a review. *Forest Ecol. and Manag.* 2000. Vol. 135. Pp. 155—267.

29. Vera F.W.M. *Crazing ecology and forest history*. Oxon, N.Y.: CABI Publishing, 2000. 506 p.

References:

1. Reimers, N.F. (1990), *Pryrodopol'zovanye: Slovar'-spravochnyk [Nature management: Dictionary-reference book]*, Mysl, Moscow, Russia.

2. Mocherny, S.V. (2000), *Ekonomichna entsyklopediia: u tr'okh tomakh [Economic Encyclopedia: in three volumes]*, Vol. 1, Publishing Center "Academy", Kyiv, Ukraine.

3. Tretiak, A. and Drugak, V. (2003), *Naukovi osnovy ekonomiky zemlekorystuvannia ta zemlevporiadkuvannia [Scientific foundations of land use and land planning economics]*, CZRU, Kyiv, Ukraine.

4. Kucher, O.O. (2006), "Theoretical and methodological approaches to the development of indicators of sustainable land use in Ukraine", *Bulletin of NAU*, vol. 104, pp. 112—116.

5. Druhak, V. (2010), "Economics of agricultural land use: theory, methodology and practice", Ph.D. Thesis, Economy, National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

6. Krasnolutsky, O.V. (2018), "Ecological and economic efficiency of the use of land resources by corporate agricultural enterprises", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

7. Joint publication of the FAO and Statistics Office of the UNO Department of Economic and Social Development. (2015), "Guide on international classification for agricultural statistics", available at: http://www.cisstat.com/gsagr/Guidelines-for-Int-Classifications-on-Agricultural-Statistics_Rus.pdf (Accessed 20 Nov 2021).

8. Tretiak, A. and Tretiak, V. (2021), "Theoretical basis of a modern land use system development in Ukraine", *Agrosvit*, vol. 1—2, pp. 3—11.

9. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), *Law of Ukraine "On Land Management"*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text> (Accessed 20 Nov 2021).

10. Tretiak, V. and Sventukh, V. (2015), "Sustainable (balanced), land use as a factor of improving the economic efficiency of agricultural land", Land management, cadastre and land monitoring, vol. 4, pp. 24—31.
11. Tretiak, A. (2011), *Zemel'nyj kapital: teoretyko-metodolohichni osnovy formuvannia ta funktsionuvannia* [Land capital: theoretical and methodological foundations of formation and operation], Spolom, Lviv, Ukraine.
12. Tretiak, A.M. (2013), *Zemleustrij v Ukraini: teoriia, metodolohiia* [Land organization in Ukraine: theory, methodology], OLDI-PLUS, Kherson, Ukraine.
13. Tretiak, A. and Tretiak, V. (2020), "Land zoning: legislative collapse and scientific fundamentals of planning the land use development by united territorial community", *Agrosvit*, vol. 23, pp. 3—9.
14. Progress (1989), *Nashe obschee budushee. Doklad mezhdunarodnoj komissii po okruzhayushchey srede i razvitiyu* [Our Common Future. The report of the International Environment and Development Commission], Progress, Moscow, Russia.
15. World Summit (2002), *Report of the Sustainable Development Summit*, South Africa: Johannesburg.
16. UN (2012), *Budushee, kotoroho my khotym. Itogovoy dokument Konferentsii OON po ustoychivomu razvitiyu* [The future we want. The outcome document of the UN Conference on Sustainable Development], Rio de Janeiro, Brazil.
17. Cabinet of Ministers of Ukraine (2021), *Order "Strategy for Environmental Security and Adaptation to Climate Change until 2030"*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2021-%D1%80#n17> (Accessed 20 Nov 2021).
18. Anufriev, V., Belov, V. and Lebedev, Yu. (2015), *Multi-objective optimization of complex subsoil use issues*, 5th International Conference on the political, technological, economic and social processes, 23—29 July, London, UK, pp. 16—25.
19. Tretiak A.M. (2012), *Ekolohiia zemlekorystuvannia: teoretyko-metodolohichni osnovy formuvannia ta administruvannia* [Ecology of land use: theoretical and methodological foundations of formation and administration], Grin D.S., Kherson, Ukraine.
20. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), *The Law of Ukraine "On Land Protection"*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text> (Accessed 20 Nov 2021).
21. Danilov-Danil'yan, V. I. and Losev, K. S. (2000), *Ekonomicheskij vyzov i ustoychivoe razvitie* [Economic challenge and sustainable development], Progress-Traditsiya, Moscow, Russia.
22. Solow, R. (2005), "The Economics of Resources or the Resources of Economics (Richard T. Ely Lecture)", available at: https://seinst.ru/files/vehi_3_sollow_economics-of-resources.pdf (Accessed 20 Nov 2021).
23. Lebedev, Y. V., Anufriev, V. P. and Anufrieva, E. I. (2015), "Natural potential and sustainable development of a territory", *Advanced Materials Research*, vol. 1073—1076, pp. 1499—1502.
24. Lebedev, Y. V., Anufriev, V. P. and Lebedeva, T. A. (2014), "Preservation of Forest Biodiversity — a Key Factor of Sustainable Development of a Territory", *Advanced Materials Research*, Vol. 692, pp. 139—142.
25. Zharnikov, V. B. (2013), "Rational use of land as a problem of spatial analysis of geoinformation", *Vestnik SGGa*, vol. 3 (23), pp. 77—81.
26. Karpik, A. P. (2010), "Systemic relationship of sustainable development of territories with his geophysical information support", *Vestnik SGGa*, vol. 1 (12), pp. 3—13.
27. Wimmerr, R. and Vetter, R. E. (1999), *Tree-ring analysis: biological, methodological and environmental aspects*, CABI Publishing, Wallingford, England.
28. Ulnova, N. G. (2000), "The effects of windthrow on forests at different spatial scales: a review", *Forest Ecol. and Manag.*, vol. 135, pp. 155—267.
29. Vera, F. W. M. (2000), *Crazing ecology and forest history*, CABI Publishing, Oxon, N.Y.
- Стаття надійшла до редакції 08.12.2021 р.*

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

**ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвитку**

Виходить 12 разів на рік

**включено до переліку наукових фахових видань України
з питань ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
(Категорія «Б»)**

**Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643**

Спеціальність 281

**e-mail: economy_2008@ukr.net
тел.: (044) 223-26-28, (044) 458-10-73**

УДК 631:115.11

І. І. Вініченко,

д. е. н., професор, Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0002-9527-1625

О. О. Масляєва,

к. е. н., доцент, Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0001-5703-4680

Р. А. Головка,

доктор філософії, Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0001-6521-4606

Г. С. Кругляк,

студент, Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0003-4680-3357

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.24.23

ФОРМУВАННЯ РИЗИКОЗАХИЩЕНОСТІ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

I. Vinichenko,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Dnipro State Agrarian and Economic University

O. Masliaieva,

PhD in Economics, Associate Professor, Dnipro State Agrarian and Economic University

R. Holovko,

PhD, Dnipro State Agrarian and Economic University

G. Krugliak,

Student, Dnipro State University of Agrarian and Economics

FORMATION OF RISK PROTECTION OF AGRICULTURAL ENTERPRISE

За результатами дослідження визначено, що економічна сутність страхування ризиків фермерських господарств, як способу перерозподілу збитку, може бути реалізована не тільки на комерційних, але й на кооперативних засадах, що сприятиме ефективності застосовуваного методу управління ризиком. Практичне застосування страхування, як методу управління ризиком, є ефективним лише за умови безпосередньої участі держави, роль якої може проявлятися як у субсидуванні страхових внесків, так і покритті збитків фермерських господарств.

Обґрунтовано, що фінансова стійкість фермерських господарств при управлінні ризиками шляхом створення страхового кооперативу забезпечується можливістю субсидування державою не тільки витрат з управління ризиком, але й прямою компенсацією збитку, використанням коштів кооперативу вищого рівня, диференційованою участю регіональних бюджетів у субсидуванні кооперативних внесків.

Аргументовано, що при використанні діючих, але скоригованих на рівень ризику тарифів, витрати фермерських господарств при кооперативному страхуванні є нижчими, ніж у страховій компанії. Варіант кооперативного страхування більш ефективний за умови, якщо різниця між страховою премією, яка перерахована в страхову компанію і страховою премією, яка перерахована кооперативу дорівнює вступному внеску, що перераховується страховальником при організації кооперативного об'єднання.

According to the results of the study, it was determined that the economic essence of risk insurance of farms, as a method of redistribution of damage, can be implemented not only on a commercial basis, but also on a cooperative basis, which will contribute to the effectiveness of the applied risk management method. The practical application of insurance as a risk management method is effective only under the condition of direct participation of the state, the role of which can be manifested both in subsidizing insurance premiums and covering losses of farms. It has been substantiated that the financial stability of farms in risk management by creating an insurance cooperative is ensured by the possibility of subsidizing by the state not only the costs of risk management, but also direct compensation for damage, using the funds of a top-level cooperative, differentiated participation of regional budgets in subsidizing cooperative contributions.

The effectiveness of the cooperative form of risk protection in the system of risk protection of farms is also determined by the possibility of using higher-level cooperative funds to further redistribute risks and attract budget funds not only to subsidize risk management costs but also to compensate for losses. The possible lack of insurance reserves in risk management on the basis of a cooperative association of farms is not due to their organizational and legal form of management, but the high probability of industrial risk in agriculture.

It is argued that when using current but risk-adjusted tariffs, the costs of farms with cooperative insurance are lower than in the insurance company. The cooperative insurance option is more effective if the difference between the insurance premium transferred to the insurance company and the insurance premium transferred to the cooperative is equal to the entrance fee transferred by the insurer when organizing a cooperative association.

The effectiveness of insurance should include the comparability of insurance premiums and insurance benefits. In the insurance process in the insurance company it is impossible to achieve full compensation for losses for all farms even with full crop insurance. The practice of agricultural insurance shows that insurance companies either refuse to pay insurance premiums or make payments to individual insured farms in a smaller amount than the insurance premium received from them.

Ключові слова: аграрне підприємництво, кооператив, ризик, ризикозахищеність, розвиток, стійкість, страхування, фермерські господарства.

Key words: agricultural enterprise, cooperative, risk, risk protection, development, sustainability, insurance, farms.

ВСТУП

У процесі сільськогосподарського виробництва відбувається суперечлива взаємодія людини й природи. Зокрема, впливаючи на природу та здійснюючи процес виробництва, людина отримує сільськогосподарську продукцію. Проте, застосовуючи навіть сучасні технології виробництва, людина не здатна контролювати та впливати на певні природні явища. Такі природні явища як буревії, ожеледь, посухи тощо порушують нормальний технологічний процес виробництва та призводять до непередбачуваних наслідків. Особливості сільськогосподарського виробництва та світові інтеграційні процеси зумовлюють необхідність страхування сільськогосподарської продукції, як засіб ризикозахищеності від економічної нестабільності та настання ризикових подій. Для великих суб'єктів сільськогосподарського підприємництва надзвичайні події супроводжуються збитками, а для середніх і малих фермерських господарств вони можуть загрожувати навіть припиненням діяльності, тим самим у цілому погіршуючи показники функціонування вітчизняного аграрного сектору.

Вирішити існуючу проблему ризикозахищеності дозволяє організація страхового захисту фермерських господарств, що забезпечить їх від можливого ризику втрати посівів сільськогосподарських культур, втрати їх врожаю, а значить і своїх доходів. Такий підхід використовується в розвинених країнах світу та має позитивний вплив на їх аграрну економіку. Зважаючи на негативні тенденції розвитку агрострахування в Україні, виникає необхідність

підвищенням конкуренції в страховому бізнесі та доповнення страхового ринку новими організаційно-правовими формами на засадах взаємодопомоги фермерськими господарствами, в т.ч. страховими кооперативами.

Основу дослідження кооперації фермерських господарств сформували в своїх працях видатні економісти О.В. Чаянов та М.І. Туган-Барановський. Проблема сучасної фермерської кооперації присвячені праці багатьох вчених: О. Амосова, І. Вінченка, П. Гайдуцького, О. Горьового, В. Зіновчука, П. Макаренка, Л. Мельника, М. Маліка, В. Месель-Веселяка, А. Пантелеймоненка, П. Саблука, Ю. Ушкаренко та інших. Проте певні методологічні й методичні питання підвищення ризикозахищеності фермерських господарств потребують подальшого вивчення. Тому актуальним є проведення окремого наукового дослідження основних особливостей створення та напрямів діяльності страхових кооперативів у системі ризик-менеджменту фермерських господарств.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Підвищення ефективності ризикозахищеності фермерських господарств, як невід'ємної частини системи ризик-менеджменту, можливе за рахунок перерозподілу ризику як в просторі, так і в часі. Перша умова реалізується у тому випадку, якщо в формуванні фонду зниження ризику беруть участь усі зацікавлені фермерські господарства, а виплату компенсації втрат отримують лише постраждалі господарства. Друга умова буде виконана лише тоді, коли фермерські господарства братимуть

Таблиця 1. Тарифи на страхування сільськогосподарських культур фермерськими господарствами Дніпропетровської області

Показники	Відповідно до розрахунків за:		
	5 років	10 років	15 років
Середнє відхилення урожайності, %	5,73	10,94	10,04
Основна нетто-ставка, %	4,49	9,79	5,91
Надбавка за ризик, %	1,15	1,32	1,27
Нетто-тариф, %	5,64	11,11	7,18
Частка навантаження в бруто-ставці, %	30		
Бруто-тариф, %	8,06	15,87	10,26
Частка навантаження в бруто-ставці, %	20		
Бруто-тариф, %	7,05	13,89	8,98
Частка навантаження в бруто-ставці, %	10		
Бруто-тариф, %	6,27	12,34	7,97

участь у формуванні даного фонду не періодично, а щорічно. Ефективне виконання зазначених умов може бути реалізовано при кооперативному страхуванні ризиків [1].

У науковій літературі страхові кооперативи належать до споживчих кооперативів, що дозволяє визначити їх діяльність у контексті відповідних законодавчих норм. Сільськогосподарський споживчий кооператив може виконувати як посередницькі, так і страхові функції. Посередницькі функції кооператив виконує в перші роки існування, коли його чисельність невелика, і недоліки кооперативного страхування переважають його переваги. Головна мета функціонування такого кооперативу — об'єднання фермерських господарств для спільної організації страхування [2, ст. 26].

Результати дослідження ринку сільськогосподарського страхування свідчать, що діючі в Дніпропетровській області страхові тарифи (3,52% у середньому за період дослідження) не забезпечать фермерським господарствам необхідну компенсацію збитків від страхових випадків. За відсутності достовірної інформації фермерських господарств зі страхування урожаю сільськогосподарських культур пропонуємо основну частину нетто-ставки розраховувати за формулою:

$$T_o = \frac{CB}{CC} \cdot 100 = \frac{S \cdot \Pi \cdot (U_c - U_f)}{S \cdot \Pi \cdot U_c} \cdot 100 = \frac{U_c - U_f}{U_c} \cdot 100$$

де T_o — основна частина нетто-ставки; CB — страхове відшкодування; CC — страхова сума; U_p — середня урожайність за п'ять попередніх років, U_f — фактична урожайність; S — посівна площа; Π — ціна 1 ц застрахованої культури.

Надбавка за ризик для урахування ймовірних страхових випадків розраховується за фор-

мулою:

$$T_r = 1,2 \cdot T_o \cdot \alpha(\gamma) \cdot \sqrt{\frac{1-q}{n \cdot q}},$$

де: T_o — основна частина нетто-ставки; u — гарантія безпеки (страхових внесків достатньо для виплати можливих відшкодувань), при $u = 0,95\alpha(\gamma) = 1,645$; q — ймовірність страхового випадку — 0,5; n — кількість укладених договорів.

При збільшенні кількості членів кооперативу надбавка за ризик може зменшуватися. Нетто-ставка складається з двох частин — основної частини і надбавки за ризик:

$$T_n = T_o + T_r.$$

Бруто-ставка розраховується за формулою:

$$T_b = \frac{T_n}{1-f} \cdot 100,$$

де f — частка навантаження в бруто-ставці, %.

Використання статистичної інформації за різні часові інтервали безпосередньо впливає на розмір страхових тарифів. Чим вищу стійкість управління страховим ризиком бажають мати члени кооперативу, тим більшим повинен бути розмір страхового тарифу (табл. 1).

Обов'язковими умовами застосування запропонованої методики є наявність статистичної інформації за видами страхування, яка дозволяє оцінити ймовірність настання страхового випадку, середню страхову суму та середнє страхове відшкодування; передбачається, що страхові події не взаємопов'язані між собою; розрахунок тарифів проводиться по заздалегідь відомій кількості страхових договорів. Зважаючи, що страхові тарифи регулюються Національною комісією з регулювання ринків фінансових послуг, то резервом підвищення фінансової стійкості кооперативу може бути скорочення частки навантаження в страховому тарифі. У майбутньому, коли кооперативом будуть накопичені значні страхові резерви, невисока частка навантаження може бути підставою для зниження тарифів.

При застосуванні цього методу управління ризиком пропонуємо передбачити також і диференціацію страхових тарифів залежно від рівня ризику. На підставі динаміки коливання урожайності зернових культур фермерських господарств Дніпропетровської області нами розраховано коефіцієнти ризику. Район, у якого коефіцієнт варіації урожайності виявився мінімальним, відповідає рівню 1. Іншим райо-

нам присвоєно коефіцієнт ризику пропорційно коефіцієнту варіації. На відміну від існуючих методів диференціації тарифів нами проведено коригування нетто-ставки (30% від середнього тарифу за період дослідження 3,52%). Послідовність розрахунку полягає в такому:

1) розраховано валовий збір зернових культур досліджуваних фермерських господарств за умови фактичної посівної площі та середньої урожайності по області за 15 років;

2) розрахована частка кожного району в валовому зборі зернових культур;

3) частку валового збору помножено на рівень ризику (d_i);

4) від базового тарифу віднімаємо нетто-ставку, яка дорівнює 2,46% ($3,52 - (3,52 * 0,3)$) при навантаженні 30%;

5) з формули $\sum d_i \cdot X = 2,46$ розраховано, що $X = 2,139$;

6) для кожного району розраховано скоригований нетто-тариф шляхом множення 2,139 на коефіцієнт ризику;

7) брутто-тариф розраховано з навантаженням 1,056 % ($3,52 * 0,3$).

Аналіз ринку страхових послуг Дніпропетровської області свідчить, що не для всіх фермерських господарств існуючі тарифи забезпечують ефективність застосування страхування як методу ризикозахищеності. Пропонована диференціація страхових тарифів по районах області дещо згладжує відмінності у рівні ризику виробництва зернових культур, але не враховує ризик кожного фермерського господарства.

Недоліком практичного використання цього підходу є те, що він базується на принципі самострахування. Якщо врахувати, що кооперативне страхування — це самострахування, яке не розтягнуте в часі й стосується кількох об'єктів одночасно, то з цим недоліком слід погодитися. Фермерським господарствам, які мають стабільно зростаючу урожайність сільськогосподарських культур у порівнянні із середньою обласною, пропонуємо при розрахунку нетто-ставки використовувати не середню п'ятирічну урожайність, а очікувану, яка має бути підтверджена прогнозними розрахунками. Подібний досвід має закордонна практика, що дозволяє більш адекватно оцінювати розміри нетто-ставки.

Важливою умовою ефективності кооперативного страхування є оптимальна чисельність членів кооперативного об'єднання. Зважаючи, що на укладення договору страхування впливають фінансові можливості фермерського господарства, то для розрахунку можливого чис-

ла учасників кооперативу здійснено їх групування за рівнем фінансово-економічного стану. У дослідженні використано методика аналізу фінансово-економічного стану фермерських господарств, яка ґрунтується на застосуванні показника прибутку (Π) та значення коефіцієнта заборгованості (K_3) [3]:

$$K_3 = \frac{KK3 + KK - KДЗ}{BP},$$

де K_3 — коефіцієнт заборгованості; $KK3$ — короткострокова кредиторська заборгованість; KK — короткострокові кредити; $KДЗ$ — короткострокова дебіторська заборгованість; BP — виручка від реалізації продукції, робіт, послуг.

Відповідно до значення коефіцієнта заборгованості та показника прибутку до оподаткування досліджувані фермерські господарства поділено на п'ять груп за рівнем фінансово-економічної стійкості. До I групи віднесено прибуткові фермерські господарства, кредиторська заборгованість яких не перевищує 50% виручки від реалізації ($\Pi \geq 0$; $K_3 \leq 0,5$). Це фінансово стійкі господарства.

II група — тимчасово неплатоспроможні фермерські господарства, які діляться на дві підгрупи: 1) прибуткові господарства, заборгованість яких не перевищує виручку від реалізації ($\Pi \geq 0$; $0,5 < K_3 \leq 1$); 2) збиткові господарства з відносно невеликою заборгованістю ($\Pi < 0$; $K_3 \leq 0,5$).

III група — неплатоспроможні фермерські господарства, які також діляться на дві підгрупи: 1) прибуткові господарства із заборгованістю не більше 200% до виручки від реалізації ($\Pi \geq 0$; $1 < K_3 \leq 2$), 2) збиткові господарства, заборгованість яких не перевищує виручку ($\Pi < 0$; $0,5 < K_3 \leq 1$).

IV група — фінансово неспроможні фермерські господарства, серед яких виділяються дві підгрупи: 1) прибуткові господарства із заборгованістю не більше 400% до виручки ($\Pi \geq 0$; $2 < K_3 \leq 4$); 2) збиткові фермерські господарства, заборгованість яких перевищує виручку від реалізації не більше ніж в два рази ($\Pi < 0$; $1 < K_3 \leq 2$).

V група — фермерські господарства з розбалансованою фінансово-економічною системою. Також виділяються дві підгрупи: 1) прибуткові господарства, заборгованість яких більш ніж у чотири рази перевищує виручку від реалізації ($\Pi \geq 0$; $K_3 > 4$); 2) збиткові господарства, заборгованість яких перевищує виручку більше ніж у два рази ($\Pi < 0$; $K_3 > 2$). Результати групування досліджуваних фермерських господарств наведено в таблиці 2.

Таблиця 2. Групування фермерських господарств Дніпропетровської області за типом фінансово-економічної стійкості

Групи фермерських господарств	Кількість ФГ у групі	Частка від загальної кількості, %	Середній прибуток (збиток), тис. грн	Коефіцієнт заборгованості
I	137	55,5	7840,5	0,112
II	54	21,9	521,6	0,501
підгрупа 21	29	11,7	3281,9	0,643
підгрупа 22	25	10,2	-1501,7	0,227
III	37	15,0	422,2	1,062
підгрупа 31	23	9,3	2923,7	1,361
підгрупа 32	14	6,0	-3358,6	0,514
IV	12	4,9	-1619,5	1,409
підгрупа 41	2	0,8	250,0	2,871
підгрупа 42	10	4,1	-2029,4	1,382
V	7	2,8	-4089,3	5,224
підгрупа 51	1	0,4	1010,0	3,572
підгрупа 52	6	2,4	-5103,4	5,587
Всього	247	100,0	5556,9	0,340

Таблиця 3. Ефективність виробництва зерна у фермерських господарствах Дніпропетровської області

Групи фермерських господарств	Урожайність зернових, ц/га	Собівартість 1т, грн	Рівень рентабельності, %
I	37,8	2415,5	44,9
II	30,9	3094,6	13,1
підгрупа 21	31,3	2864,2	22,2
підгрупа 22	29,8	3775,6	-7,3
III	33,8	3127,8	11,9
підгрупа 31	28,8	2829,4	23,7
підгрупа 32	34,3	3308,1	5,8
IV	28,7	3941,4	-11,2
підгрупа 41	25,8	2343,5	32,4
підгрупа 42	29,4	3884,6	-9,9
V	27,2	4283,9	-18,3
підгрупа 51	26,4	2928,9	19,5
підгрупа 52	29,3	4441,6	-21,2
Всього	35,2	2694,4	29,9

Таблиця 4. Розрахунок страхового внеску

Показники	I група	II група	Всього
Валовий збір зерна, тис. ц	2017,8	747,1	2764,9
Ціна реалізації 1 ц, грн	350,7		
Вартість валового збору, тис. грн	707642,5	262007,9	969650,4
Страхова вартість, тис. грн	353821,3	131003,9	484825,2
Страхова сума, тис. грн	247674,9	91702,7	339377,7
Страховий тариф, %	3,52		
Страховий внесок, тис. грн	8718,2	3227,9	11946,1

Відповідно до розрахунків 58,1% фермерських господарств є фінансово стійким: середній розмір прибутку в групі дорівнює 7840,5 тис. грн, а коефіцієнт заборгованості не перевищує 0,112; 21,9% — відносяться до групи тимчасово неплатоспроможних. У другій групі 29 господарств мають прибуток в середньому 3281,9 тис. грн, а 25 — збиток в розмірі 1501,7 тис. грн при досить низькому коефіцієнту заборгованості — 0,501. Наведені розрахунки дають підстави вважати, що фермерські господарства перших двох груп є потенційними членами кооперати-

ву. Ці господарства є фінансово стійкими, або мають відносно невелику короткострокову заборгованість.

Висновок про взаємозв'язок між результатами фінансово-господарської діяльності та укладенням договору страхування підтверджується практикою діяльності фермерських господарств. З числа господарств перших двох груп у 2020 році кількість підприємств, які мали договори страхування перевищувала незастраховані майже на 17%. Аналіз інших показників виробничо-господарської діяльності фермерських господарств підтверджує наш висновок про можливість здійснення витрат управління ризиком цими підприємницькими структурами (табл. 3).

Аналіз даних таблиці свідчить про найвищу урожайність зернових культур у фермерських господарствах першої груп, яка разом з іншими факторами забезпечує високу рентабельність реалізації зерна — 44,9%. У господарствах першої групи також відносно низька собівартість виробництва зернових культур, нижчою вона тільки в господарствах підгрупи 41. Тому є всі підстави вважати, що додаткове фінансове навантаження у вигляді страхових платежів (466,7 грн на 1 га) не матиме істотного впливу на рентабельність реалізації зернових культур в першій групі фермерських господарств. Але це додаткове фінансове навантаження є абсолютно неможливим при збитковій реалізації зернових культур, що характерно для господарств четвертої та п'ятої груп. Для фермерських господарств цих груп страхові внески (у розмірі 354,3 грн на 1 га та 335,8 грн на 1 га відповідно) будуть економічно недоцільними. Використання даної методики дозволяє визначити страхову суму і страхові внески членів кооперативу (табл. 4).

У розрахунках таблиці прийнято, що чисельність членів кооперативу дорівнює половині фермерських господарств І і ІІ груп. Оскільки урожайність зернових культур в області за 2020 рік була нижчою, ніж середня за п'ять років на 19,5 %, то в розрахунках валового збору прийнято середню урожайність за 10-річний період. Вважаємо, що страхову суму доцільно встановити на рівні 70% страхової вартості (збиток у розмірі 30% вартості валового збору є допустимим з точки зору ймовірності настання ризику). Фермерські господарства перших двох груп становлять 77,4 % від досліджуваної їх кількості та обробляють 78,8 % посівних площ зернових культур (табл. 5).

Фінансова стійкість страхового портфеля кооперативу може бути досягнута за умови членства половини фінансово стійких і тимчасово неплатоспроможних фермерських господарств. По-перше, кількість членів кооперативу становить більше половини досліджуваних фермерських господарств Дніпропетровської області, а застраховані площі посіву зернових культур становитимуть майже 20 %. По-друге, фермерські господарства, які входять у перші дві групи розташовані у різних ґрунтово-кліматичних зонах, що знижує ймовірність ризику одночасного настання страхових випадків. По-третє, кооператив, як власник страхового фонду, не використовує його ресурси у роки зі сприятливими погодними умовами, що сприяє формуванню фінансової стійкості кооперативу.

Таблиця 5. Структура посівних площ зернових культур досліджуваних фермерських господарств Дніпропетровської області, 2020 р.

Групи фермерських господарств	Зібрана площа зернових культур	
	га	%
I	54513	54,9
II	23785	23,9
III	15983	16,1
IV	3381	3,4
V	1558	1,6
Всього	99220	100,0

Розрахунок ефективності цього методу ризик-менеджменту проведено за трьома фермерськими господарствами — ФГ "Скорук М.А.", ФГ "Вікторія" та ФГ "Руслана". Усі вони потенційно можуть стати членами страхового кооперативу, бо відносяться до першої та другої груп фінансово-економічної стійкості. Для визначення ефективності страхування по кожному фермерському господарству розраховано відхилення фактичної урожайності зернових культур від середнього її значення за останні 10 років та спрогнозовано рівень страхових виплат на майбутній період. Кооперативне страхування передбачає диференціацію тарифів залежно від рівня ризику вирощування зернових культур у районах Дніпропетровської області. Розрахунки проводилися за двома варіантами: сума страхових внесків визначалася за скоригованою ставкою діючих тарифів; сума страхових внесків визначалася за скоригова-

Таблиця 6. Ефективність управління ризиком ФГ "Скорук М.А."

Показники	у страховій компанії	У страховому кооперативі за скорегованими тарифами	
		діючими	просектними
Площа посіву зернових культур, га	5450		
Середня урожайність, ц/га	34,8		
Фактична урожайність, ц/га	22,7		
Ціна реалізації 1 ц, грн	350,7		
Страхова вартість, тис. грн	66513,8		
Збиток (недоотримання урожаю), тис. грн	23126,9		
Збиток (відхилення) з 1 га, ц/га	12,1		
Середнє відхилення урожайності, %	24,8		
Страхова сума, тис. грн	66513,7	46559,6	46559,6
Ставка внеску, %	3,52	4,95	6,98
Сума річного внеску, тис. грн	2341,3	2304,7	3249,9
Сума внеску за 10 років, тис. грн	23413	23047	32499
Пайовий внесок, тис. грн		465,6	
Варіанти страхових виплат, тис. грн:			
1 – при фактичній збитковості	19456,1	23126,9	23126,9
2 – з урахуванням динаміки урожайності	24281,2	28862,4	28862,4
Надлишок (+), нестача (-) коштів, тис. грн:			
по 1 варіанту	3956,8	-79,8	9371,7
по 2 варіанту	-868,3	-5815,4	3636,2
З розрахунку на 1 га, грн			
по 1 варіанту	726,0	-14,7	1719,6
по 2 варіанту	-159,3	-1067,0	667,2

Таблиця 7. Ефективність управління ризиком ФГ "Вікторія"

Показники	У страховій компанії	У страховому кооперативі за скорегованими тарифами	
		діючими	проектними
Площа посіву зернових культур, га	1572		
Середня урожайність, ц/га	32,9		
Фактична урожайність, ц/га	24,8		
Ціна реалізації 1 ц, грн	350,7		
Страхова вартість, тис. грн	18137,8		
Збиток (недоотримання урожаю), тис. грн	4465,5		
Збиток (відхилення) з 1 га, ц/га	8,1		
Середнє відхилення урожайності, %	30,3		
Страхова сума, тис. грн	18137,8	12696,4	12696,4
Ставка внеску, %	3,52	4,04	5,68
Сума річного внеску, тис. грн	638,4	512,9	721,1
Сума внеску за 10 років, тис. грн	6384	5129	7211
Пайовий внесок, тис. грн		127,0	
Варіанти страхових виплат, тис. грн:			
1 – при фактичній збитковості	5305,5	4465,5	4465,5
2 – з урахуванням динаміки урожайності	6913,1	5818,6	5818,6
Надлишок (+), нестача (-) коштів, тис. грн:			
по 1 варіанту	1078,0	663,8	2746,0
по 2 варіанту	-528,6	-689,2	1393,0
З розрахунку на 1 га, грн			
по 1 варіанту	686,4	422,3	1746,9
по 2 варіанту	-336,3	-438,4	886,1

ною ставкою оптимальних тарифів. За основу був прийнятий тариф на основі 5-річних коливань урожайності з часткою навантаження 20%. Страхова сума при кооперативному страхуванні приймалася на рівні 70% від страхової вартості, що передбачає 70% компенсацію збитків.

При застосуванні діючих тарифів, але скоригованих на рівень ризику, ФГ "Скорук М.А." Томаківського району за десять років членства в кооперативі фактично сплатить суму на 19954,1 тис. грн менше, ніж у страховій компанії. Якщо застосовувати розраховані оптимальні скориговані тарифи, то витрати на управління ризиком підвищуються несуттєво. Але з урахуванням динаміки урожайності непокритий збиток з розрахунку на 1 га посіву зернових культур у страхової компанії становить 159,3 тис. грн, тоді як при кооперативному страхуванні формується надлишок коштів у сумі 667,2 грн на 1 га. Різниця між нестачею коштів страхового фонду і непокритим збитком при кооперативному страхуванні за діючими скорегованими тарифами обумовлена виплатою страхової суми у розмірі 70%, а не 100% від фактичного збитку. Причина, за якою ФГ "Скорук М.А." Томаківського району не вистачає коштів страхового фонду — у значному коливанні урожайності — за 10-річний період в середньому вона склала 24,8%, а в окремі роки досягала 45,3%. Середнє негативне відхилення урожайності по Томаківському району за цей період склало 17,8%, що підтверджує необхідність індивіду-

ального урахування ризику в ризик-менеджменті при виборі методу передачі ризику. Варіант розрахунків з фактичним рівнем збитковості страхування (0,831), показує, що страхові компанії акумулюють достатньо коштів для виплат страхового відшкодування. Проте цей варіант не відповідає меті ризик-менеджменту фермерських господарств, а лише передбачає перерозподіл коштів страхової суми. Відповідно до розрахунків для ФГ "Скорук М.А." негативні відхилення фактичної урожайності від середньої за п'ять попередніх років спостерігалися шість разів за період дослідження, в інші роки господарство буде тільки платити внески для формування страхового фонду (табл. 6).

У ФГ "Вікторія" Царичанського району за умови застосування діючих тарифів нестача коштів страхового фонду за другим варіантом розрахунку (залежно від коливань урожайності) характерна як для комерційного, так і для кооперативного страхування. Якщо застосовувати проектні тарифи, то страховому кооперативу буде достатньо коштів, і навіть спостерігається їх надлишок у розмірі 886,1 грн на 1 га (табл. 7).

Тенденція зростання урожайності для ФГ "Скорук М.А." Томаківського району і ФГ "Вікторія" Царичанського району зумовлює скорочення обсягу збитку (недоотримання урожаю) як різниці між середньою п'ятирічною та фактичною урожайністю. Це призведе до того, що нестача коштів страхового фонду для ФГ "Скорук М.А." буде скорочуватися, а надлишок для ФГ "Вікторія" — збільшуватися. Для того щоб участь цих фермерських господарств у страховому кооперативі була економічно доцільною, необхідно передбачити можливість визначення збитку, як різниці між очікуваною і фактичною величиною урожайності зернових культур.

Розрахунки ефективності страхування для ФГ "Тандем-агро" Юр'ївського району також підтверджують наведені висновки. За умови страхування у страховій компанії нестача коштів страхового фонду з урахуванням динаміки зміни урожайності зернових культур обумовлює непокритий збиток в обсязі 24,9 тис. грн на 1 га (табл. 8).

Таблиця 8. Ефективність управління ризиком ФГ "Тандем-агро"

Показники	У страховій компанії	У страховому кооперативі за скорегованими тарифами	
		діючими	просектними
Площа посіву зернових культур, га	317		
Середня урожайність, ц/га	22,8		
Фактична урожайність, ц/га	21,2		
Ціна реалізації 1 ц, грн	350,7		
Страхова вартість, тис. грн	2534,7		
Збиток (недоотримання урожаю), тис. грн	177,9		
Збиток (відхилення) з 1 га, ц/га	1,6		
Середнє відхилення урожайності, %	21,4		
Страхова сума, тис. грн	2534,7	1774,3	1774,3
Ставка внеску, %	3,52	4,25	5,99
Сума річного внеску, тис. грн	89,2	75,4	1062,8
Сума внеску за 10 років, тис. грн	892	754	10628
Пайовий внесок, тис. грн		17,7	
Варіанти страхових виплат, тис. грн:			
1 – при фактичній збитковості	741,4	177,9	177,9
2 – з урахуванням динаміки урожайності	900,1	215,9	215,9
Надлишок (+), нестача (-) коштів, тис. грн:			
по 1 варіанту	150,8	576,2	884,9
по 2 варіанту	-7,9	538,1	846,9
З розрахунку на 1 га, грн			
по 1 варіанту	475,7	1817,7	2791,6
по 2 варіанту	-24,9	1697,6	2671,5

ВИСНОВКИ

Отже, при використанні діючих, але скоригованих на рівень ризику тарифів, витрати фермерських господарств при кооперативному страхуванні є нижчими, ніж у страховій компанії. Варіант кооперативного страхування більш ефективний за умови, якщо різниця між страховою премією, яка перерахована в страхову компанію і страховою премією, яка перерахована кооперативу дорівнює вступному внеску, що перераховується страхувальником при організації кооперативного об'єднання.

Ефективність страхування повинна передбачати і порівнянність страхових внесків та страхових виплат. При страхуванні в страховій компанії повної компенсації збитку для всіх фермерських господарств домогтися неможливо навіть при повному страхуванні урожаю. Практика сільськогосподарського страхування свідчить, що страхові компанії або відмовляють у страховій виплаті, або здійснюють виплати окремим застрахованим господарствам у меншому розмірі, ніж отримана від них страхова премія.

При цьому слід враховувати, що в окремі роки за відсутності страхових випадків, виплат може і не бути, а отримані премії направляються на інші цілі страхових компаній, а не на формування їх резервів. Кооперативне страхування дозволяє уникнути цього недоліку, оскільки розподіляє ризик не тільки між окремими членами кооперативу, але й у часі. Накопичені резерви страхового кооперативу є власністю

його членів (фермерських господарств) і використовуються на цілі, які визначено статутом кооперативу: компенсація збитків потерпілим та мінімізація ризику при здійсненні превентивних заходів.

Література:

1. Головка Р.А. Обґрунтування моделі страхового кооперативу в системі ризик-менеджменту фермерських господарств. Агросвіт. 2020. № 8. С. 130—135.
2. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 17 липня 1997 року № 469/97-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/469/97-%D0%B2%D1%80>
3. Фінансовий менеджмент: курс лекцій / [М.М. Єрмошенко, С.А. Єрохін, О.А. Стороженко]. К.: Нац. Акад.управління. 2004. 506 с.

References:

1. Golovko, R. (2020), "Substantiation of the model of insurance cooperative in the system of risk management of farms", Agrosvit, vol. 8, pp. 130—135.
2. Verkhovna Rada of Ukraine (1997), The Law of Ukraine "On Agricultural Cooperation", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/469/97-%D0%B2%D1%80> (Accessed 30 Nov 2021).
3. Yermoshenko, M.M. Yerokhin, S.A. and Storozhenko, O.A. (2004), Finansoviy menedzhment: kurs lektzij [Financial management: a course of lectures], Nats. Akad.upravlinnia, Kyiv, Ukraine. *Стаття надійшла до редакції 10.12.2021 р.*

УДК 657.633.5

А. П. Макаренко,

д. е. н., професор, професор кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Інженерний навчально-науковий інститут ЗНУ, м. Запоріжжя
ORCID ID: 0000-0002-9576-928X

І. В. Ананьєва,

магістрант кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Інженерний навчально-науковий інститут ЗНУ, м. Запоріжжя
ORCID ID: 0000-0001-6309-8509

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.24.31

УДОСКОНАЛЕННЯ ОПОДАТКУВАННЯ, ОБЛІКУ, ПОДАТКОВОЇ ЗВІТНОСТІ І КОНТРОЛЮ ПОДАТКУ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ ТА ЗАХОДИ ЩОДО ПОЛІПШЕННЯ ЙОГО ПОДАТКОВОГО ПЛАНУВАННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ

A. Makarenko,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Accounting and Auditing,
Engineering Educational and Scientific Institute of Zaporizhzhya National University

I. Ananieva,

Master's student of the Department of Accounting and Auditing, Engineering
Educational and Scientific Institute of Zaporizhzhya National University

IMPROVING TAXATION, ACCOUNTING, TAX REPORTING AND CONTROL OF VALUE ADDED TAX TO IMPROVE TAX PLANNING AT THE ENTERPRISE

Доопрацьовування в частині вдосконалення робочих управлінських документів, щодо оподаткування ПДВ, допоможе підприємству в розрахунках суми ПДВ, що підлягає сплаті до бюджету та в ефективному податковому плануванні.

Метою контролю податку на додану вартість є встановлення правильності: визначення податкового кредиту та податкового зобов'язання; складання та подачі декларації з ПДВ; розрахунку нарахування та сплати ПДВ до бюджету.

Завданнями проведення контролю податку на додану вартість є перевірка: відповідності ведення обліку чинному законодавству; правильності визначення податкового кредиту та податкового зобов'язання, правильності, повноти та своєчасності подачі декларації з ПДВ; повноти нарахування та своєчасності сплати ПДВ до бюджету.

У роботі запропоновано декілька управлінських документів, спрямованих на покращення визначення облікової суми податку з ПДВ. Для ефективного податкового планування ПДВ на підприємстві, запропоновані форми робочих таблиць з оподаткування ПДВ, а саме робочі таблиці з: перевірки податкового зобов'язання та податкового кредиту, обліку ПДВ, перевірки розрахунків ПДВ з бюджетом та складання податкової звітності. Запропоновані заходи контролю розрахунків з ПДВ для поліпшення податкового планування, які включають: анкету, загальний план та програму контролю, таблиці для полегшення обліку ПДВ на підприємстві. Вона надасть змогу охопити всі аспекти оподаткування та обліку податку на додану вартість на підприємстві, дослідити правильність, своєчасність, законність відображення в обліку податку на додану вартість, вчасно виявити порушення, провести якісний контроль та поліпшити податкове планування підприємства.

Finalization in terms of improving the working administrative documents on VAT taxation will help the company in calculating the amount of VAT payable to the budget and in effective tax planning.

The purpose of the work is to improve taxation, accounting, control of value added tax to improve tax planning.

The purpose of the control of value added tax is to establish the correctness of the definition of the tax credit and tax liability, preparation and submission of VAT returns, calculation of accrual and payment of VAT to the budget.

The purpose of the article is to find ways to improve accounting, taxation, control of VAT calculations, tax reporting, as well as measures to improve its planning.

Properly organized accounting and tax accounting is one of the conditions for the normal functioning of the enterprise. The function of taxation is the formation of financial resources of the country. The main tasks of control of VAT calculations are to verify the correctness of the definition of the object of taxation in compliance with regulations, assess the correctness of tax assessment, timeliness of payment to the budget, accuracy and completeness of tax reflection in financial and tax reporting.

The task of auditing value added tax is to check: compliance with accounting legislation, to establish the correctness of determining the tax credit and tax liability, drawing up a VAT return, filing a VAT return, charging VAT to the budget, paying VAT to the budget.

The paper improves the taxation, accounting and control of value added tax to improve tax planning. For effective tax planning of VAT at the enterprise, the forms of worksheets on VAT taxation are offered, namely worksheets on: tax liability, tax credit, VAT calculations, VAT accounting. The proposed method of controlling value added tax to improve tax planning, which in contrast to the existing ones includes: questionnaire, general control plan, control program, working documents of the controller. The proposed control methodology will allow the controller to cover all aspects of taxation and accounting of value added tax in the enterprise, to investigate the correctness, timeliness, legality of reflection in the accounting of value added tax, timely identify violations, conduct quality controls and improve tax planning.

Ключові слова: оподаткування, облік, податкова звітність, контроль, податок на додану вартість, податкове планування.

Key words: support, benefit, benefit, control, donation, donation, plan.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сьогодні відбуваються значні зміни в податковому й обліковому законодавстві, які регламентують питання обліку, оподаткування, контролю розрахунків за ПДВ та складання податкової звітності. Окрім того, існують численні недоліки й суперечливі питання щодо порядку визначення податкового кредиту й податкових зобов'язань, а також облікового відображення ПДВ, які в сукупності негативно позначаються на результатах діяльності суб'єктів господарювання, призводячи до значних фінансових втрат. Система оподаткування ПДВ підприємств в умовах сьогодення потребує розробки додаткових робочих управлінських документів, які б допомагали бухгалтерам правильно розраховувати суму ПДВ до сплати в бюджет або відшкодування ПДВ з бюджету підприємству та поліпшити складання податкової звітності. Проблеми в бухгалтерському обліку ПДВ виникають через порушення основного правила "першої події" — перерахованої передплати постачальникам за отримані матеріали (послуги) або отримання авансів на ра-

хунок підприємства від покупця за відвантаженою пізніше готову продукцію (надану послугу). Запропоновані форми додаткових документів на підприємстві мають забезпечити не тільки ретельне ведення обліку, правильне оподаткування, достовірний контроль розрахунків з ПДВ та складання звітності — декларації з ПДВ, але й ефективне податкове планування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Розгляду питань щодо особливостей обліку та методики контролю розрахунків з бюджетом за ПДВ сприяли роботи наступних вітчизняних та зарубіжних вчених: Бутинця Ф.Ф., Грішнєвої О.А., Дерев'яненко С.І., Кулаковської Л.П., Лишиленко О.В., Макаренка А.П., Подольської В.О., Яріш О.В., Давидова Г.М., Салиги С.Я. та багатьох інших. Попри доволі широке висвітлення вищезазначеної проблематики в науковій літературі, через наявність великої кількості дискусійних питань та зміни податкового законодавства питання методики оподаткування, обліку та контролю розра-

Таблиця 1. Тест оцінки контролю за нарахуванням та сплатою ПДВ

№	Зміст питань	Відповідь		Примітка
		так	ні	
1	2	3	4	5
Характеристика підприємства				
1	Чи має підприємство статус платника ПДВ?			
2	Облік ПДВ на підприємстві ведеться автоматизовано?			
3	Чи здійснюється на підприємстві контроль за змінами в податковому законодавстві?			
4	Чи має підприємство пільги з ПДВ?			
За якими ставками ПДВ ведеться облік ПДВ:				
5	0%			
	7%			
	20%			
	14%			
	Без ПДВ			
6	Чи проводяться звірки розрахунків з ПДВ?			
Дані щодо обліку податкового кредиту				
7	Чи існують випадки повторного внесення у реєстр сум отриманих податкових накладних?			
8	Чи проводиться контроль за несвочасно отриманими податковими накладними?			
9	Чи відносяться суми ПДВ в вартості придбаних матеріалів, послуг та основних засобів до податкового кредиту?			
10	Чи ведеться реєстр отриманих податкових накладних?			
11	Чи перевіряється граничний строк реєстрації отриманих податкових накладних в ЄРПН?			
12	Чи відображаються в обліку результати перевірки податкового кредиту?			
На якому рахунку обліковується ПК?				
13	641			
	644			
	377			
Дані щодо обліку податкового кредиту				
14	Чи існують випадки повторної виписки податкового зобов'язання та реєстрації його в ЄРПН?		x	
15	Чи проводиться контроль за своєчасною реєстрацією ЄРПН виданих податкових накладних з дотриманням граничних термінів?	x		
16	Чи ведеться реєстр виданих податкових накладних?	x		
На якому рахунку обліковується ПЗ ?				
17	641	x		субрахунок 6415
	644		X	
	643	x		
	685		x	
18	Чи перевіряється виписка ПК та ПЗ на предмет відповідності першої події ?	x		
19	Чи існує розподіл ПДВ з подальшою випискою компенсуючих податкових накладних підприємству?	x		за ставкою 7% та 20%
20	Чи є посадова особа, яка несе відповідальність за достовірний облік ПДВ на підприємстві?	x		
21	За допомогою якої програми подається звітність з ПДВ?			
	Електронний кабінет «М.Е.Дос»	x		
22	За допомогою якої програми ведеться облік ПДВ на підприємстві?			
	1С інше	x		

Джерело: розроблено авторами.

хунків з бюджетом за ПДВ завжди будуть актуальними та потребуватимуть подальших досліджень.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є пошук шляхів удосконалення обліку, оподаткування, контролю розрахунків з ПДВ, складання податкової звітності, а також заходів щодо поліпшення його планування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Правильно організований бухгалтерський та податковий облік є однією з умов нормального функціонування підприємства. Функцією оподаткування є формування фінансових ресурсів країни.

Основними завданнями контролю розрахунків з ПДВ є перевірка правильності визначення об'єкта оподаткування із дотриманням нормативного законодавства, оцінка правильності нарахування податку, своєчасності сплати його до бюджету, достовірності та повноти відображення податку в фінансовій та податковій звітності.

Тому нами запропоновано кілька удосконалень робочих документів — таблиць, які зменшать кількість порушень в обліку, допоможуть провести якісний контроль розрахунків з ПДВ, спростити складання податкової звітності та поліпшити податкове планування на підприємстві.

Для початку з метою виявлення слабких місць та оцінки системи бухгалтерського обліку на підприємстві нами пропонується провести тестування контролю за нарахуванням та сплатою ПДВ на підприємстві (табл. 1).

Після проведеного тестування, збору та аналізу відповідей на анкетні запитання формується загальний план контролю за нарахуванням та сплатою ПДВ на підприємстві, який наведено в таблиці 2.

Далі пропонується програма контролю за нарахуванням та сплатою ПДВ на підприємстві, яка одночасно є інструкцією та засобом контролю якості проведення процедур (табл. 3).

Щоб не опинитися в ситуації, коли податкова накладна чи розрахунок коригування заблоковано, відповідальній особі необхідно завчасно перевірити їх

Таблиця 2. План контролю за нарахуванням та сплатою ПДВ

Етап	Мета	Перелік процедур	Термін перевірки	Виконавець
1	2	3	4	5
Підготовчий (здійснення контрольних процедур до здійснення операцій, пов'язаних з нарахуванням та сплатою ПДВ)	Знайомство з бізнесом клієнта, оцінка системи внутрішнього контролю та бухгалтерського обліку; планування аудиту розрахунків з бюджетом з ПДВ	Ознайомлення з діяльністю підприємства: опитування та тестування		
Основний (проводиться як під час нарахування та сплати ПДВ, так і після того, як вони відбулися)	Перевірка правильності відображення в обліку податкового кредиту; перевірка правильності визначення суми ПДВ згідно із застосованими цінами, кількістю та ставкою ПДВ та відображення в обліку податкового зобов'язання; перевірка арифметичних підсумків реєстрів виданих та отриманих податкових накладних	Перевірка документів від постачальника та записи в книзі придбав; перевірка видаткових документів та записи в книзі продажу; перевірка складання декларації з ПДВ; перевірка ведення обліку ПДВ; перевірка сальдо на початок та кінець періоду		
Заключний	Підготовка заключного висновку	Систематизація отриманої інформації		

Джерело: розроблено авторами.

на наявність ризиків. Один з яких — благонадійність контрагента. Якщо підприємством було прийнято рішення про співпрацю або

відмову в співпраці, то для таких контрагентів пропонується використання інформаційних таблиць 4, 5.

Таблиця 3. Програма контролю за нарахуванням та сплатою ПДВ

№	Завдання	Перелік процедур	Критерії якості*	Метод перевірки	Код робочого документу	Період проведення	Виконавець
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Перевірка нормативних документів						
	З'ясування статусу платника ПДВ	Перевірити наявність свідоцтва ПДВ та право нарахування ПДВ	А, Б, В	Фактичний	х		
	Встановлення наявності пільг	Перевірити наявність ліцензії та процентну ставку нарахування ПДВ					
2	Перевірка податкового кредиту						
	Переконатися в правильності внесення кількісних та грошових вимірників первинних документів при постачанні матеріалів або послуг	Перевірка вхідних документів від постачальника та записів у книзі придбання	А, Б, Г	Вибірковий, формальний, арифметичний	ПДВ-1		
3	Перевірка податкового зобов'язання						
	Переконатися в правильності розрахунків бази оподаткування та суми ПДВ у первинних документах на постачання покупцю	Перевірка видаткових документів покупцю та документів у записках книзі продажу	А, Г, Е	Вибірковий, арифметичний, наповненість	ПДВ-2		
4	Перевірка правильності податкового звіту						
	Впевнитись у правильності арифметичного нарахування підсумків реєстру виданих та реєстру прийнятих податкових накладних	Перевірка складання Декларації з ПДВ	А, Б, Г, Д, Е	Арифметичний, наповненість, фактичний, аналітичний	ПДВ-3 ПДВ-4		
5	Визначити кінцевий залишок суми з ПДВ для розрахунку з бюджетом	Перевірка ведення обліку з ПДВ	А, Б, Г	Аналітичний			
Критерії якості контрольної перевірки: А – наявність, Б – В – права та зобов'язання, Г – повнота, Д – вимірювання, Е – оцінка вартості							

Джерело: розроблено авторами.

Таблиця 4. Реєстр контрагентів, яким відмовлено у співпраці

№	Назва контрагента	Статус підприємства	Система оподаткування	Причина відмови

Джерело: розроблено авторами.

Таблиця 5. Реєстр перевірених контрагентів

№	Назва контрагента	ПІН контрагента	Предмет співпраці	Примітки

Джерело: сформовано авторами.

Таблиця 6. Робочий документ з перевірки податкового кредиту

Період	Реєстр отриманих податкових накладних		2 розділ декларації з ПДВ		Відхилення (+/-)	Примітка
	20%	7%	20%	7%		

Джерело: розроблено авторами.

Таблиця 7. Субрахунки податкового кредиту для контролю за термінами та причинами неотриманих податкових накладних на підприємстві

Податковий кредит невідтверджений	Субрахунок	Назва субрахунку
	6443	Неотримані податкові накладні більше місяця
6444	Неотримані податкові накладні внаслідок блокування ДПС України	
6445	Неотримані податкові накладні більш 1095 календарних днів	

Джерело: розроблено авторами.

Таблиця 8. Робочий документ з перевірки податкового зобов'язання

Період	Реєстр виданих податкових накладних		1 розділ декларації з ПДВ, у т. ч. компенсуючі ПЗ		Відхилення (+/-)	Примітка
	20%	7%	20%	7%		

Джерело: розроблено авторами.

Таблиця 9. Характеристика субрахунків для обліку податкового зобов'язання

№	Назва	Характеристика
643	Податкове зобов'язання	Облік суми ПДВ з відвантаження товарів/послуг чи авансів отриманих
6431	Податкове зобов'язання підтвержене	Використовується у разі реєстрації податкової накладної в ЄРПН, пов'язаною з отриманим авансом
6432	Податкове зобов'язання невідтвержене	Використовується у разі блокування податкової накладної в ЄРПН

Джерело: складено авторами.

Таблиця 10. Реєстр податкових накладних, що розподіляються пропорційними частинами

Назва контрагента	Номер отриманої податкової накладної	Дата отриманої податкової накладної	Загальна сума			Суми, які підлягають оподаткуванню			Суми, звільнені від оподаткування			100% пільгове використання		
			загальна	без ПДВ	ПДВ	загальна	без ПДВ	ПДВ	загальна	без ПДВ	ПДВ	загальна	без ПДВ	ПДВ
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Всього:														

Джерело: розроблено авторами.

Наступний етап контролю правильності розрахунків за ПДВ є найбільш трудомістким, тому що його завдання — це перевірка правильності визнання та відображення в системі бухгалтерського обліку податкового зобов'язання з ПДВ, податкового кредиту та розрахунків з бюджетом за звітний період.

Для того щоб перевірка достовірності податкового кредиту була більш раціональною пропонуємо використати документи наведені у таблицях 6, 7.

Для того щоб перевірка податкового зобов'язання була більш ретельною та виписка його здійснювалася у терміни, передбачені законо-

Таблиця 11. Диференціювання податкового зобов'язання за податковий період

період	Податкові зобов'язання за звітний період			
	Виписані ПЗ згідно з господарськими операціями	Відображення в обліку	Виписані ПЗ компенсаційні	Відображення в обліку
місяць	Суми ПДВ на відвантаження товарів/послуг	Дт 703 Кт 6415	застосування норм ст. 198.5 та ст. 199.1 ПКУ	Дт 949 Кт 6416 За ставками 20%
	Суми ПДВ на аванси отримані	Дт 643 Кт 6415		Дт 949 Кт 6417 За ставкою 7%

Джерело: розроблено авторами.

Таблиця 12. Зведений звіт з ПДВ – фактичний стан ПДВ

ПДВ	Рядок витягу («Витяг з системи електронного адміністрування ПДВ»)	За даними витягу («Витяг з системи електронного адміністрування ПДВ»)	Сума ПДВ зареєстрованого за вибраний період	Сума ПДВ по незареєстрованим «подіям» з розбивкою на граничний строк реєстрації		Всього	Сума ПДВ податкових накладних, по яким порушено строк реєстрації
				Період щодня (з 1 по 15)	Всього за період		
1	2	3	4	5	6	7	8
ПЗ	6						
ПК	3+4						
Загальна сума перевищення ПЗ	8						
Загальна сума поповнення електронного рахунку на поточну дату	5						
Сума на яку збільшується право реєстрації ПЗ	9						
Подано до бюджетного відшкодування	7						
Стан рахунку	1						
Сума, на яку дозволено зареєструвати ПЗ	2						
Сума на яку маємо право зареєструвати ПЗ наростаючим результатом	2+						
Сума, на яку маємо право реєструвати ПЗ наростаючим підсумком х 6 (з ПДВ)							

Джерело: розроблено авторами.

Таблиця 13. Відповідність нарахування та сплати ПДВ в бюджет

Період	Дані підприємства			Дані контролера			Відхилення			Примітки
	ПЗ	ПК	ПДВ до сплати	ПЗ	ПК	ПДВ до сплати	ПЗ	ПК	ПДВ до сплати	

Джерело: розроблено авторами.

давством України, варто використати робочі таблиці 8, 9.

Треба приділити увагу питанню — коли і як слід нараховувати компенсуючі податкові зобов'язання за п.п. 198.5 та 199.1 ПКУ.

З метою достовірного відображення пропорційного віднесення сум податку до податкового кредиту, згідно зі статтею 199 Розділу V Податкового кодексу України, буде доцільним використання даних, що наведені в таблиці 10.

Якщо підприємство застосовує різні ставки ПДВ у своєму обліку та нараховує компенсаційні податкові зобов'язання за результатами звітного податкового періоду, то пропо-

нується диференціювати податкові зобов'язання за змістом та ставками ПДВ із введенням наступних субрахунків:

— 6415 "Нарахування умовного продажу за ставкою 20%";

— 6416 "Нарахування умовного продажу за ставкою 7%"; відобразити кореспонденцію пропонується наступним способом (табл. 11).

Для поліпшення контролю над термінами реєстрації податкового кредиту та податкових зобов'язань в обліку ПДВ впродовж будь-якого податкового періоду пропонується використовувати таблицю 12.

Важливим завданням контролю розрахунків з ПДВ є переконання в тому, що сума

Таблиця 14. Бухгалтерський облік руху коштів на ПДВ-рахунку

Зміст операції	Кореспонденція рахунків	
	Дт	Кт
1	2	3
Поповнення ПДВ-рахунку грошовими коштами (для сплати погоджених ПЗ)	314	311
Списання коштів з ПДВ-рахунку для сплати ПЗ за звітною декларацією, а також у рахунок погашення податкового боргу з ПДВ	641/ПДВ	314
Повернення надміру перерахованих коштів з ПДВ-рахунку на поточний рахунок (на підставі додатка Д4)	311	314
Повернення надміру сплачених ПЗ з бюджету на ПДВ-рахунок (на підставі заяви згідно зі ст. 43 ПКУ)	314	641/ПДВ

Джерело: складено авторами.

Таблиця 15. Аналіз даних підприємства щодо планування ПДВ

Період	Склад ПЗ, грн		Податкове навантаження %	Склад ПК, грн		Сплата податку у бюджет, грн	Різниця - + грн	
	база	ПДВ		база	ПДВ			
1	2	3	4	5	6	7	8	9
місяць	1-15 число							
	16-30 число							
	Всього:							

Джерело: розроблено авторами.

ПДВ, яка підлягає до сплати в бюджет та зазначена в Декларації, розрахована правильно. Для допомоги в цьому завданні важлива таблиця 13.

З метою контролю ліміту на ПДВ-рахунку для реєстрації податкових зобов'язань на підприємстві та повернення таких коштів Казначейством на рахунок підприємства у випадку бюджетного відшкодування пропонується ввести рахунки та кореспонденцію, які наведені у таблиці 14.

В умовах сьогодення, податкове планування є одним із елементів управління фінансами підприємства і законним способом оптимізації податкового навантаження. З метою забезпечення оперативного контролю податкового планування ПДВ на підприємстві пропонується застосування робочої таблиці 15.

Отже, для ефективного розподілення коштів на підприємстві треба вести планування сум ПДВ для своєчасної сплати. Дотримання наведених правил може поліпшити контроль над фінансами підприємства в частині сплати ПДВ:

1) податкові платежі треба розраховувати завчасно;

2) податкове планування повинно бути підтверджено доказами, викладено у вигляді робочого документа та вбудовано в систему бюджетів;

3) обчислення дійсного показника податкового навантаження та порівняння його з запланованим.

Враховуюче розглянуте вище, доводимо, що застосування бухгалтерією запропонованих довідкових відомостей на підприємстві допоможе:

— забезпечити достовірність та законність здійснених господарських операцій щодо відображення сум ПДВ в обліку;

— визначити правильно об'єкт оподаткування, нарахувати податок з відповідною ставкою;

— здійснити внутрішній контроль розрахунків з ПДВ за рахунок конкретизації етапів його проведення та робочих таблиць;

— спростити складання досить складної податкової звітності;

— покращити фінансовий стан підприємства за рахунок збереження коштів через недопущення помилок у нарахуванні та сплаті ПДВ і, як наслідок, відсутність фінансових санкцій.

Література:

1. Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Бескоста Г.М. Аудит: навч.-метод. посібник. Запоріжжя: ЗДІА, 2016.

2. Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Бескоста Г.М. Організація і методика аудиту: навч.-метод. посібник. Запоріжжя: ЗДІА, 2015.

3. Макаренко А. П., Меліхова Т.О., Чакалова Н.С. Удосконалення облікових реєстрів з метою своєчасного управління підприємством та контролю за його фінансовою безпекою. Економічний вісник університету. 2014. Вип. 22 (1). С. 85—95.

4. Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Чакалова Н.С. Інформаційна база заповнення спрощеної звітності — інструмент управління та фінансової безпеки. Часопис економічних реформ. 2014. № 1. С. 26—32.

5. Меліхова Т.О., Бойко М.Ю. Розробка програми аудиту податку на додану вартість для підвищення фінансової безпеки підприємства. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 1. С. 34—39.

6. Подмешальська Ю.В., Меліхова Т.О., Чакалова Н.С. Бухгалтерський облік: навч. метод. посібник. Запоріжжя: ЗДІА, 2017. 400 с.

7. Меліхова Т.О., Федоров І.О. Внутрішній контроль виробничих запасів для своєчасного виявлення загроз в системі управління фінансової безпеки підприємства. Агросвіт. 2018. № 2. С. 63—70.

8. Шигун М.М., Уллубієва К.К. Методичний інструментарій внутрішнього контролю розрахунків за ПДВ. Вісник ХНУ. 2012. С. 83. URL: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2012_2_1/083-086.pdf.

9. Даценко Г.В., Сімакович М.В. Організація внутрішнього контролю за нарахуванням та сплатою ПДВ на підприємстві. URL: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=73244>

10. Бутинець Ф.Ф. Аудит: навч. посібник. Житомир: Рута. 2005. 512 с.

References:

1. Makarenko, A.P. Melikhova, T. O. and Beskosta, H. M. (2016), *Audyt [Audit]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

2. Makarenko, A.P. Melikhova, T. O. and Beskosta, H. M. (2015), *Orhanizatsiya i metodyka audyt [Organization and method of audit]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

3. Makarenko, A. P. Melikhova, T. A. And Chakalova, N. S. (2014), "Improving accounting records in order to manage the enterprise in a timely manner and monitor its financial security", *Ekonomichnyj visnyk universytetu*, vol. 22 (1), pp. 85—95.

4. Makarenko, A. P. Melikhova, T. A. and Chakalova, N. S. (2014), "Information base for filling in simplified reporting — a tool for management and financial security", *Chasopys ekonomichnykh reform*, vol. 1, pp. 26—32.

5. Melikhova, T. and Boyko, M. (2017), "The audit development of the value added tax for improving the financial security of the enterprise", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 1, pp. 34—39.

6. Podmeshal's'ka, Y.V. Melikhova, T.O. and Chakalova, N.S. (2017), *Bukhhalters'kyu oblik: navch.&metod. posibnyk [Accounting: teaching method. manual]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

7. Melikhova, T.O. and Fedorov, I.O. (2018), "Internal control of inventory for timely detection

of threats in the system of financial security management of the enterprise", *Ahrosvit*, vol. 2, pp. 63—70.

8. Shyhun, M.M. and Ullubiieva, K.K. (2012), "Methodical tool for internal control of payments for VAT", *Visnyk KhNU*, available at: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2012_2_1/083-086.pdf (Accessed 10 Sept 2021).

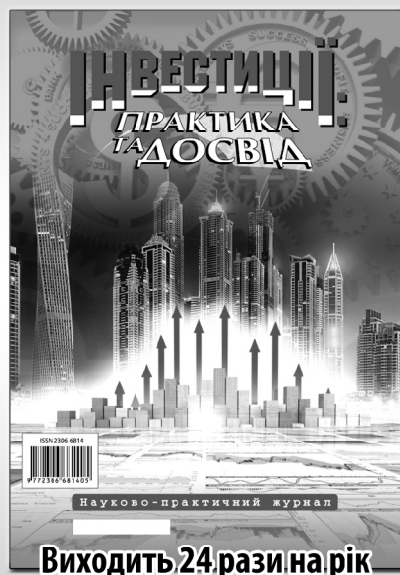
9. Datsenko, H.V. and Simakovych, M.V. (2014), "Organization of internal control over charging and payment of VAT at the enterprise", available at: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=73244> (Accessed 10 Sept 2021).

10. Butynets', F.F. (2005), *Audyt [Audit]*, Ruta, Zhytomyr, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 05.12.2021 р.

ІНВЕСТИЦІЇ. ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

www.investplan.com.ua

Передплатний індекс: 23892

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
(Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

УДК 330.3

Ю. А. Якубенко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: 0000-0001-5409-4792

А. Ю. Сірко,

асистент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: 0000-0003-3791-9435

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.24.39

СУТНІСТЬ КРИЗОВИХ ЯВИЩ В УКРАЇНІ ТА НАПРЯМИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Yu. Yakubenko,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting, Taxation and Management of Financial and Economic Security, Dnipro state agrarian and economic university, Dnipro

A. Sirko,

Assistant of the department of Finance, Banking and Insurance, Dnipro state agrarian and economic university, Dnipro

THE ESSENCE OF CRISIS PHENOMENA IN UKRAINE AND DIRECTIONS OF OVERCOMING THEM

У статті розглядаються цикли економічного розвитку, що містять альтернативні фази, котрі повторюються одна за одною. Детально проаналізована фаза "криза", яка є завершенням попереднього періодичного циклу і початком наступного. Розкрито актуальні причини виникнення кризових явищ в Україні, серед яких слід відмітити: відсутність моделі трансформації економіки на ринкових засадах, яка б відповідала специфіці суспільства, а також відсутність надійної системи економічної безпеки, яка б сприяла створенню самодостатньої, конкурентоспроможної, соціально спрямованої економіки та забезпечила б її захист від зовнішніх і внутрішніх деструктивних впливів. Наведено різноманітність тлумачення поняття "криза" спираючись на енциклопедичні та наукові джерела, котрі висвітлюють "кризу" з точки зору глибокого розладу фінансової системи держави, який супроводжується інфляційними процесами; падінням курсу національної валюти; бюджетним дефіцитом; різкими коливаннями на фондовому ринку. Авторами наведено власне визначення поняття "криза" з точки зору найвищого загострення протиріч у соціально-економічній системі країни, як всередині неї, так і ззовні. Розкрита детальна класифікація існуючих криз за їх походженням та протіканням. Виокремлено негативні наслідки кризових явищ на визначено їх вплив на економіку держави, що виражається в: високих обсягах зовнішнього боргу; слабкості банківського сектору; падінні вітчизняної промисловості; падінні обсягів виробництва; зниженні заробітної плати; зменшенні експорту продукції; погіршенні динаміки надходження ПДВ від імпорту; залежності від припливу іноземного капіталу; дефіциті рахунків за поточними операціями; прив'язці гривні до долара; політичній нестабільності. Запропоновано напрямки антикризового управління з метою боротьби з кризами. Для економіки України з метою пом'якшення кризового стану та запобігання його виникнення у майбутньому доцільним є: розробка дієвої програми антикризових заходів; формування заходів з відновлення кредитно-грошової системи України; відновлення державного регулювання процесу ціноутворення; подавання схем та явищ тощо.

The article examines the cycles of economic development, containing alternative phases, which are repeated one after another. The phase "crisis", which is the end of the previous periodic cycle and the beginning of the next one, is analyzed in detail. Revealed the actual reasons for the emergence of crisis phenomena in Ukraine, among which it should be noted: the lack of a model of transformation of the economy on market principles, corresponding to the specifics of society, as well as the lack of a reliable system of economic security that would contribute to the creation of a self-sufficient, competitive, socially oriented economy and would ensure its protection from external and internal destructive influences. A variety of interpretations of the concept of "crisis" are given, based on encyclopedic and scientific sources that illuminate the "crisis" from the point of view of a deep disorder of the financial system of the state, accompanied by

inflationary processes; the fall in the exchange rate of the national currency; budget deficit; sharp fluctuations in the stock market. The authors give their own definition of the concept of "crisis" from the point of view of the highest aggravation of contradictions in the socio-economic system of the country, both inside and outside it. A detailed classification of the existing crises by their origin and course has been disclosed. The negative consequences of the crisis phenomena are highlighted and their influence on the economy of the state is determined, which is expressed in: high volumes of external debt; weaknesses in the banking sector; the fall of the domestic industry; falling production volumes; decrease in wages; a decrease in the export of products; deterioration in the dynamics of VAT receipts from imports; dependence on the inflow of foreign capital; deficit of current account accounts; pegging the hryvnia to the dollar; political instability. The directions of anti-crisis management in order to combat crises are proposed. For the Ukrainian economy, in order to mitigate the crisis and prevent the occurrence in the future, it is advisable to: develop an effective program of anti-crisis measures; formation of measures to restore the monetary system of Ukraine; restoration of state regulation of the pricing process; submission of schemes and phenomena and the like.

Ключові слова: економіка, економічний цикл, фази економічного циклу, криза, причини кризових явищ в економіці, антикризове управління.

Key words: economy, economic cycle, phases of the economic cycle, crisis, causes of crisis phenomena in the economy, anti-crisis management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Кризові явища є переломним моментом в економіці кожної країни. Наслідком затяжної кризи може бути "крах" економіки, або все ж таки вдале її подолання. Класифікація різних фаз економічного розвитку та розробка шляхів подолання кризи, дасть змогу поглибити розуміння цього поняття як процесу, його закономірностей та тенденцій протікання та дозволить більш детально здійснити аналіз кризових ситуацій. Адже економіка країни не в змозі працювати стабільно та ефективно без залучення усіх можливих механізмів антикризового управління.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Сутність поняття "кризові явища" або "криза", економічні цикли та причини економічних криз досліджували безліч закордонних та вітчизняних науковців, серед яких: С. Брю, Т. Гренц, Д. Кейнс, М.Д. Кондратьєв, В.Н. Крутько, К. Макконел, К. Маркс, Д. Сорос, М.І. Туган-Барановський, С. Фішер, М. Фрідмен, Р. Хіт, А. Штангрет, І. Шумпетер та ін.

Однак, попри велику кількість публікацій, їхнє наукове та практичне значення, все ж потрібно розглянути напрямки уникнення криз та усунення їх наслідків, для ефективного розвитку економіки країни.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження сутності кризових явищ в Україні та пошук шляхів їх подолання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Проведене дослідження показало, що економіка України у постійному русі та змінах, тому, тому сучасна економіка являється не стабільною. Зростання змінюється на занепад. Протягом останнього часу в економіці країни в зв'язку з прискореними темпами науково-технічного прогресу і швидким розвитком фінансових інститутів, а також з утворенням нових інноваційних фінансових технологій яскраво виразилась циклічність економічного розвитку, що характеризується наявністю, як правило, чотирьох фаз циклу: піднесення, поживавлення, депресія, криза.

Кожний наступний цикл являє певний алгоритм дій, який формуються із зміною одної фази на іншу, які повторюються циклічно. Що означає: кожна з його попередніх фаз повинна мати здатність до відтворення наступних. Економічний цикл згодом здобуває здатності до самовідтворення. Економічним циклам також притаманна регулярність та повторювальність. Бачимо що ми можемо відзначити принципову спільність структури економічних циклів у ринковій економіці, а також виразити послідовність фаз.

Більш детально проаналізуємо фази, які викликані різкими змінами ряду економічних інструментів на фінансовому ринку та дослідимо причини виникнення фінансових кризових явищ в економіці.

Розпочинається економічний цикл фазою — "криза". Саме ця фаза погіршує нормальний хід економічного розвитку, а всі наступні фази —

Таблиця 1. Тракткування поняття "криза"

Визначення	Джерело
Глибокий розлад елементів фінансової системи національної економіки	«Великий економічний словник» [1]
Закінчення фази піку економічного циклу	«Словник фінансово-економічних термінів» [2]
Містить такі елементи, як різке падіння цін на активи, масові банкрутства у фінансовому та нефінансовому секторі, а також порушення діяльності валютного ринку	Г. Мінські, Ч. Кіндлеберг [3]
Процес дезорганізації фінансового ринку, при якому проблеми несприятливого відбору та психологічного ризику призводять до того, що фінансові ринки перестають грати роль каналу з передачі фінансових ресурсів суб'єктам з найкращими інвестиційними можливостями	Ф. Мішкін [4]
Різке падіння вартості акцій на фондовому ринку та / або зростання напруженості в банківській системі	С. П'ятенко, Г. Саприкіна [5]
Фінансове банкрутство держави	Ф. Левковс [6]
Значний розлад фінансової системи країни, тобто фінансів держави, підприємств і домогосподарств	С. Мочерний [7]
Порушення рівноваги у функціонуванні системи фінансових відносин, що виявляється в нестабільності фінансів підприємств і кредитно-фінансових установ і виражене у різкому падінні ВВП, яке призвело до порушення процесу формування та розподілу централізованих фондів держави	К. Рудий [8]
Порушення рівноваги у фінансово-кредитній системі, яке проявляється у банкрутстві кредитно-фінансових установ і суб'єктів господарювання, знеціненні національної валюти, неспроможності держави фінансувати бюджет і вчасно відповідати за зовнішніми зобов'язаннями	В. Грищенко, М. Кизим, Ю. Іванов [9]

відновлюють його. Для початку наступної фази кожна попередня фаза має утворювати умови для її власного завершення.

За фази "криза" при початку нового циклу відбувається погіршення показників;

— на долішньому рівні ("криза") формується тимчасова рівновага;

— при розширенні наступного економічного циклу ("піднесення") показники підвищуються швидко;

— на рівні піднесення ("пожвавлення") — досягається рівновага;

— потім погіршення показників ("депресія");

— і знову ("криза").

Оскільки фаза "криза" є завершенням попереднього періодичного циклу і початком наступного розглянемо це поняття більш детально (табл. 1).

З вищевикладеного слідує, що в економічній літературі немає єдиного визначення цього поняття, крім цього, він має безліч термінів-аналогів, що використовуються в такому ж контексті, як-от: "економічна криза", "фінансово-економічна криза", "економічний спад", "рецесія", "стагнація" та інші. Всі вони

визначають глибокий розлад фінансової системи держави, який супроводжується інфляційними процесами; падінням курсу національної валюти; бюджетним дефіцитом; різкими коливаннями на фондовому ринку та інші.

Якщо аналізувати розглянуті вище визначення "кризи", то можна стверджувати, що криза — це крайнє загострення протиріч у соціально-економічній системі країни, як всередині неї, так і ззовні.

За послідовністю відносин у соціально-економічній системі, по проблемам її розвитку виділяються групи:

— економічні кризи показують найгостріші суперечності в економічній складовій країни або економічному стані суб'єкта господарювання. Найбільші кризи:

— виробництва і реалізації товарів;

— взаємин економічних агентів;

— кризи не платежів;

— втрати конкурентних переваг;

— банкрутства та ін.

Але окремої групи економічних криз заслуговують фінансові кризи — це кризи грошового вираження економічних процесів;

— соціальні кризи — це загострення протиріч або зіткнень інтересів різних соціальних груп: роботодавців, підприємців і профспілок, менеджерів і персоналу та ін. Актуальною соціальною кризою є також політична криза — криза влади, криза в політичному устрої суспільства, класів;

— кризи організаційного характеру проявляються як кризи поділу розподілу регламентації діяльності підрозділів, функцій, як відділення підприємств;

— кризи психологічного стану людини — це психологічні кризи. Вони проявляються у вигляді стресу, у виникненні почуття тривожності, невпевненості, незадоволеності роботою і соціальним становищем, страху за майбутнє;

— Криза нових технологічних ідей — це технологічний криза. Вона виникає як в умовах явно вираженої потреби в нових технологіях.

Кризи можемо розподілити за такими критеріями: природні, суспільні, екологічні. Природні створюються під впливом природних умов життя і діяльності людини. До них можемо віднести землетруси, урагани, пожежі, кліматичні зміни, повені. Все це не може не відбиватися на економіці, психології людини, соціальних і політичних процесах.

Причиною кризи можуть бути також і суспільні відносини у всіх видах їхніх проявів. У сучасних умовах велике значення набуває розуміння і розпізнавання криз взаємин людини з природою — екологічних. Це кризи, що виникають при зміні природних умов, викликаних діяльністю людини, — виснаження ресурсів, забруднення навколишнього середовища, виникнення небезпечних технологій, зневага вимогам законів природної рівноваги [10].

За проблематикою кризи можна виділити макрокризу — притаманні великі обсяги і масштаби проблематики — і мікрокризи — зачіпає тільки окрему проблему чи групу проблем. Існують загальні — охоплюють всю соціально-економічну систему і локальні кризи — тільки частина її [11].

За передбачуваністю кризи можуть бути закономірними (передбачуваними) і несподіваними (випадковими). Передбачувані кризи настають як етап розвитку, вони можуть прогнозуватися і викликаються об'єктивними причинами нагромадження факторів виникнення кризи — потребою реструктуризації виробництва, зміною структури інтересів під впливом науково-технічного прогресу. Несподівані кризи часто бувають результатом грубих помилок в управлінні чи яких-небудь природних явищ,

або економічної залежності, що сприяє розширенню і поширенню локальних криз [12].

За прихованістю існують кризи явні — протікають помітно і легко виявляються — і латентні — є прихованими, протікають відносно непомітно і тому найбільш небезпечні [13].

За тривалістю кризи можна класифікувати як короткострокові, середньострокові, довгострокові і надстрокові [4].

За своїм характером кризи можуть передувати новому етапу в розвитку системи або його занепаду, діяти незалежно від інших або збігатися, взаємодіючи з ними, викликаючи ефект синергії, виступати як неминуча закономірно повторювана фаза циклу або як випадковий результат стихійного лиха, великої помилки [11].

Кризи бувають глибокими і легкими. Глибокі (гострі) кризи часто ведуть до руйнування різних структур соціально-економічної системи. Вони протікають складно і нерівномірно, часто акумулюють у собі безліч протиріч, зав'язують їх у заплутаний клубок. Легкі (м'які) кризи протікають більш послідовно і безболісно. Їх можна передбачати, ними легше управляти [14].

Усі кризи розділимо на групи криз — затяжних і короткочасних. У кризових ситуаціях відіграє важливу роль фактор часу. Болісно і складно, як правило, проходять затяжні кризи. Вони є наслідком невдалого менеджменту кризових ситуацій, не поглиблення та не структурного розбору суті й характеру кризи, її причин і можливих наслідків.

Розглядаючи кризові явища в Україні, можна виокремити такі їх наслідки:

- високі обсяги зовнішнього боргу;
- слабкість банківського сектору;
- падіння вітчизняної промисловості на 8—10 %;
- падіння обсягів виробництва, що призводить до зростання неплатежів по податках, зменшенню рівня заробітної плати, зростання соціальної напруги;
- зниження заробітної плати, що у свою чергу призводить до зменшення відрахувань до Пенсійного фонду, фондів соціальної допомоги, яка буде необхідна у все більших і більших обсягах у зв'язку зі зростанням безробіття;
- зменшення експорту продукції призводить до напруженості у галузях, які безпосередньо й опосередковано залежать від експорту;
- погіршення динаміки надходження ПДВ від імпорту — ключового чинника зростання податкових доходів бюджету упродовж останніх двох років;

Таблиця 2. Порівняння кризових явищ в Україні та Світі

Етапи становлення економіки України	Види криз в економіці України	Світові економічні кризи	Наслідки перебігу світових економічних криз для України
Революційних перетворень економічної системи (1991-1995 рр.)	Цивілізаційна криза соціалістичної системи; структурна; політична; технологічна; соціальна; економічна	Криза СРСР (1990-1991 рр.) Мексиканська і Бразильська кризи (1993-1996 рр.)	Стопор економіки, падіння виробництва, дефіцит товарів, інфляція, розпад грошово-кредитної системи, падіння доходів населення, безробіття
Реформування економічної системи (1996-2000 роки)	Економічна; політична; демографічна; технологічна; соціальна; міжнародна	Азіатська і Російська кризи (1997-1999 рр.)	Девальвація гривні, інфляція, кон'юнктурні зміни на ринку
Гетерогенного зростання економіки (2001-2008 рр.)	Економічна; політична; соціальна; міжнародна; технологічна	Криза у США (2008 р.)	Нестабільність банківської системи, дефіцит фінансових ресурсів, відтік іноземного капіталу, зупинка іпотечного ринку, девальвація гривні, спад виробництва і реалізації експортної продукції
Економічного спаду (2009 р.)	Економічна; політична; соціальна; міжнародна; технологічна		
Економічна криза (2013-2014 рр.)	Економічна; торговельна	Росія	Торговельна війна з боку Росії, російська збройна агресія 2014 року та девальвація гривні
Глобальна фінансова криза (2020-2021 рр.)	Економічна; туристична	Коронавірус SARS-CoV-2, що вразив Китай, а потім і решту світу	Падіння світового фондового ринку, втрати туристичної галузі, збитки світової економіки та інше

- залежність від припливу іноземного капіталу;
- великий дефіцит рахунків поточних операцій;
- прив'язка гривні до долара;
- політична нестабільність тощо.

Таким чином, кризові явища нині пронизують практично усі сфери економіки України. Відтак, існуючий стан в економіці країни слід трактувати як наростаюча криза, для якого є характерним накладання різних видів криз як регулярного, так і нерегулярного характеру.

Постійні кризові прояви свідчать про помилки реформування та необхідність подальших трансформацій економічної системи в країні. У зв'язку з цим проаналізовано етапність накладання кризових явищ на розвиток економіки України. За часів незалежності України економіка тривалий час перебувала в стані кризи, тому зробимо спробу виокремити етапи найбільш характерних проявів криз в економіці України з виділенням характерних рис та наслідків їх подолання у порівнянні з країнами Світу (табл. 2):

- 1-й етап — революційних перетворень економічної системи (1991—1995 роки);
- 2-й етап — реформування економічної системи (1996—2000 роки);
- 3-й етап — гетерогенного зростання економіки (2001—2008 роки);
- 4-й етап — економічного спаду (2009 рік);
- 5-й етап — економічна криза (2013—2014 роки);
- 6-й етап — глобальна фінансова криза (2020—2021 роки).

Основними причинами сучасної економічної кризи в Україні є відсутність моделі трансформації економіки на ринкових засадах, яка відповідає специфіці суспільства, а також відсутність надійної системи економічної безпеки, яка сприяє створенню самодостатньої, конкурентоспроможної, соціально спрямованої економіки та забезпечила б її захист від зовнішніх і внутрішніх деструктивних впливів.

Циклічність криз передбачає перехресне та часткове збігання у часі, що доповнює і посилює один одного, робить більш важким вихід з

кризи, посилюють руйнівні тенденції. Кризи, що розвиваються одночасно, набувають групового ефекту, поглиблюються але все ж таке ведуть до значного оновлення. Кінцевим результатом кризи — це якісний стрибок, перехід до нового етапу в розвитку системи. Але характер зросту після кризи не завжди однаковий в залежності від фази над цикл. Найближчі наслідки кризи — поєднання руйнівного, негативного з позитивним. У найгостріший період кризи верх повинні брати творчі начала.

Отже, з часом економічні показники країни погіршувались, що в результаті призводило до настання фінансових криз. Настання кризових ситуацій може мати тимчасовий характер, відображуючи циклічність розвитку української економіки, а також може вказувати на значне загострення економічної ситуації, причини якої ми вбачаємо у накладанні різних типів криз одна на одну.

Керованим процесом можемо назвати — подолання кризових явищ. Прикладом можемо важчати багато криз, що відбувалися в економічній історії країни. Найголовнішим успіхом управління є своєчасне розпізнавання кризи, симптомів її настання. Для економіки України з метою пом'якшення кризового стану та запобігання його виникнення у майбутньому доцільним є:

- розробка дієвої програми антикризових заходів;
- формування заходів з відновлення кредитно-грошової системи України;
- відновлення державного регулювання процесу ціноутворення;
- подавання схем та явищ тощо.

Навіть світовий досвід вказує на доцільність державного втручання у кризові ситуації. Реальний бюджет, макроекономічна стабілізація, тарифна та пенсійна реформи, оптимізація системи оподаткування — одні з ключових складових виходу України з кризи.

Система управлінських заходів, діагностика, попередження, нейтралізації та подолання криз та їх причин на всіх рівнях економіки — це антикризове управління.

Антикризового управління, це поняття, застосовується в двох значеннях:

1) у широкому сенсі слова — це системне управління об'єктом господарювання на тому чи іншому рівні економіки, під кутом зору протидії кризи;

2) у більш вузькому — система організаційно-управлінських заходів для окремого суб'єкта господарювання, який потрапив у кризовий стан, це зазвичай виражається в неплатоспро-

можності суб'єкта, нейтралізується через процедуру банкрутства.

Для здійснення антикризового управління принципово важливо визначитися не тільки з причинами виникнення кризи, характером її перебігу, видом, а й із факторами, які ініціюють виникнення кризових ситуацій. Усю сукупність факторів, які можуть зумовити кризу на підприємстві, поділяють на зовнішні, або екзогенні (на них підприємство або може чинити слабкий вплив, або не може впливати взагалі), і внутрішні, або ендогенні (які залежать від підприємства);

— головними екзогенними факторами можуть бути: спад кон'юнктури в економіці в цілому, зменшення купівельної спроможності населення, значний рівень інфляції, нестабільність чинного законодавства тощо;

— ендогенними факторами можуть бути: низька якість менеджменту, низький рівень кваліфікації персоналу, недоліки у виробничій сфері, прорахунки в галузі постачання, низькі якість та рівень маркетингу, втрата ринків збуту продукції, прорахунки в інвестиційній політиці тощо.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, дослідивши природу та причини виникнення кризових явищ в Україні відмічено необхідність застосування дієвих важелів антикризового управління. Напрями реалізації останнього повинні охоплювати як макро-, так і макрорівень економіки держави. Саме доступність та можливість їх реалізації є джерелом для наступних досліджень цього напрямку.

Література:

1. Большой экономический словарь / Под ред. А.Н. Азрилияна. М.: Институт новой экономики, 2018. 1472 с.
2. Финансово-кредитный энциклопедический словарь / Под общ. ред. А.Г. Грязновой. М., 2012. 1168 с.
3. Minsky H. P. Financial stability revisited: the economics of disaster. In board of governors of the Federal Reserve System, re appraisal of the Federal Reserve discount mechanism, 2012. Vol. 3. Washington D. C. Pp. 95—136.
4. Mishkin F. S., White E. N. Stock market crashes and their aftermath: implications for monetary policy. NBER working paper. 2012. № 8952.
5. Береславська О.І. Сучасні банківські кризи: причини та ймовірність повторення. Науковий вісник національного університету ДПС України. 2013. № 3 (62). С. 78—83.

6. Левкоев Ф.С. Промышленно-торговые кризисы. СПб.: Изд. "Коммерческий деятель", 1911. 35 с.

7. Мочерний С.В. Економічна теорія: навчальний посібник. К.: ВД "Академія", 2019. 640 с.

8. Рудый К.В. Финансовые кризисы: теория, история, политика. М.: Новое знание, 2017. 399 с.

9. Грищенко В.О., Кизим М.О., Иванов Ю.Б. Програма загальнодержавних антикризових заходів: Научно-практическое издание. Х.: ВД "ІНЖЕК", 2019. 36 с.

10. Василенко В.О. Антикризове управління підприємством: навчальний посібник. Київ: ЦУЛ, 2003. 504 с.

11. Шестопалова О.В. Економічно-кризові ситуації на підприємстві та механізми їх подолання. Сталий розвиток економіки. 2013. № 1. С. 119—122.

12. Кулиняк І.Я., Прокопишин-Рашкевич Л.М., Бородавко А.П. Оцінювання рівня фінансової безпеки комерційних банків України. Наукові записки Національного університету "Острозька академія". 2019. № 12 (40). С. 113—118.

13. Лігоненко Л.О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій. Київський національний торговельно-економічний університет. 2001. 580 с.

14. Денисюк О.Г., Дерев'янюк О.Ю. Сутність, класифікація та причини виникнення криз у діяльності підприємств. Вісник Житомирського державного технологічного університету. 2015. № 1. С. 80—87.

References:

1. Azriliana, A. N. (2018), Bolshoi ekonomicheskii slovar [Large Economic Dictionary], Institute of New Economics, Moscow, Russia.

2. Gryaznova, A.G. (2012), Fynansovo-kredytnyi entsyklopedycheskyi slovar [Financial and credit encyclopedic dictionary], Moscow, Russia.

3. Minsky, H. P. (2012), "Financial stability revisited: the economics of disaster", In board of governors of the Federal Reserve System, re appraisal of the Federal Reserve discount mechanism, vol. 3, pp. 95—136.

4. Mishkin, F. S. and White, E. N. (2012), Stock market crashes and their aftermath: implications for monetary policy.

5. Bereslavskaya, O.I. (2013), "Modern banking crises: causes and probability of recurrence", Scientific Bulletin of the National University of the State Tax Service of Ukraine. vol. 3 (62), pp. 78—83.

6. Levkoev, F.S. (2019), Promishlenno-torhovie kryzysi [Industrial and trade crises], Commercial figure, SPb, Russia.

7. Mocherny, S.V. (2019), Ekonomichna teoriia [Economic Theory], Academy, Kyiv, Ukraine.

8. Rudy, K.V. (2017), Finansovi kryzy: teoriia, istoriia, polityka [Financial crises: theory, history, politics], New Knows, Moscow, Russia.

9. Grishchenko, V.O., Kizim, M. O. and Ivanov Yu. B. (2019), Prohrama zahal'noderzhavnykh antykryzovykh zakhodiv [Program of national anti-crisis measures], INZhEK, Kharkiv, Ukraine.

10. Vasylenko, V.O. (2003), Antykryzove upravlinnia pidpriemstvom [Anti-crisis management of the enterprise], TsUL, Kyiv, Ukraine.

11. Shestopalova, O.V. (2013), "Economic and crisis situations at the enterprise and mechanisms for overcoming them", Stalyi rozvytok ekonomiky, vol. 1, pp. 119—122.

12. Kulyniak, I. Ya., Prokopysyn-Rashkevych L. M. and Borodavko A.P. (2019), "Evaluation of financial security level of commercial banks in Ukraine", Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia", vol. 12 (40), pp. 113—118.

13. Lihonenko, L.O. (2001), Antykryzove upravlinnia pidpriemstvom: teoretyko-metodolohichni zasady ta praktychnyj instrumentarij [Anti-crisis management of the enterprise: theoretical and methodological principles and practical tools], Kyivskiy natsionalnyi torhovelno-ekonomichnyi universytet, Kyiv, Ukraine.

14. Denysiuk, O. H. and Derevianko, O.Yu. (2015), "The essence, classification and causes of crises in the activities of enterprises", Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu, vol. 1, pp. 80—87.

Стаття надійшла до редакції 22.11.2021 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б») Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 005:631.115

К. П. Драмарецька,
к. е. н., старший викладач кафедри менеджменту імені професора Й. С. Завадського,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID ID: 0000-0002-9886-1663

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.24.46

УПРАВЛІННЯ МАРКЕТИНГОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

K. Dramaretska,
PhD in Economics, Senior Lecturer of the Department of Management named after Professor J. S. Zavadskyi,
The National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

MANAGEMENT OF MARKETING ACTIVITIES OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

У статті розкрито роль маркетингової діяльності підприємств у сучасних умовах. Зазначено, що для ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств є необхідність пошуку нових підходів до управління маркетинговою діяльністю, тому успішне застосування інструментів маркетингу потребує насамперед чіткого розуміння його суті. В роботі наведено трактування вітчизняними і зарубіжними науковцями понять "маркетинг" і "маркетингова діяльність".

Виявлено, що є негативна динаміка збиткових суб'єктів господарювання в загальній кількості сільськогосподарських підприємств. Зазначено, що в сучасних умовах для ефективного сільськогосподарського виробництва необхідним є застосування сучасних підходів й методів господарювання, саме тому важливою умовою є впровадження маркетингової діяльності у всіх напрямках функціонування підприємства.

У роботі представлені основні принципи результативного управління маркетинговою діяльністю підприємства, які дотримуються логічної послідовності та безпосередньо орієнтовані на споживача. Визначено, що управління маркетинговою діяльністю сільськогосподарського підприємства необхідно розглядати з врахуванням функцій маркетингу і водночас як одне з функціональних завдань в цілому.

The article reveals the role of marketing activities of enterprises in modern conditions. It is noted that for the effective functioning of agricultural enterprises there is a need to find new approaches to marketing management, so the successful application of marketing tools requires a clear understanding of its essence. The paper presents the interpretation of the concepts of "marketing" and "marketing activities" by domestic and foreign scientists. Based on the generalization of different views of scientists, it is established that marketing activities are an important component for effective management of the enterprise in market conditions.

It was found that there is a negative trend of unprofitable economic entities in the total number of agricultural enterprises. It is noted that in modern conditions for efficient agricultural production it is necessary to use modern approaches and methods of management, which is why an important condition is the introduction of marketing activities in all areas of the enterprise.

The paper presents the basic principles of effective management of marketing activities of the enterprise, which adhere to the logical sequence and are directly focused on the consumer. The article presents the interaction of general management functions and management functions of marketing activities of the business entity. It is determined that the management of marketing activities of agricultural enterprises should be considered taking into account the functions of marketing and at the same time as one of the functional tasks in general.

It is noted that the specifics of marketing activities in the field of agro-industrial production are related to the peculiarities of agricultural production, food and market conditions. For efficient agricultural production it is necessary to use modern approaches and methods of management, which is why an important condition is the introduction of marketing activities in all areas of the enterprise. Successful marketing management is a systematic activity related to the implementation of the movement of agricultural products and food from the field to the consumer in order to meet their needs with the least cost of resources.

Ключові слова: маркетинг, маркетингова діяльність, сільськогосподарське підприємство, управління, продукція.

Key words: marketing, marketing activities, agricultural enterprise, management, products.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах успішне управління сільськогосподарськими підприємствами залежить від впливу чинників невизначеного і мінливого зовнішнього середовища. Тому актуальним для суб'єктів господарювання є підвищення ефективності управління маркетинговою діяльністю, оскільки вона сприяє задоволенню постійно зростаючих вимог споживачів до якості продуктів і рівня надання послуг та отримання максимального економічного ефекту. Маркетингова діяльність суб'єктів господарювання одна із важливих сфер підприємницької діяльності в цілому, оскільки формує стабільне, конкурентоспроможне, орієнтоване на стратегічний розвиток функціонування сільськогосподарських підприємств в кризових умовах господарювання і високої конкуренції. Враховуючи вищенаведене вивчення маркетингової діяльності сільськогосподарських підприємств є досить важливим і зумовлює актуальність цього дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням управління маркетинговою діяльністю підприємств багато уваги у своїх дослідженнях приділяли такі вчені: І. Балабанова, Л. Балабанова, Т. Балановська, В. Баюра, В. Бондаренко, Д. Воловик, О. Гоголя, Ф. Котлер, Ж. Ламбен, А. Старостіна, В. Холод та інші. Водночас проведений аналіз наукових праць дає підстави стверджувати, що питання управління маркетинговою діяльністю сільськогосподарських підприємств потребує детальнішого вивчення.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розкриття сутності управління маркетинговою діяльністю та визначення її ролі в діяльності сільськогосподарських підприємств України.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У сучасних умовах, для забезпечення ефективної підприємницької діяльності, все більшого значення набуває розуміння і застосування концепції маркетингу при управлінні сільськогосподарськими підприємствами. Проте для забезпечення конкурентоспроможності, швидкого адаптування до чинників впливу зовнішнього середовища суб'єктам господарювання необхідно розробити систему управління маркетинговою діяльністю. В науковій літературі є багато визначень, що характеризують суть понять "маркетинг" і "маркетингова діяльність", деякі з них представлені в таблиці 1.

Погоджуємось з думкою науковців, що "реалізація маркетингової діяльності виступає об'єктивною необхідністю орієнтації науково-технічної, виробничої і збутової діяльності підприємства з врахуванням ринкового попиту, потреб та вимог споживачів. Тут відображається і постійно посилюється тенденція до планомірної організації виробництва з метою підвищення ефективності функціонування підприємства загалом та його господарських підрозділів зокрема. Маркетингова діяльність підприємства спрямована на те, щоб досить обґрунтовано, враховуючи запити ринку, встановлювати поточні і, головне, довгострокові (стратегічні) цілі, шляхи їх досягнення та реальні джерела ресурсів господарської діяльності, визначати асортимент і якість продукції, її пріоритети, оптимальну структуру виробництва і бажаний прибуток" [5, с. 35]. Узагальнюючи погляди вчених зрозуміло, що маркетинг є важливою складовою для ефективного управління підприємством в ринкових умовах, оскільки сприяє менеджурі досягти позитивних результатів господарської діяльності із мінімальним ризиком, за рахунок проведення аналітичної роботи в розробленій послідовності, завоювання необхідних ринкових сегментів, адаптація до змін впливу чинників зовнішнього середовища тощо.

Таблиця 1. Характеристика понять "маркетинг" і "маркетингова діяльність" науковцями

Автор	Суть поняття «маркетинг»	Автор	Суть поняття «маркетингова діяльність»
1	2	3	4
Котлер Ф. [11, с. 37]	Соціальний та управлінський процес, спрямований на задоволення потреб та потреб як індивідів, так і груп, за допомогою створення, пропозиції та обміну товарів	Бондаренко В.М. [9]	Одна із сфер господарської діяльності, пов'язана з міжнародною виробничою і науково-технічною кооперацією, експортом і імпортом товарів, послуг, виходом підприємств, організацій на зовнішній ринок
Ламбен Ж. [12, с. 36]	Соціальний процес, спрямований на задоволення потреб та бажань індивідів та організацій за допомогою створення вільного конкурентного обміну товарів та послуг, що формують цінність для покупця	Баторя В.І. [7, с. 48]	Аналіз ринку, який вклучає дослідження його структури з метою виявлення неохоплених сегментів та пошуку нових ринкових можливостей
Балабанова Л.В., Холод В.В., Балабанова І.В. [4, с. 13]	Підприємницька діяльність, орієнтована на задоволення ринкових потреб та одержання на цій основі прибутку. У сучасних умовах маркетинг – це методологія ринкової діяльності взагалі, яка забезпечує досягнення конкурентних переваг	Багорка М.О., Білоткач І.А. [3, с. 5]	Гнучке пристосування виробничої, фінансової, торговельної, збутової, кадрової діяльності підприємства до постійно змінюваної економічної ситуації (доходи, ціни, кон'юнктура) та вимог споживачів на ринку
Тарасюк А.В. [16, с. 72]	Управлінська концепція, що забезпечує ринкову орієнтацію виробничо-реалізаційної діяльності аграрного підприємства; а також систему управління, що передбачає скоординовану та спрямовану діяльність на вивчення ринків збуту, пристосування виробництва до їх потреб, активного впливу на ринкові процеси, на споживачів з метою збільшення реалізації і одержання високих прибутків	Аронова В.В., Дібініс Г.І. [2, с. 112]	Маркетингова діяльність має забезпечувати конкурентоспроможне становище того чи іншого суб'єкта маркетингової системи на ринку товарів та послуг з урахуванням стану внутрішнього і зовнішнього середовища, це процес, пов'язаний з виконанням дій, скерованих на досягнення маркетингових цілей, який припускає використання певних технологій, засобів та методів
Старостіна А.О., Кравченко В.А., Пригара О.Ю., Ярош-Дмитренко Л.О. [15, с. 6]	Теорія та практика процесу прийняття управлінських рішень відносно ринково-продуктової стратегії суб'єктів господарювання на основі дослідження факторів зовнішнього макро- і мікроринкового середовища з метою реалізації економічних інтересів виробників та споживачів	Полтораєк В.А. [13, с. 32]	Об'єктивна необхідність орієнтації науково-технічної, виробничої і збутової діяльності підприємства з урахуванням ринкового попиту, потреб та вимог споживачів

У 2020 році функціонувало 47523 суб'єктів господарювання різних організаційно-правових форм у сільському господарстві України. Необхідно зазначити, що спостерігається негативна динаміка збиткових підприємств, так у 2020 році порівняно з 2015 роком цей показник зріс на 5,8% і становив у 16,9% в загальній кількості сільськогосподарських підприємств (рис. 1).

Науковці зазначають: "з огляду на складнопрогнозованість і мінливість дії чинників зовнішнього середовища сільськогосподарським підприємствам доцільно запроваджувати маркетинговий менеджмент як складову частину антикризового управління" [6, с. 156]. Для сільськогосподарських підприємств маркетингова діяльність необхідний засіб, що допомагає з'ясувати на яку продукцію

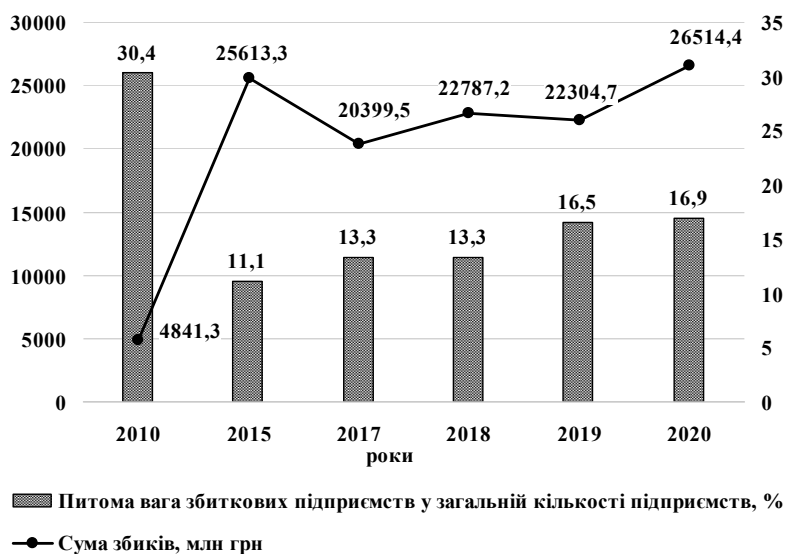

Рис. 1. Динаміка кількості збиткових сільськогосподарських підприємств України й суми їхнього збитку

Джерело: побудовано за даними [14, с. 165].

є попит, знайти рішення та спосіб її успішно реалізувати в ринкових умовах. Правила маркетингової діяльності підприємства стосуються безпосередньої орієнтації на споживача та дотримуються логічної послідовності. Принципи результативного управління маркетинговою діяльністю суб'єктів господарювання наведені на рисунку 2.

Управління маркетинговою діяльністю сільськогосподарського підприємства необхідно розглядати з врахуванням функцій маркетингу і водночас як одне з функціональних завдань суб'єкта господарювання в цілому. Науковці І.А. Абрамович, Д.В. Воловик вважають, що "управління маркетинговою діяльністю як одне з функціональних завдань підприємства має реалізовуватися у відповідності до затвердженого плану маркетингу, котрий паралельно виступає складовою частиною загального плану діяльності підприємства. Взаємодія між функціями управління та функціями управління маркетинговою діяльністю відображається у процесі господарської діяльності за рахунок реалізації функцій маркетингового управління" [1, с. 54]. Взаємодія загальних функцій управління та функцій управління маркетинговою діяльністю підприємства наведена на рисунку 3.

Таким чином, функції управління маркетинговою діяльністю підприємства реалізуються при умові підходу до процесу управління, що ґрунтується на цілісності та системності. Функції є засобами реалізації маркетингової діяльності та впливають на розробку стратегічних напрямків діяльності сільськогосподарського підприємства.

Цілеспрямованості	• Відповідність цілям, стратегії і політиці підприємства, спрямованість на розв'язування проблем, пошук та задоволення потреб споживачів.
Гнучкості	• Гнучкість у досягненні мети шляхом адаптації до вимог ринку з спрямованим впливом на нього.
Комплексності	• Комплексний підхід до формування комплексу маркетингу і планів маркетингу, що передбачає пропонування ринку не просто товарів і послуг, але й засобів вирішення проблем споживачів.
Оптимальності	• Оптимальне застосування в управлінні централізованих та децентралізованих основ, тобто постійний пошук та реалізація резервів, підвищення ефективності виробничої і збутової діяльності шляхом залучення до творчої роботи всіх працівників.
Науковий	• Науковий підхід до вирішення маркетингових проблем, систематичний аналіз застосування програмно-цільового методу управління і реалізації управління маркетинговою діяльністю, планування, організації і її контролю.
Ринковий	• Орієнтація на досягнення результатів збільшення частки ринку, ослаблення ринкової позиції конкурентів, освоєння нових ринків тощо.
Функціональний	• Орієнтованість на конкретну концепцію управління підприємством, чітке визначення завдань та функцій кожного підрозділу і виконавця.
Управлінський	• Формування гнучкої організаційної структури, орієнтація на досягнення нових, більш складних стратегічних цілей. Висока кваліфікація персоналу, його постійна спеціальна підготовка. Узгодження характеристик об'єктів управління маркетингу й управляючими системами підприємства.
Кастомізації	• Орієнтація на споживача, його потреби та вимоги, що передбачають пропонування ринку не товарів і послуг, а засобів розв'язування проблем споживачів.
Забезпечувальний	• Інформаційне забезпечення управління маркетингом. Налагодження інформаційних зв'язків між підрозділами підприємства для ефективного виконання маркетингових функцій. Комплексність маркетингових заходів для отримання ефекту синергії. Фінансова забезпеченість для забезпечення виконання маркетингових дій та для мотивації праці працівників маркетингових служб.
Контролюючий	• Орієнтація маркетингової діяльності на виконання різних видів контролю.

Рис. 2. Принципи результативного управління маркетинговою діяльністю

Джерело: побудовано за [10, с. 335].

Науковці зазначають, що "маркетингова діяльність підприємства спрямована на те, щоб досить обґрунтовано, враховуючи запити ринку, встановлювати поточні і, головне, довгострокові (стратегічні) цілі, шляхи їх досягнення та реальні джерела ресурсів господарської діяльності, визначати асортимент і якість продукції, її пріоритети, оптимальну структуру виробництва і бажаний прибуток" [8, с. 35]. Специфіка маркетингової діяльності в галузі агропромислового виробництва пов'язана з особливостями виробництва сільськогоспо-

дарської продукції, продуктів харчування та ринковими умовами. Для ефективного сільськогосподарського виробництва необхідним є застосування сучасних підходів й методів господарювання, саме тому важливою умовою є впровадження маркетингової діяльності у всіх напрямках функціонування підприємства. Успішне управління маркетинговою діяльністю являє собою системну діяльність пов'язану із реалізацією руху сільськогосподарської продукції та продуктів харчування від поля до споживача з метою задоволення їх потреб із найменшими витратами ресурсів товаровиробника.

ВИСНОВКИ Й ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Результати проведеного дослідження дають підстави зробити висновки, що успішне управління маркетинговою діяльністю суб'єкта господарювання сприяє завоюванню ним цільового сегменту ринку, що забезпечує підприємство прибутком. Управління маркетинговою діяльністю залежить від визначеної мети діяльності сільськогосподарського підприємства, тому вимагає точного планування, кваліфікованого і ефективного аналізу та контролю. У сучасних умовах швидкого розвитку інновацій, науки та технологій успішним є те сільськогосподарське підприємство, яке гнучко і адаптивно реагує на непередбачувані зміни маркетингового середовища.

Література:

1. Абрамович І.А., Воловик Д.В. Маркетингова діяльність підприємства та контроль за її реалізацією. *Агросвіт*. URL: № 10. 2020. С. 52—56. http://www.agrosvit.info/pdf/10_2020/9.pdf
2. Аронова В.В., Дібніс Г.І. Ситуаційно-процесна діагностика стану маркетингової діяльності на підприємстві: монографія. Луганськ: Східноукр. нац. унт. ім. В. Даля, 2010. 224 с.
3. Багорка М.О., Білоткач І.А. Особливості моніторингу процесів формування попиту й стимулювання збуту на продовольчому ринку. *Агросвіт*. № 6. 2009. С. 5—10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2009_6_3
4. Балабанова Л.В., Холод В.В., Балабанова І.В. *Маркетинг підприємства*. Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 612 с.

Рис. 3. Взаємодія загальних функцій управління та функцій управління маркетинговою діяльністю підприємства

Джерело: [1, с. 54].

5. Балановська Т.І., Гоголя О.П. Управління маркетинговою діяльністю на агропродовольчому ринку. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Вип. 154, Ч. 1. 2010. С. 368—373.
6. Балановська Т., Гоголя О., Драмарецька К., Восколупов В., Голік В. Використання маркетингового менеджменту для забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. *Agricultural and Resource Economics*. 2021. Vol. 7. № 3. Pp. 142—161. URL: <https://doi.org/10.51599/are.2021.07.03.09>
7. Баюра В.І. Сегментація ринку як внутрішня складова маркетингової діяльності. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Сер.: Економічні науки. Вип. 16(1). 2016. С. 48—51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdn_en_2016_16%281%29_13
8. Бойчук І.М., Харків П.С., Хопчан М.І. *Економіка підприємств: навчальний посібник*. Львів: Сполом, 2000. 210 с.
9. Бондаренко В.М. Роль маркетингу в системі управління підприємством. *Економіка. Управління. Інновації*. Серія: Економічні науки. Вип. № 2 (14), 2015. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2015_2_4
10. Коноплянникова М.А. *Управління маркетинговою діяльністю: поняття, принципи, підходи*. *Економіка та управління підприємств*

ствами. Вип. 17. 2017. URL: 71.pdf (global-national.in.ua).

11. Котлер Ф. Маркетинг менеджмент; ил. Серия "Теория и практика менеджмента". СПб: Питер Ком, 1999. 896 с.

12. Ламбен Ж. Менеджмент, ориентированный на рынок / Перев. с англ. под ред. В. Б. Колчанова; ил. Серия "Классика МВА". СПб.: Питер, 2007. 800 с.

13. Полторак В. А. Маркетингові дослідження: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. 387 с.

14. Сільське господарство України: статистичний збірник за 2020 рік. Державна служба статистики України. Київ, 2021. 232 с. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/09/zb_sg_20.pdf

15. Старостіна А.О., Кравченко В.А., Пригара О.Ю., Ярош-Дмитренко Л.О. Маркетинг: навчальний посібник / за заг. ред. проф. Старостіної А.О. Київ: "НВП "Інтерсервіс", 2018. 216 с. URL: <https://kmaecm.edu.ua/wp-content/uploads/2021/06/starostina-a.o.-kravchenko-v.a.-prygara-o.yu.-yarosh-dmytrenko-l.o.-2018-marketynng.pdf>

16. Тарасюк А.В. Особливості управління маркетинговою діяльністю аграрного підприємства України. Агросвіт. № 17. 2019. С. 70—78. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/17_2019/11.pdf

References:

1. Abramovich, I. and Volovik, D. (2020), "Marketing activities of the enterprise and control of its implementation", *Ahrosvit*, vol. 10, pp. 52—56. Available at: http://www.agrosvit.info/pdf/10_2020/9.pdf (Accessed 10 Nov 2021).

2. Aronova, V.V. and Dibnis, H.I. (2010), *Sytuatsijno protsesna diahnozyka stanu marketynhovoї diial'nosti na pidpryemstvi: monohrafiia* [Situational process diagnostics of the state of marketing activity at the enterprise: monograph], *Skhidnoukr. nats. unt im. V. Dalia, Lugansk, Ukraine*.

3. Bahorka, M. O. and Bilotkach, I. A. (2009), "Features of process monitoring demand formation and incentives sales on the food market", *Ahrosvit*, vol. 6, pp. 5—10. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2009_6_3 (Accessed 10 Nov 2021).

4. Balabanova, L. V., Kholod, V. V. and Balabanova, I. V. (2012), *Marketynh pidpryemstva* [Enterprise marketing], *Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine*.

5. Balanovska, T. I. and Hohulia, O. P. (2010), "Management of marketing activities in the agri-

food market", *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy*, vol. 154, no. 1, pp. 368—373.

6. Balanovska, T., Gogulya, O., Dramaretska, K., Voskolupov, V. and Holik, V. (2021), "Using marketing management to ensure competitiveness of agricultural enterprises", *Agricultural and Resource Economics*, vol. 7, no. 3, pp. 142—161. doi.org/10.51599/are.2021.07.03.09.

7. Bayura, V. I. (2016), "Market segmentation as an intrinsic component of marketing activity", *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Ser.: Ekonomichni nauky*, vol. 16 (1), pp. 48—51. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhd_u_en_2016_16%281%29__13 (Accessed 10 Nov 2021).

8. Boichuk, I. M., Kharkiv, P. S. and Khopchan, M. I. (2000), *Ekonomika pidpryemstv*. [Economics of enterprises], *Spolom, Lviv, Ukraine*.

9. Bondarenko, V. M. (2015), "Role of marketing in enterprise management", *Upravlinnia. Innovatsii. Seria: Ekonomichni nauky*, vol. 2 (14). Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2015_2_4 (Accessed 10 Nov 2021).

10. Konopliannykova, M. A. (2017), "Management of marketing activity: concept, principles, approaches", *Ekonomika ta upravlinnia pidpryemstvamy*. no. 17. Available at: 71.pdf (global-national.in.ua) (Accessed 10 Nov 2021).

11. Kotler, Ph. (1999), *Marketynh menedzhment* [Marketing management], *Pyter Kom, St. Petersburg, Russia*.

12. Lamben Zh. (2007), *Menedzhment, orientirovannyiy na ryinok* [Management, market oriented], *Pyter, St. Petersburg*. (in Russian)

13. Poltorak, V. A. (2003), *Marketynhovi doslidzhennia* [Marketing researches], *Tsentr navchal'noi literatury, Kyiv, Ukraine*.

14. State Statistics Service of Ukraine (2021), "Agriculture of Ukraine for 2020". Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/09/zb_sg_20.pdf (Accessed 10 Nov 2021).

15. Starostina, A. O., Kravchenko, V. A., Pryhara, O. Yu. and Yarosh-Dmytrenko, L. O. (2018), *Marketynh*. [Marketing], *NVP "Inter-servis", Kyiv, Ukraine*. Available at: <https://kmaecm.edu.ua/wp-content/uploads/2021/06/starostina-a.o.-kravchenko-v.a.-prygara-o.yu.-yarosh-dmytrenko-l.o.-2018-marketynng.pdf> (Accessed 10 Nov 2021).

16. Tarasyuk, A. (2019), "Peculiarities of management of marketing activities of agrarian enterprise of ukraine". *Ahrosvit*, vol. 17, pp. 70—78, Available at: http://www.agrosvit.info/pdf/17_2019/11.pdf (Accessed 10 Nov 2021).

Стаття надійшла до редакції 07.12.2021 р.

УДК 657

Ю. М. Перетятко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту,
 Національний університет "Чернігівська політехніка", м. Чернігів, Україна
 ORCID ID: 0000-0003-1559-3710

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.24.52

ПОТОЧНИЙ ТА КАПІТАЛЬНИЙ РЕМОНТ ЯК КАТЕГОРІЇ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

Yu. Peretiatko,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting,
 Taxation and Auditing, Chernihiv Polytechnic National University, Chernihiv, Ukraine

MAINTENANCE AND MAJOR REPAIR AS AN ACCOUNTING CATEGORY

Під впливом різних факторів основні засоби зношуються і потребують проведення ремонтних робіт, які можуть бути направлені на підтримання об'єкта основних засобів у придатному для використання стані (поточний ремонт) або бути спрямованими на підвищення експлуатаційних характеристик (капітальний ремонт).

Нормативні акти з методології бухгалтерського обліку не містять чіткого визначення понять "поточний ремонт" та "капітальний ремонт", що в практичній діяльності може бути підґрунтям для маніпуляцій при формуванні інформативності щодо витрат на ремонт у бухгалтерському обліку.

З метою забезпечення достовірності відображення в обліку та звітності витрат на ремонт пропонуємо внести доповнення до п.6 Методичних рекомендацій з обліку основних засобів у частині категоріального апарату, уточнивши поняття "поточний ремонт" та "капітальний ремонт" та викласти їх у такій редакції:

— поточний ремонт — комплекс робіт направлений на підтримку або відновлення техніко-експлуатаційних характеристик об'єкта основних засобів на систематичній основі або в разі необхідності, та не передбачається в майбутньому отримання економічних вигід.

— капітальний ремонт — комплекс робіт направлений на покращення експлуатаційних характеристик об'єкта основних засобів при руйнуванні або повній зношеності частини основного засобу та може передбачати заміну або відновлення будь-якої частини основного засобу без зміни геометричних розмірів, функціонального призначення та без поліпшення техніко-економічних показників.

Due to the physical wear and tear of fixed assets, their technical and operational characteristics are reduced. Mechanisms and equipment fail, the technical condition of buildings and structures deteriorates, defects appear under the influence of the environment or overloads, and so on. In order to eliminate the shortcomings, businesses are carrying out repair work.

Repair work can be aimed at maintaining the fixed assets in a usable condition (maintenance) or be aimed at improving performance (major repairs).

The responsibility for identifying the type of repair in accordance with the law rests with the head of the enterprise. This decision is made taking into account the results of the analysis of the existing situation and the materiality of such costs. However, in practice, not all managers have the appropriate skills to make such an assessment. Therefore, the validity and appropriateness of the decision to identify the type of repair may be questioned.

In order to ensure the accuracy of the reflection in the accounting and reporting of repair costs, it is necessary to make additions to the guidelines for the accounting of fixed assets in the categorical apparatus, clarifying the concepts of "maintenance" and "major repairs".

The main feature for the identification of the type of repair is its purpose: to maintain the technical and operational characteristics of the fixed assets in working order or to improve performance.

Maintenance is performed to support or restore the technical and operational characteristics of the fixed assets on a systematic basis or, if necessary, and do not provide for future economic benefits.

The purpose of the major repair is to improve the performance of the fixed asset, which can be achieved by replacing or restoring any part of the fixed asset without changing the geometric dimensions, functional purpose and without improving the technical and economic indicators.

In order to ensure the accuracy of the reflection in the accounting and reporting of repair costs, it is proposed to have the following under the concept of maintenance and major repairs:

— maintenance — aimed at maintaining or restoring the technical and operational characteristics of fixed assets on a regular basis or when needed, and do not provide for future economic benefits.

— major repair — aimed at improving the performance of fixed assets in case of destruction or complete wear and tear of a fixed asset and may involve replacement or restoration of any part of fixed assets without changing geometric dimensions, functional purpose and without improving technical and economic indicators.

Ключові слова: ремонт, поточний ремонт, капітальний ремонт, бухгалтерський облік, основні засоби.

Key words: maintenance, major repair, assets, accounting.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Внаслідок фізичного зношення основних засобів знижуються їх техніко-експлуатаційні характеристики. Виходять з ладу механізми та обладнання, погіршується технічний стан будівель та споруд, під впливом навколишнього середовища або перенавантажень з'являються дефекти тощо. З метою усунення недоліків суб'єкти господарювання проводять ремонтні роботи.

Ремонтні роботи можуть бути направлені на підтримання об'єкта основних засобів у придатному для використання стані (поточний ремонт) або бути спрямованими на підвищення експлуатаційних характеристик (капітальний ремонт).

Згідно з "Методичними рекомендаціями з бухгалтерського обліку основних засобів" рішення про характер і ознаки здійснюваних підприємством ремонтних робіт приймається керівником підприємства самостійно з урахуванням результатів аналізу існуючої ситуації та суттєвості таких витрат [1, п. 29]. Проте чинні нормативні акти з методології бухгалтерського обліку не містять чіткого визначення понять "поточний ремонт" та "капітальний ремонт", що у практичній діяльності може бути підґрунтям для маніпуляцій при формуванні інформації щодо витрат на ремонт у бухгалтерському обліку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Облік ремонту основних засобів є предметом дослідження багатьох науковців протягом тривалого часу.

Удосконалення обліку та оподаткування ремонту розглядали у своїх працях: В.І. Леонтьєва (2008 р.) [2], О.М. Колеснікова (2012 р.) [3], Н.І. Пилипів та М.М. Матієшин (2014 р.) [4], Н.В. Потриваєва (2015 р.) [5], Ю.Б. Скорнякова (2019 р.) [6].

Удосконаленню сутності терміну "ремонт" присвячені праці: Т.В. Затока (2014 р.) [7], Л.Г. Ярова (2019 р.) [8], А. Семенген (2010) [9], М.Ф. Мельник (2011 р.) [10], В.В. Євдокимов та М.Ю. Самчик (2016 р.) [11], В.М. Головачко [12].

Не применшуючи значення отриманих результатів науковцями слід відзначити, що уточнення сутності поняття "поточний ремонт" та "капітальний ремонт" для цілей бухгалтерського обліку вивчено не достатньо та залишається дискусійним особливо в умовах постійної зміни нормативно-правових актів з питань обліку.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою роботи є уточнення сутності понять "поточний ремонт" та "капітальний ремонт" для цілей бухгалтерського обліку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Накопичення інформації у бухгалтерському обліку про витрати на ремонт здійснюється у відповідності до Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку № 7 "Основні засоби" та "Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку основних засобів". При дослідженні зазначених документів встановлено, що вони не містять тлумачення понять "поточний ремонт" та "капітальний ремонт" для цілей бухгалтерського обліку, що, на наш погляд, є суттєвим упущенням. Оскільки суб'єкту господарювання буде досить складно прийняти обґрунтоване рішення щодо виду ремонтних робіт з метою достовірного відображення витрат у бухгалтерському обліку. Згідно з [1] витрати на ремонт можуть бути віднесені або на витрати звітного періоду, або визнаватися капітальними інвестиціями (табл. 1).

Визначення термінів "поточний ремонт" та "капітальний ремонт" для певних об'єктів обліку наведено у нормативно-правових актів, які регулюють окремі галузі діяльності (табл. 2).

Таблиця 1. Формуванні інформації у бухгалтерського обліку щодо витрат на ремонт

Критерій суттєвості витрат	Методика обліку	Аналітичний облік
Підтримання об'єкта основних засобів у працездатному стані та одержання первісно визначеної суми майбутніх економічних вигод від його використання	Витрати звітного періоду	Рахунок витрат обирається залежно від напрямку використання об'єкта основного засобу (23 "Виробництво", 91 "Загальновиробничі витрати", 92 "Адміністративні витрати", 93 "Витрати на збут", 949 "Інші витрати операційної діяльності")
Покращення експлуатаційних характеристик	Витрати звітного періоду	151 "Капітальне будівництво" або 152 "Придбання (виготовлення) основних засобів"
	Капітальні інвестиції з майбутнім збільшенням первісної вартості основних засобів*	

Примітка: * Можуть бути ідентифіковані з окремою амортизованою частиною (компонентом) основних засобів

Джерело: розроблено самостійно на основі джерела [1].

Слід зазначити, що терміни, які наведені в таблиці 2, не є універсальними. Ними не можна скористатися при ідентифікації виду ремонту таких об'єктів основних засобів як комп'ютерна техніка, станки, обладнання тощо.

Тлумачення поточного та капітального ремонту наводиться у Методичних рекомендаціях з формування собівартості продукції (робіт, послуг) у промисловості, затверджених наказом Міністерства промислової політики України від 09.07.2007 р. № 373. Ними визначено, що поточний ремонт виконується для забезпечення або відновлення експлуатаційних якостей обладнання і полягає у виконанні дрібних робіт з виправлення і часткової заміни окремих деталей виробничого та підйомно-транспортного устаткування, цехового транспорту та інструментів, приладів і пристосувань із складу основних виробничих засобів [15, п. 383]. Капітальний ремонт згідно [15] трактується окремо для виробничого транспортного устаткування та обладнання. Під капітальним ремонтом виробничого та підйомно-транспортного устаткування, цехового транспорту мається на увазі ремонт, що виконується для відновлення справності та повного або близького до повного відновлення ресурсу об'єкта і полягає у виконанні робіт, пов'язаних із заміною або відновленням найважливіших відповідальних його частин або основних конструкцій. Для обладнання капітальним ремонтом вважається ремонт, при якому проводиться повне розбирання агрегату, заміна або відновлення зношених деталей, вузлів, ремонт базових і

інших деталей і вузлів, збирання, регулювання і випробування агрегату [15, п. 384]. Зазначимо, що документ [15] застосовується для планування, ведення обліку і калькулювання виробничої собівартості продукції (робіт, послуг) на підприємствах, які випускають промислову продукцію та стосується основних засобів, які задіяні у виробничому процесі. На підприємствах, які не випускають промислову продукцію дія методичних рекомендацій не поширюється.

У науковій літературі більшість дослідників присвячують свої наукові роботи дослідженню економічної сутності ремонту, ніж його видів. Проте, на наш погляд, більш нагальною потребою є уточнення сутності саме його видів — поточного та капітального.

Оскільки від правильної ідентифікації буде залежати порядок обліку витрат на ремонт.

Ю.Б. Скорнякова у своїй праці [6] відзначає, що "поточний ремонт спрямований на відновлення об'єкта на первісному технічному рівні (навіть за наявності незначних технічних покращень), і капітальний ремонт, до якого варто віднести роботи, спрямовані на відновлення технічних характеристик на більш високому технічному рівні" [6, с. 41].

Таблиця 2. Тлумачення терміну поточний та капітальний ремонт в окремих нормативно-правових актів

Вид ремонту	Визначення
Утримання житлових будинків	
Поточний	Комплекс ремонтно-будівельних робіт, який передбачає систематичне та своєчасне підтримання експлуатаційних якостей та попередження передчасного зносу конструкцій і інженерного обладнання
Капітальний	Комплекс ремонтно-будівельних робіт, пов'язаних з відновленням або поліпшенням експлуатаційних показників будинку, із заміною або відновленням несучих або огорожувальних конструкцій, інженерного обладнання та обладнання протипожежного захисту без зміни будівельних габаритів об'єкта та його техніко-економічних показників
Обслуговування і ремонт дорожніх транспортних засобів автомобільного транспорту	
Поточний	Ремонт, який виконується для забезпечення або відновлення роботоздатності виробу і полягає в заміні і (або) відновленні окремих частин (може виконуватись заявочно або за результатами діагностування агрегатним, знеособленим та іншими методами)
Капітальний	Ремонт, який виконується для відновлення справності та повного або близького до повного відновлення ресурсу виробу із заміною чи відновленням будь-яких частин, у тому числі базових

Джерело: розроблено самостійно на основі джерела [13; 14].

А.Г. Ярова під капітальним ремонтом розуміє "роботи, спрямовані на повне відновлення характеристик і ресурсів об'єкта шляхом оновлення або заміни його основних частин, які будуть економнішими та довговічнішими" [8, с. 70], а під поточним "роботи, що спрямовані на відновлення і забезпечення працездатності об'єкта основних засобів шляхом заміни або оновлення окремих частин об'єкта або шляхом усунення несправностей і дрібних пошкоджень" [8, с. 70]. Керуючись зазначеними визначеннями, працівники облікового апарату будуть змушені оцінювати критерії "економічності" та "довговічності" для капітального ремонту та "дрібних пошкоджень" — для поточного ремонту.

В.М. Головачко визначає, що "капітальний ремонт передбачає комплекс робіт з відновлення справності об'єктів, їх повного демонтажу, заміни спрацьованих деталей і вузлів, важливих частин та основних конструкцій" [12, с. 96]. Під поточним ремонтом автор має на увазі "ремонт, який виконується для забезпечення або відновлення працездатності виробу і полягає в заміні і (або) відновлення окремих частин" [12, с. 96].

А. Семенген вважає, що "поточний ремонт — це підтримання інших необоротних активів у придатному для використання стані шляхом проведення регулярних ремонтно-профілактичних робіт для попередження фізичного старіння та усунення неполадок (ремонти проводяться у невеликі проміжки часу, їхня вартість незначна та супроводжується дрібними роботами; капітальний ремонт пов'язаний із відновленням первісних техніко-експлуатаційних параметрів, при цьому проводиться повне розбирання об'єкта, що призводить до довготривалості ремонту та передбачає значні витрати на його проведення" [9, с. 323].

М.Ф. Мельник зазначає, що "поточний ремонт — це ремонт, при якому замінюються зношені деталі машин, устаткування, ліквідуються незначні дефекти, несправності та поломки з метою підтримки в робочому стані машин, устаткування тощо" [10, с. 194]. Капітальний ремонт — "передбачає повне розбирання об'єкта, що ремонтується, заміну всіх зношених вузлів, деталей, конструкцій тощо з метою відновлення робочого ресурсу, поліпшення експлуатаційних показників об'єкта, що ремонтується" [10, с. 194].

Отже, методологічна база з обліку основних засобів не містить універсального визначення понять "поточний ремонт" та "капіталь-

ний ремонт", а наукові підходи характеризуються множинністю.

Обов'язок ідентифікації виду ремонту згідно з [1] покладається на керівника підприємства. Таке рішення приймається з урахуванням результатів аналізу існуючої ситуації та суттєвості таких витрат. Однак на практиці не всі керівники мають відповідні навички для такої оцінки. Тому обґрунтованість та доцільність прийнятого рішення щодо ідентифікації виду ремонту може бути піддана сумніву. Не маючи відповідних навичок, керівники підприємства будуть змушені залучати сторонніх осіб із технічною кваліфікацією та нести додаткові витрати на оплату їх послуг.

З метою забезпечення достовірності відображення в обліку та звітності витрат на ремонт необхідно внести доповнення до методичних рекомендацій з обліку основних засобів в частині категоріального апарату, уточнивши поняття "поточний ремонт" та "капітальний ремонт".

Головною ознакою для ідентифікації виду ремонту є його мета: підтримка техніко-експлуатаційних характеристик об'єкта основних засобів в робочому стані або покращення експлуатаційних показників.

При поточному ремонті здійснюється підтримка або відновлення техніко-експлуатаційних характеристик об'єкта основних засобів на систематичній основі або в разі необхідності та не передбачає в майбутньому отримання економічних вигід.

Метою проведення капітального ремонту є покращення експлуатаційних характеристик об'єкта основних засобів, яке може реалізовуватися шляхом заміни або відновлення будь-якої частини основного засобу без зміни геометричних розмірів, функціонального призначення та без поліпшення техніко-економічних показників. В іншому випадку капітальний ремонт буде мати ознаки поліпшення: реконструкції, модернізації, дообладнання або будови. Капітальний ремонт має проводитися у разі необхідності: при руйнуванні, заміні частини основного засобу, повного зношення частини основного засобу тощо.

Таким чином, ознаки, які мають вплив на ідентифікацію виду ремонту є мета, систематичність проведення робіт, зміна геометричних форм (табл. 3).

З метою полегшення прийняття рішення щодо ідентифікації виду ремонту керівник підприємства та працівники облікового апарату можуть скористатися Наказом Державного

комітету України з питань житлово-комунального господарства від 10.08.2004 р. № 150 [16], який наводить орієнтовний перелік послуг з ремонту будинків і споруд та прибудинкових територій, які відносяться до поточного та капітального та Наказом Міністерства транспорту України від 30.03.98 р. № 102 [14], який визначає перелік видів поточного та капітального ремонту для дорожніх транспортних засобів автомобільного транспорту.

ВИСНОВКИ

Чинні нормативні акти з методології бухгалтерського обліку не містять чіткого поняття "поточний ремонт" та "капітальний ремонт". Проте обов'язок щодо ідентифікації виду ремонту покладається на керівника підприємства, який приймає таке рішення самостійно виходячи із результатів аналізу існуючої ситуації та суттєвості таких витрат. Не маючи спеціальних фахових технічних навичок такі рішення не в повній мірі можна прийняти обгрунтовано тому достовірність відображення витрат на ремонт може бути сумнівною. Окрім цього, від правильної ідентифікації виду ремонту буде залежати порядок їх обліку.

З метою забезпечення достовірності відображення в обліку та звітності витрат на ремонт пропонуємо внести доповнення до п. 6 Методичних рекомендацій з обліку основних засобів у частині категоріального апарату, уточнивши поняття "поточний ремонт" та "капітальний ремонт" та викласти їх у такій редакції:

— поточний ремонт — комплекс робіт направлений на підтримку або відновлення техніко-експлуатаційних характеристик об'єкта основних засобів на систематичній основі або у разі необхідності та не передбачається в майбутньому отримання економічних вигід;

— капітальний ремонт — комплекс робіт направлений на покращення експлуатаційних характеристик об'єкта основних засобів при руйнуванні або повній зношеності частини основного засобу та може передбачати заміну або відновлення будь-якої частини основного засобу без зміни геометричних розмірів, функціонального призначення та без поліпшенням техніко-економічних показників.

Література:

1. Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку основних засобів, затверджені Наказом Міністерства фінансів України від 30.09.2003 № 561. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0561201-03#Text> (Дата звернення 01.12.2021).

Таблиця 3. Порівняльна характеристика поточного та капітального ремонту

Ознака	Поточний ремонт	Капітальний ремонт
Мета	Підтримка або відновлення техніко-експлуатаційних характеристик	Покращення експлуатаційних характеристик
Систематичність робіт	Систематично або в разі необхідності	В разі необхідності
Отримання майбутніх економічних вигід	Ні	Ні
Зміна геометричних розмірів	Ні	Ні
Зміна функціонального призначення	Ні	Ні

Джерело: власна розробка.

gov.ua/rada/show/v0561201-03#Text (Дата звернення 01.12.2021).

2. Леонтъева В.І. Облік і контроль витрат з ремонту основних засобів: автореф. дис.... канд. екон. наук: 08.00.09. К., 2008. 20 с.

3. Колеснікова О.М. Облік поліпшення основних засобів в світлі актуальних змін. Ефективна економіка. 2012. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1589> (Дата звернення 01.12.2021).

4. Пилипів Н.І., Матієшин М.М. Проблемні аспекти обліку витрат, які виникають у процесі експлуатації основних засобів будівельних підприємств. Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. № 19. Вип. 3 (4). 2014. С. 197—201.

5. Потриваєва Н.В. Облікове забезпечення ремонту і поліпшення основних засобів. Вісник ХНАУ. 2015. № 1. С. 43—50.

6. Скорнякова Ю.Б. Витрати на ремонт та поліпшення основних засобів: обліково-податковий аспект. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 12. С. 37—42.

7. Затока Т.В. Теоретичні основи бухгалтерського обліку витрат на ремонт та модернізацію основних засобів. Регіональна бізнес-економіка та управління. 2014. № 2. С. 94—101.

8. Ярова Л.Г. Особливості обліку ремонтів та поліпшень основних засобів. Інтернаука. 2019. № 4. С. 65—72.

9. Семеген А. Методика обліку витрат на поліпшення та утримання інших необоротних матеріальних активів. Економічний аналіз. 2010. Вип. 6. С. 321—325.

10. Мельник М.Ф. Облік ремонтів і модернізації основних засобів. Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Сер. Економіка. 2011. Вип. 18. С. 193—197.

11. Євдокимов В.В., Самчик М.Ю. Бухгалтерський облік витрат на ремонт власних основних засобів. Ефективна економіка. 2016.

№ 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5236> (Дата звернення 01.12.2021).

12. Головачко В.М. Методика обліку витрат на ремонт і поліпшення основних засобів. Вісник Мукачівського державного університету, 2014. № 2. С. 95—98.

13. Правила утримання жилих будинків та прибудинкових територій. Затверджених Наказом Держжитлокомунгосп від 17.05.2005 № 76. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0927-05#Text> (Дата звернення 01.12.2021).

14. Положення про технічне обслуговування і ремонт дорожніх транспортних засобів автомобільного транспорту, затверджений Наказом Міністерства транспорту України від 30.03.1998 № 102. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0268-98#Text> (Дата звернення 01.12.2021).

15. Методичні рекомендації з формування собівартості продукції (робіт, послуг) у промисловості, затверджені наказом Міністерства промислової політики України від 09.07.2007 р. № 373. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0373581-07#Text> (Дата звернення 01.12.2021).

16. Примірний перелік послуг з утримання будинків і споруд та прибудинкових територій та послуг з ремонту приміщень, будинків, споруд, затверджений Наказом Державного комітету України з питань житлово-комунального господарства від 10.08.2004 р. № 150. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1046-04#Text> (Дата звернення 01.12.2021).

References:

1. Ministry of Finance of Ukraine (2003), "Methodical recommendations on accounting of fixed assets", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0561201-03#Text> (Accessed 01 December 2021).

2. Leont'ieva, V. I. (2008), "Accounting and control of costs for the repair of fixed assets", Ph.D. Thesis, Accounting, Analysis and Audit, Kyiv, Ukraine.

3. Kolesnikova, O. M. (2012), "Accounting for fixed asset improvements in current changes". *Efektivna ekonomika*. [Online], vol. 11, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1589> (Accessed 01 Dec 2021).

4. Pylypiv, N. I. and Matiieshyn, M. M. (2014), "Problematic aspects of cost accounting that arise in the operation of fixed assets of construction companies", *Visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu. Serii: Ekonomika*, vol. 19, no. 3 (4), pp. 197—201.

5. Potryvaieva, N.V. (2015), "Accounting for the repair and improvement of fixed assets", *Visnyk KhNAU*, vol. 1, pp. 43—50

6. Skorniakova, Yu.B. (2019), "Costs of repair and improvement of fixed assets: accounting and tax aspects", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 12, pp. 37—42.

7. Zatoka, T. V. (2014), "Theoretical bases of accounting of costs for repair and modernization of fixed assets", *Regional business economics and management*, vol. 2, pp. 94—101.

8. Yarova, L.H. (2019), "Features of accounting for repairs and improvements to fixed assets", *Internauka*, vol. 4, pp. 65—72.

9. Semehen, L. (2010), "Methods of accounting for the cost of improving and maintaining other non-current tangible assets", *Ekonomichnyj analiz*, vol. 6, pp. 321—325.

10. Mel'nyk, M.F. (2011), "Accounting for repairs and modernization of fixed assets", *Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu "Ostroz'ka akademiia"*. Ser. *Ekonomika*, vol. 18, pp. 193—197.

11. Yevdokymov, V. V. and Samchyk, M. Yu. (2016), "Accounting for the cost of repairing own fixed assets", *Efektivna ekonomika* [Online], vol. 11, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5236> (Accessed 01 Dec 2021).

12. Holovachko, V.M. (2014), "Methods of accounting for the cost of repair and improvement of fixed assets", *Visnyk Mukachivs'koho derzhavnoho universytetu*, vol. 2, pp. 95—98.

13. State Committee Of Ukraine On Issues Housing and Communal Economy (2005), "Rules for the maintenance of residential buildings and adjacent areas", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0927-05#Text> (Accessed 01 Dec 2021).

14. Ministry of Transport of Ukraine (1998), "Regulations on maintenance and repair of road vehicles of motor transport", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0268-98#Text> (Accessed 01 Dec 2021).

15. Ministry of Industrial Policy of Ukraine (2007), "Methodical recommendations for the formation of the cost of products (services) in industry", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0373581-07#Text> (Accessed 01 Dec 2021).

16. State Committee of Ukraine for Housing and Communal Services (2004), "Approximate list of services for the maintenance of buildings and structures and adjacent territories and services for the repair of buildings and structures", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1046-04#Text> (Accessed 01 Dec 2021).

Стаття надійшла до редакції 08.12.2021 р.

УДК 657: 658.62

Ю. В. Подмешальська,
к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Запорізький національний університет, м. Запоріжжя
ORCID ID: 0000-0001-6353-4542

Д. В. Корнієнко,
магістрант кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Запорізький національний університет, м. Запоріжжя
ORCID ID: 0000-0002-2908-9825

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.24.58

ОБЛІК РОЗРАХУНКІВ З ПОСТАЧАЛЬНИКАМИ ЗА ВИДАМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Yu. Podmeshalska,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting,
Analysis, Taxation and Audit, Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhya
D. Kornienko,
Master's student of the Department of Accounting, Analysis, Taxation
and Audit, Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhya

ACCOUNTING FOR PAYMENTS TO SUPPLIERS BY ECONOMIC ACTIVITY

Бухгалтерський облік розрахунків з постачальниками та підрядниками представляє один із елементів інформаційного забезпечення підприємства, в якому існує вхідна та вихідна інформація та яка повинна бути, передусім корисною та достовірною. Визначення потоків інформації та її документального забезпечення забезпечує ефективність організації бухгалтерського обліку.

Бухгалтерський облік розрахунків з постачальниками та підрядниками складається з бухгалтерських процедур, оцінки операцій з отримання активів, їх реєстрації, накопиченні інформації, узагальнення інформації та підготовки інформації для її надання підрозділам підприємства та управлінському персоналу. Процес оформлення вхідної інформації в бухгалтерському обліку, її обробка та відображення в регістрах обліку — це й визначає методологічні аспекти організації бухгалтерського обліку розрахунків з постачальниками та підрядниками.

За результатами проведених досліджень визначені основні методологічні аспекти організації бухгалтерського обліку розрахунків з постачальниками та підрядниками.

За результатами аналізу типових помилок у відображенні інформації у фінансовій звітності та для їх уникнення запропонована Аналітична відомість бухгалтерського обліку розгорнутого сальдо до рахунку 63 "Розрахунки з постачальниками та підрядниками".

Для контролю дотримання принципів підготовки фінансової звітності та достовірності відображення інформації у фінансовій звітності запропонована Аналітична відомість розрахунків з постачальниками та підрядниками у розрізі контрагентів та взаємовідносин з ними на підставі договорів, угод. Запропонована Аналітична відомість коригування розрахунків з постачальниками та підрядниками після оприбуткування матеріальних запасів, інших активів.

Запропоновані документи аналітичного обліку розрахунків з постачальниками та підрядниками допоможуть у практичній діяльності запобігти помилок у відображенні інформації у фінансовій звітності, управлінському персоналу приймати оперативні управлінські рішення.

Accounting for payments to suppliers and contractors is one of the elements of information support of the enterprise, in which there is input and output information and which should be, above all, useful and reliable. Determining the flow of information and its documentation ensures the effectiveness of the organization of accounting.

Accounting for settlements with suppliers and contractors consists of accounting procedures, evaluation of operations to obtain assets, their registration, accumulation of information, generalization of information and preparation of information for its provision to departments and management. The process of registration of input information in accounting, its processing and reflection in the accounting registers — this determines the methodological aspects of the organization of accounting settlements with suppliers and contractors.

According to the results of the research, the main methodological aspects of the organization of accounting settlements with suppliers and contractors are determined.

Based on the results of the analysis of typical errors in the presentation of information in the financial statements and to avoid them, the Analytical Statement of Accounting for Extended Balance to Account 63 "Settlements with suppliers and contractors" is proposed.

To monitor compliance with the principles of preparation of financial statements and the accuracy of the information in the financial statements proposed Analytical statement of settlements with suppliers and contractors in terms of contractors and relationships with them on the basis of contracts, agreements. The Analytical statement of adjustment of settlements with suppliers and contractors after posting of material stocks, other assets is offered.

The proposed documents of analytical accounting of settlements with suppliers and contractors will help in practice to prevent errors in the presentation of information in the financial statements, management staff to make operational management decisions.

Ключові слова: бухгалтерський облік, аудит, постачальники та підрядники, кредиторська заборгованість, розрахунки, рахунки обліку.

Key words: accounting, audit, suppliers and contractors, accounts payable, settlements, accounts.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Постачання сировини та матеріалів для виробництва готової продукції є однією з головних задач для суб'єктів підприємницької діяльності. Питаннями планування потреби і надходження необхідних виробничих запасів займаються центри відповідальності з постачання або відділи постачання. Процес постачання складається з певних етапів. Головними з яких є такі: планування поставок, укладання договорів на поставку, розрахунки за отримані виробничі запаси, отримання виробничих запасів відповідно до договорів поставок, контроль поставок і розрахунків. Бухгалтерський облік розпочинається з етапу оплати рахунку-фактури, відповідно й виникає об'єкт бухгалтерського обліку — розрахунки з постачальниками та підрядниками.

Завдання бухгалтерського обліку розрахунків з постачальниками та підрядниками — забезпечити накопичення, обробку, узагальнення інформації для відображення в бухгалтерському обліку та надання корисної, достовірної інформації про стан розрахунків управлінському персоналу.

Для виконання завдань бухгалтерського обліку використовуються такі елементи як: первинні документи, рахунки обліку, реєстри обліку, інші бухгалтерські документи. Сучасні вимоги до організації бухгалтерського обліку, розвиток інноваційних технологій потребують наукових досліджень для раціоналізації бухгалтерського обліку, оптимізації документального забезпечення, аналізу існуючих форм документального забезпечення, способів їх обробки, забезпечення управлінського персоналу корисною, правдивою, оперативною, звітною інформацією. Саме з цієї точки зору у

статті розглядаються проблемні питання бухгалтерського обліку розрахунків з постачальниками та підрядниками.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Бухгалтерський облік кредиторської заборгованості, у тому числі розрахунків з постачальниками та підрядниками мають проблемні питання, тому науковцями проводяться дослідження для їх вирішення. Питання бухгалтерського обліку розглядають такі вчені: С.Ф. Голов, Ф.Ф. Бутинець, О.В. Лишиленко, Г.В. Нашкерська, А.П. Макаренко, В.С. Лень, Н.М. Ткаченко, К.А. Пилипенко, Р.Л. Хом'як та інші. У публікаціях обговорюються питання законодавчо-нормативного забезпечення організації бухгалтерського обліку, методологічного забезпечення. Але проблемні питання мають місце та потребують доопрацювання, дослідження та уточнення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Бухгалтерський облік розрахунків з постачальниками та підрядниками представляє один із елементів інформаційного забезпечення підприємства, в якому існує вхідна та вихідна інформація та яка повинна бути передусім корисною та достовірною. Визначення потоків інформації та її документального забезпечення забезпечує ефективність організації бухгалтерського обліку.

Протягом звітного періоду бухгалтерський облік отримує вхідну інформацію, накопичує її, обробляє, узагальнює з відображенням у первинних документах, реєстрах обліку, фінансовій звітності. Таку інформацію бухгалтерського обліку яку використовують інші підрозді-

Для обліку розрахунків з постачальниками використовуються:					
НП(С)БО 11 «Зобов'язання»	МСФЗ, якщо бухгалтерський облік ведеться з використанням МСФЗ	Наказ про облікову політику	Законодавчо-нормативні документи	Інструкція № 291 План рахунків	Робочий План рахунків
НП(С)БО 21 «Вплив змін валютних курсів»					
Умови визнання зобов'язання					
- оцінка зобов'язання може бути достовірно визначена;					
- існує ймовірність зменшення економічної вигоди в майбутньому внаслідок його погашення					
Умови визнання доходу звітного періоду					
- якщо на дату балансу раніше визнане зобов'язання не підлягає погашенню					
Особливості заборгованості розрахунків:					
- відноситься до операційної діяльності підприємства;					
- поточна кредиторська заборгованість					
Оцінка на дату балансу					
- відображаються в балансі за сумою погашення					
Класифікація розрахунків відповідно до Плану рахунків					
- розрахунки з вітчизняними постачальниками;					
- розрахунки з іноземними постачальниками;					
- розрахунки з учасниками ПФГ					
Синтетичний облік розрахунків:					
Рахунок 63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками»					
Рахунок 63 - активно-пасивний рахунок					
Дебетове сальдо - відображає заборгованість постачальників та підрядників			Кредитове сальдо - відображає заборгованість підприємства перед постачальниками та підрядниками		
Відображається у складі іншої дебіторської заборгованості			Відображається у складі поточної кредиторської заборгованості		
По дебету кореспондує з кредитом рахунків: 24,30,31,34,36,37,40,42,46,48,50,51,52,55,60,62,64,68,70,71,74			По кредиту кореспондує з дебетом рахунків: 15,20,21,22,23,24,28,30,39,42,47,64,68,70,80,84,85,90,91,92,93,94		
Аналітичний облік визначається:					
- Наказом про облікову політику;					
- внутрішніми положеннями про організацію бухгалтерського обліку					
Регістри обліку:					
Журнал 3			Відомість 3.3		
Документальне забезпечення:					
- типові форми первинних документів;					
- самостійно розроблені форми первинних документів відповідно до чинного законодавства;					
- довідки; відомості, інші форми документів для контролю, аналізу, управління					

Рис. 1. Облікова система розрахунків з постачальниками

ли підприємства, в тому числі управлінський персонал, який повинен приймати обґрунтовані управлінські рішення. Таким чином, бухгалтерський облік повинен надавати корисну, своєчасну, повну, достовірну вихідну інформацію. Визначення видів вихідної інформації та її документальне забезпечення повинно відображатися в Наказі про облікову політику. Вирішення цього питання залежить від професійних здібностей управлінського персоналу, який повинен чітко усвідомлювати необхідну форму, кількість, якість і корисність отриманої інформації.

Бухгалтерський облік розрахунків з постачальниками та підрядниками складається з бухгалтерських процедур, оцінки операцій з отри-

мання активів, їх реєстрації, накопиченні інформації, узагальнення інформації та підготовки інформації для її надання підрозділам підприємства та управлінському персоналу. Процес оформлення вхідної інформації в бухгалтерському обліку, її обробка та відображення в регістрах обліку — це й визначає методологічні аспекти організації бухгалтерського обліку розрахунків з постачальниками та підрядниками.

За результатами проведених досліджень нами визначені основні методологічні аспекти організації бухгалтерського обліку розрахунків з постачальниками та підрядниками, представлена характеристика розрахунків та виділені їх особливості (рис. 1).

Таблиця 1. Аналітична відомість бухгалтерського обліку розгорнутого сальдо до рахунку 63 "Розрахунки з постачальниками та підрядниками"

Зміст операції	Показники		Відображення в обліку		Розгорнуте сальдо на початок періоду		Розгорнуте сальдо після здійснення операції	
	Вартість активів відповідно до рахунку-фактури	Фактична вартість отриманих активів	Дебет	Кредит	Дебет	Кредит	Дебет	Кредит
1	2	3	4	5	6	7	8	9
631 «Розрахунки з вітчизняними постачальниками»								
Поставки відповідно до укладених договорів								
						100		
Отримані матеріали	500	300	200	300			200	400
Отримані матеріали	800	800		800			200	1 200
Поставки відповідно до укладених угод								
Отримані основні засоби	900	900		900			200	2 100
Отримані матеріали	700	800		100			200	2 200
Поставки відповідно до замовлень								
Отримані матеріали	600	300	300	300			500	2 500
Сальдо на кінець періоду							500	2 500

Запропонована форма відображення основних методологічних аспектів бухгалтерського обліку розрахунків з постачальниками та підрядниками може бути використана для організації бухгалтерського обліку підприємства з урахуванням особливостей підприємницької діяльності. До її переваг слід віднести наступні: надає наочність основних аспектів; зручна для проведення аналізу організації бухгалтерського обліку з метою вдосконалення; надає можливість визначення потоків вхідної та вихідної інформації про стан розрахунків з постачальниками та підрядниками для отримання оперативної та звітної інформації.

Бухгалтерський облік, у тому числі, і облік розрахунків з постачальниками та підрядниками складається з організації синтетичного та аналітичного обліку розрахунків. На підставі інформації синтетичного та аналітичного обліку визначається узагальнена інформація для відображення у фінансовій звітності. Особливого значення набуває правильно організований саме аналітичний облік розрахунків з постачальниками та підрядниками. Дослідження типових помилок, які виявляються під час перевірки достовірності інформації бухгалтерського обліку, свідчать про те, що деяких з них можна уникнути, якщо удосконалити саме аналітичний облік.

Інформація бухгалтерського обліку щодо розрахунків з постачальниками та підрядниками впливає на показники Балансу, Звіту про фінансові результати, Звіту про рух грошових коштів. Розкриття інформації про зобов'язання наводиться у Примітках до фінансової звітності. У Балансі наводиться інформація про

запаси непогашеної кредиторської заборгованості, яка відображається за кредитом рахунку 63 "Розрахунки з постачальниками та підрядниками". У зв'язку з тим, що рахунок 63 активно-пасивний він може мати і дебетове сальдо. Тому доцільно мати інформацію розгорнутого сальдо розрахунків з постачальниками та підрядниками, про що неодноразово наголошують фахівці з бухгалтерського обліку, науковці. Пропонуємо зразок Аналітичної відомості бухгалтерського обліку розгорнутого сальдо до рахунку 63 "Розрахунки з постачальниками та підрядниками" (табл. 1).

Особливості бухгалтерського обліку розрахунків з постачальниками та підрядниками вимагають ведення більш деталізованого аналітичного бухгалтерського обліку розрахунків для накопичення інформації, контролю бухгалтерського обліку, надання необхідної оперативної, достовірної інформації управлінському персоналу для прийняття оперативних управлінських рішень, а також для її повного та достовірного відображення у фінансовій звітності відповідно до принципів підготовки фінансової звітності та якісних характеристик інформації фінансової звітності.

Переважно підприємства не ведуть деталізований аналітичний бухгалтерський облік, що призводить до порушення принципів складання фінансової звітності, а саме принципу перевагу сутності над формою, відповідно до якого операції обліковуються відповідно до їх сутності, а не лише виходячи з юридичної форми.

Операції по розрахункам з постачальниками та підрядниками призводять до виникнення

Таблиця 2. Аналітична відомість бухгалтерського обліку розрахунків з постачальниками та підрядниками

Дата, номер документа, визнаного зобов'язання	Термін оплати	Факт. дата оплати	Сума до оплати Кредит рах. 63	Факт. сума оплати Кредит рах. 371	Відхилення		Вид заборгованості внаслідок порушення строків оплати			Примітки
					Дебет рах. 63	Кредит рах. 63	Прострочена	Невизначена відносно до:		
								Суми	Строку оплати	
Відповідно до договорів										
№ 35 від ...	10.01.21	10.01.21	90 000	90 000	-	-	-	-	-	
№ 36 від ...	12.01.21	-	100 000	-	-	-	100 000	-	-	
№ 37 від ...	15.01.21	20.01.21	200 000	250 000	50 000	-	-	-	-	
№ 38 від ...	20.01.21	-	300 000	-	-	-	-	300 000	-	
№ 39 від ...	22.01.21	25.01.21	500 000	350 000	-	150 000	-	-	-	
Відповідно до угоди										
Разом:										
Відповідно до замовлення										
Разом:										
Усього:										
Додаткова інформація										
Рахунки обліку	Сальдо на початок місяця		Обороти за місяць		Сальдо на кінець місяця					
	Дебет	Кредит	Дебет	Кредит	Дебет	Кредит				
Рахунок 63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками»										
Рахунок 371 «Розрахунки за виданими авансами»										

поточного зобов'язання для відображення в бухгалтерському обліку якого необхідно його визнання. Відповідно до п.5 НП(С)БО 11 "Зобов'язання" зобов'язання визнається якщо: оцінка зобов'язання може бути достовірно визначена; існує ймовірність зменшення економічних вигід у майбутньому внаслідок його погашення. Для узагальнення інформації про стан розрахунків з постачальниками та підрядниками, відповідно до принципів бухгалтерського обліку та фінансової звітності, нами пропонується форма Аналітичної відомості бухгалтерського обліку розрахунків з постачальниками (табл. 2).

У запропонованій Аналітичній відомості:

— виділяються два види кредиторської заборгованості, а саме: прострочена та невизначена відносно суми або строку погашення;

— відображається необхідна інформація для контролю визначення розгорнутого сальдо за рахунками 63 "Розрахунки з постачальниками та підрядниками", субрахунком 371 "Розрахунки за виданими авансами", що забезпечує контроль правильності визначення залишків за рахунками для відображення інформації у фінансовій звітності.

Таким чином, інформацію Аналітичної відомості використовують для контролю достовірності відображення інформації про розрахунки з постачальниками та підрядниками у фінансовій звітності:

— Баланс код рядка 1615 — "Поточна кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги";

— Примітки до фінансової звітності — відповідно до п.22.2 НП(С)БО 11 "Зобов'язання" необхідно розкрити інформацію про невизначеність зобов'язання відносно суми або строку погашення.

Достовірність інформації кредиторської заборгованості за розрахунками з постачальниками та підрядниками також впливає на достовірність інформації показників Звіту про фінансові результати та Звіту про рух грошових коштів, в яких окремо наводяться показники операційної фінансової та інвестиційної діяльності. Тому підприємства повинні чітко визначати, які операції відносяться до операційної та іншої діяльності. На рахунок 63 "Розрахунки з постачальниками та підрядниками" підприємства повинні відображати тільки ті операції, які відносяться до операційної діяльності, а це придбання запасів. Придбання об'єктів основних засобів та нематеріальних активів відносяться до іншої діяльності, повинні відображатися на рахунок 68 "Розрахунки за іншими операціями". Ті ж підприємства, які не використовують рахунок 68, повинні на кінець звітного періоду здійснити певні коригування, для достовірності відображення інформації.

Етап визнання зобов'язання відповідно до п.5 НП(С)БО 11 «Зобов'язання»				
<i>Бухгалтерські процедури</i>				
Отримання Рахунка – фактури для оплати	Перевірка правильності оформлення рахунка-фактури	Отримання дозволу на оплату	Відображення в обліку	Оформлення платіжних документів перерахування коштів постачальнику
Етап оприбуткування отриманих активів				
<i>Бухгалтерські процедури</i>				
Відображення в обліку	Аналіз результатів оприбуткування матеріалів	Коригування кредиторської заборгованості за отримані матеріали	Оформлення претензії постачальнику	Розрахунок санкцій за недотримання умов поставки
Етап поточних бухгалтерських процедур				
Відображення інформації про отримання матеріалів в бухгалтерських документах : - в регістрах аналітичного обліку; - в регістрах синтетичного обліку; - журналі 3; - Відомості 3.3		Контроль погашення кредиторської заборгованості постачальником, у разі недопоставок матеріалів, заміни бракованих матеріалів, інше	Надання необхідної оперативної інформації управлінському персоналу про стан кредиторської заборгованості за розрахунками з постачальниками	
Етап підготовки звітності				
Внутрішньої поточної та на кінець звітного періоду	Фінансової звітності			
	Визначення розгорнутого сальдо за рахунком 63	Перевірка тотожності інформації регістрів аналітичного та синтетичного обліку	Перевірка достовірності і правильності відображення інформації в облікових регістрах, Головній книзі, оборотній відомості	Відображення інформації про кредиторську заборгованість за розрахунками з постачальниками та підрядниками

Рис. 2. Етапи бухгалтерського обліку розрахунків з постачальниками та підрядниками

Бухгалтерський облік розрахунків з постачальниками та підрядниками складається з декількох етапів, які будуть відрізнятися від способів оплати, використання попередньої оплати, оплати після отримання матеріальних запасів та інших факторів. Приклад бухгалтерських процедур з використанням попередньої оплати за отримання матеріальних запасів, необоротних активів наведено на рисунку 2.

Для управління кредиторської заборгованістю за розрахунками з постачальниками та підрядниками управлінському персоналу необхідна достовірна інформація про стан розрахунків з постачальниками та підрядниками, причини виникнення заборгованості постачальників перед підприємством та підприємства перед постачальниками. Така заборгованість виникає внаслідок порушення умов договірних поставок, а саме: за кількістю отриманих матеріальних запасів, за забракованими, неякісними матеріальними цінностями, іншими обста-

вин. Для забезпечення управлінського персоналу необхідною інформацією пропонується документ аналітичного бухгалтерського обліку, який призначений відображати саме причини виникнення заборгованості підприємства перед постачальниками та постачальників перед підприємством. Аналіз зафіксованих у документі причин, дозволить управлінському персоналу приймати оперативні управлінські рішення (табл. 3).

Запропоновані нами відомості аналітичного обліку розрахунків з постачальниками та підрядниками не слід розглядати з точки зору збільшення документообігу. Інформація, яка відображається у Відомостях не дублює інформацію бухгалтерського обліку, а має певну мету. Аналіз інформації дозволяє приймати оперативні управлінські рішення, і головне, групування інформації, оцінка зобов'язання відповідає вимогам НП(С)БО, принципам фінансової звітності та якісним характеристикам інформації.

Таблиця 3. Аналітична відомість коригування розрахунків з постачальниками та підрядниками після оприбуткування матеріальних запасів, інших активів

Документ/ Найменування запасів, інших активів	План		Фактично		Причини відхилень			Виникнення заборгованості	
	К-сть	Ціна, (грн)	К-сть	Ціна	Недопоставка/ збільшення обсягів поставки	К-сть забракованих	Інші	Підприємства перед постачальником	Постачальника перед підприємством
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Субрахунок 631 «Розрахунки з вітчизняними постачальниками»									
Поставки відповідно до укладених договорів									
Поставки відповідно до укладених угод									
Поставки відповідно до замовлення									

ВИСНОВКИ

За результатами проведених досліджень визначені основні методологічні аспекти організації бухгалтерського обліку розрахунків з постачальниками та підрядниками.

За результатами аналізу типових помилок у відображенні інформації у фінансовій звітності та для їх уникнення запропонована Аналітична відомість бухгалтерського обліку розгорнутого сальдо до рахунку 63 "Розрахунки з постачальниками та підрядниками".

Для контролю дотримання принципів підготовки фінансової звітності та достовірності відображення інформації у фінансовій звітності запропонована Аналітична відомість розрахунків з постачальниками та підрядниками у розрізі контрагентів та взаємовідносин з ними на підставі договорів, угод. Запропонована Аналітична відомість коригування розрахунків з постачальниками та підрядниками після оприбуткування матеріальних запасів, інших активів.

Запропоновані документи аналітичного обліку розрахунків з постачальниками та підрядниками допоможуть в практичній діяльності запобігти помилок у відображенні інформації у фінансовій звітності, управлінському персоналу приймати оперативні управлінські рішення.

Література:

1. Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Подмешальська Ю.В., Чакалова Н.С. Бухгалтерський облік: навч.-метод. посібник. Запоріжжя: ЗДІА, 2018. 602 с.
2. Меліхова Т.О., Чакалова Н.С., Мисливка К.А. Удосконалення обліку доходів від реалізації товарів, як інструмент ефективного управління підприємством. Ефективна економіка. 2019. № 2. — URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6888> (дата звернення: 11.11.2020). DOI: 10.32702/2307-2105-2019.2.38.

лізації товарів, як інструмент ефективного управління підприємством. Ефективна економіка. 2019. № 2. — URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6888> (дата звернення: 11.11.2020). DOI: 10.32702/2307-2105-2019.2.38.

3. Подмешальська Ю.В., Парнюк О.В. Документальне забезпечення обліку товарних запасів на підприємстві. Агросвіт. 2020. № 22. С. 97—104. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.22.97.

4. Подмешальська Ю.В., Понякіна К.Ю. Облік та аудит виробничих витрат на підприємстві. Інвестиції: практика та досвід, 2020. № 23. С. 64—70. DOI: 10.32702/2306-6814.2020.23.64

References:

1. Makarenko, A.P. Melikhova, T.O. Podmeshalska, Y.V. and Chakalova, N.S. (2018), *Bukhgalters'kyu oblik [Accounting]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.
2. Melikhova, T. O., Chakalova, N. S. and Myslyvka, K. A. (2019), "Improving the account of income from the implementation of goods, as a tool of effective management of the enterprise", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 2, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6888> (Accessed 11 Nov 2020). DOI: 10.32702/2307-2105-2019.2.38.
3. Podmeshalska, Yu. and Parniuk, O. (2020), "Documentary accounting of inventories at the enterprise", *Agrosvit*, vol. 22, pp. 97—104. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.22.97.
4. Podmeshalska, Yu. and Poniakina, K. (2020), "Accounting and audit of production costs at the enterprise", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 23, pp. 64—70. DOI: 10.32702/2306-6814.2020.23.64.
Стаття надійшла до редакції 29.11.2021 р.

УДК 336.143

А. О. Шалашна,
аспірант кафедри фінансів,
Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ
ORCID ID: 0000-0003-0485-6589

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.24.65

ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ У СИСТЕМІ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

A. Shalashna,
Postgraduate student of the Department of Finance, Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv

FINANCIAL POLICY OF THE STATE IN THE SYSTEM OF ECONOMIC DEVELOPMENT

У статті розкрито питання сутності фінансової політики держави у системі розвитку економіки. Визначено, що в сучасних умовах розвитку посилюється увага до проведення досліджень інституційних засад системи державного фінансового регулювання. Розглянуто питання системи державного фінансового регулювання, що є інструментом забезпечення відтворювальних процесів в економіці. Фінансова політика як складова державної економічної політики є дієвим інструментом регулювання соціально-економічних процесів. Формування та реалізації фінансової політики в умовах економічних перетворень як складова системи державного фінансового регулювання інституційного суспільного розвитку передбачає використання сукупності відповідних фінансових механізмів, спрямованих на раціональний розподіл валового внутрішнього продукту з урахуванням циклічності економіки, підвищення рівня державного фінансового забезпечення людського розвитку, дієвості системи публічних закупівель, використання інструментів бюджетно-податкового, адаптивності фінансової архітектури до економічного середовища, що сприятиме забезпеченню економічного зростання, збалансованого та стійкого розвитку фінансово-бюджетних та соціально-економічних відносин.

The article reveals the essence of the financial policy of the state in the system of economic development. It is determined that in modern conditions of development the attention to research of institutional bases of system of the state financial regulation is strengthened that is caused by need of deepening of the analysis of the reasons and consequences of social and economic transformations, improvement of approaches to financial management in transformational economy. The issues of the system of state financial regulation, which is a tool to ensure the reproductive processes in the economy, aimed at implementing the relevant priorities of socio-economic development of the country. It is shown that the main purpose of budget regulation is to develop and implement a balanced fiscal policy, including in the field of revenues, budget expenditures, intergovernmental relations, budget deficit, public debt, aimed at boosting economic growth. The implementation of budgetary regulation measures should be determined taking into account the cyclical dynamics of the economy and the level of stability of the public finance system, a significant reduction of which may complicate effective budgetary regulation for positive impact on economic and social processes. One of the important features of each country is the financial system and the ability of relevant state institutions to conduct socio-economic policy aimed at meeting the needs and interests of society. Financial policy as a component of state economic policy is an effective tool for regulating socio-economic processes. Formation and implementation of financial policy in economic transformation as part of the system of state financial regulation of institutional social development involves the use of a set of appropriate financial mechanisms aimed at rational distribution of gross domestic product taking into account the cyclical economy, increasing public financial security,

efficiency of public procurement, use of budgetary and tax instruments, adaptability of financial architecture to the economic environment, which will contribute to economic growth, balanced and sustainable development of financial and budgetary and socio-economic relations.

Ключові слова: державні фінанси, бюджетний механізм, фінансове забезпечення, фінансово-податкове регулювання, фінансова політика держави, економічний розвиток.

Key words: public finance, budgetary mechanism, financial support, financial and tax regulation, financial policy of the state, economic development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Економічна сутність фінансової політики полягає у використанні та реалізації відповідних економічних заходів, механізмів фінансово-економічного регулювання з метою забезпечення суспільних потреб, збалансованого, перспективного розвитку економіки. Від якісного рівня реалізації інституційних механізмів фінансової політики, в достатній мірі, залежить дієвість фінансової системи країни. Інституційна динаміка суспільного розвитку обумовлює необхідність посилення дієвості соціальної функції держави, поглибленого використання інструментів адресності надання відповідних послуг, розвитку методологічних засад фінансового забезпечення розвитку соціальної сфери з урахуванням відповідальності державного, приватного секторів економіки у сфері здійснення видатків соціального спрямування. Механізм фінансового забезпечення розвитку соціальної сфери є одним з дієвих інструментів впливу на якісний рівень соціально-економічного розвитку країни. Важливим є реалізація виваженої, послідовної та системної державної політики у сфері фінансового забезпечення соціальної сфери використовуючи бюджетні, податкові інструменти. Доцільним є здійснення певного вирівнювання соціальної забезпеченості громадян, підтримка стабільного збільшення їх доходів, задоволення наявного попиту населення на соціальні послуги. Підвищення ефективності бюджетних видатків в умовах економічних перетворень, потребує узгодження цілей бюджетних призначень з пріоритетами соціально-економічного розвитку країни, упорядкування фінансових повноважень розпорядників бюджетних коштів з одночасним посиленням відповідальності керівників установ за досягнення результатів виконання бюджетних програм. Основними напрямками бюджетної політики країни є зменшення боргового навантаження на бюджет, посилення відкритості та публічності розміщення державних замовлень, подальший розвиток системи фінансового забезпечення со-

ціального захисту населення. Важливим є удосконалення методологічних засад бюджетного прогнозування та планування, що спрямовано на підвищення результативності фінансово-бюджетної політики.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Серед вагомих наукових досліджень зарубіжних вчених у сфері розвитку фінансових відносин можна назвати праці Дж. Б'юкенена, А. Вагнера, А. Лаффера, В. Нордхауса [3], К. Рау, Д. Рікардо, П. Самуельсона [3], Дж. Стігліца, Г. Таллока. Питання фінансової політики держави досліджуються у працях вітчизняних вчених: Т. Канєвої [7], С. Качули [2], Л. Козаренко [3], А. Мазаракі, В. Макогон [8–10], Ю. Маркуц [9], М. Пасічного [7], В. Федосова, І. Чугунова [2–10], І. Юрія та інших.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є розкриття сутності фінансової політики держави у системі розвитку економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Фінансова політика є інструментом впливу на сферу суспільних відносин, важливими напрямами якого є перерозподіл фінансових ресурсів між складовими фінансової системи з метою досягнення динамічного економічного розвитку. В умовах структурних змін інституційного середовища фінансової моделі управління, актуальним та важливим є постійне удосконалення методологічних засад фінансової політики, підвищення рівня її адаптивної ефективності в процесі регулювання економічного циклу, посилення дієвості механізмів підтримки конкурентоспроможності вітчизняної економіки. Розробка заходів фінансової політики залежить від визначених завдань, які потребують вирішення на певному етапі розвитку, зокрема: створення сприятливих умов для розвитку економіки, що передбачає проведення змін її структури, стабілізацію банківської системи,

підвищення дієвості функціонування податкової системи, лібералізацію економічних відносин, посилення ефективності механізму державного управління, підтримка з боку держави інфраструктурних проєктів; підвищення рівня добробуту громадян та вирішення сукупності питань щодо соціального захисту та забезпечення населення, дані завдання потребують реалізації відповідних заходів у сфері бюджетної політики та цільових державних фондів, посилення страхових принципів у забезпеченні соціального захисту населення; збільшення обсягів залучень інвестицій у вітчизняну економіку, що потребує покращення позицій держави у рейтингу сприятливості ділового середовища, посилення дієвості механізму захисту прав інвесторів, розвитку вітчизняного фондового ринку, зміни підходів до формування та реалізації інвестиційної політики тощо. Критеріями оцінки фінансової політики є ступінь досягнення цілей, які визначені державними інститутами як пріоритетні. Разом з тим, вагомим показником ефективності реалізованих заходів фінансової політики є динаміка індикаторів оцінки рівня життя населення. Відповідно до методологічних засад Світового банку даними індикаторами виступають рівень валового внутрішнього продукту на одну особу, рівень доходу на одну особу, тривалість життя населення, якісний рівень та доступність послуг освіти, охорони здоров'я, забезпеченість власним житлом.

Фінансова політика є однією з найбільш вагомих складових системи державного регулювання, основою реалізації механізму впливу держави на економічні процеси. Бюджетна політика має бути спрямована на формування оптимальної моделі перерозподілу фінансово-економічних ресурсів між рівнями бюджетної системи з метою створення умов для забезпечення належного розвитку відтворювальних процесів у суспільстві. Від ступеня виваженості та обґрунтованості рішень щодо встановлення показників частки бюджетних видатків відповідно до функцій держави у валовому внутрішньому продукті та загальній структурі видаткової частини бюджету залежить результативність досягнення та виконання пріоритетних завдань бюджетної політики на плановий рік та середньострокову перспективу. Фінансове забезпечення соціальної сфери в країні, в значній мірі, здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів. Соціальні пріоритети бюджетної політики мають сприяти підвищенню добробуту суспільства, зменшувати нерівномірність розподілу доходів, задо-

вольняти попит населення на одержання якісних суспільних послуг. Видатки бюджету на соціальну сферу включають кошти, що спрямовуються на фінансування освіти, науки, охорони здоров'я, соціального захисту та соціального забезпечення населення, духовного та фізичного розвитку, а також на фінансування програм забезпечення житлом. Вагома частка видатків соціального спрямування перерозподіляється між складовими бюджетної системи за допомогою міжбюджетних трансфертів, у тому числі субвенцій на здійснення державних програм соціального захисту, освітньої та медичної субвенцій.

Фінансова політика як складова державної економічної політики є дієвим інструментом регулювання соціально-економічних процесів. Враховуючи вітчизняний та зарубіжний досвід ретроспективного аналізу становлення системи державного фінансово-економічного регулювання, слід зауважити, що найбільш вагомими завданнями у ході розробки та реалізації фінансової політики є зниження соціальної напруженості у суспільстві, підняття якісного рівня життя населення, оздоровлення та удосконалення системи державних фінансів, розширення фінансово-економічної самостійності територій, створення сприятливих умов для розвитку підприємництва, у тому числі шляхом покращання рівня інвестиційної привабливості країни та регіонів, структурні перебудови в економіці, націлені на підвищення темпів економічного зростання держави. Доцільність застосування фінансового регулювання обумовлена виконанням державою на належному рівні економічної функції, потребою обґрунтування пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку країни. Дієвість фінансової політики, значним чином, залежить від рівня наукової обґрунтованості її ролі в розвитку суспільних відносин, моделі економічного зростання.

Участь держави у світових економічних процесах потребує удосконалення її фінансової моделі, сприятиме забезпеченню інституційного розвитку економіки, підвищенню ефективності функціонування державних фінансів. Важливим для підвищення результативності використання фінансових ресурсів державного сектора економіки є зростання його фінансового потенціалу. Дослідження його сутності як фінансово-економічної категорії, ролі та функцій місця в системі економічних категорій дозволило зазначити, що фінансовий потенціал відображає результативність формування, розподілу та перерозподілу, використання та на-

копичення фінансових активів, впливає на фінансовий стан і фінансову стійкість економічних суб'єктів та визначає особливості процесу суспільного відтворення. Формування сучасної фінансової системи потребує забезпечення гнучкості, ефективності, активності сприйняття соціальних, технологічних, інтелектуальних новацій. Доступність фінансових ресурсів, потенційні можливості їх використання, технологічне та інституційне забезпечення відповідають основним стадіям розвитку, у тому числі управління факторами, ефективне та інноваційне управління, що визначають особливості та моделі економічного розвитку. Державне регулювання інноваційного розвитку спрямовано на забезпечення ефективності функціонування фінансового механізму та використання фінансового потенціалу розвитку. Фінансові ресурси державного сектора економіки визначають засади соціально-економічного розвитку країни та територій, впливають на фінансовий потенціал суб'єктів державної і комунальної власності суб'єктів господарювання. Важливим є застосування сучасних підходів та механізмів активізації розвитку, підвищення ефективності й результативності функціонування державного сектора економіки, територіальних громад, суб'єктів підприємницької діяльності та країни в цілому.

Перерозподіл валового внутрішнього продукту між сферами та ланками фінансової системи впливає на фінансовий потенціал бюджетів всіх рівнів, суб'єктів підприємницької діяльності, їх фінансову спроможність й стійкість, відображає рух фінансових потоків в державі. Державне фінансування забезпечує регулюючий та стимулюючий вплив на усі сфери та галузі економіки. Важливу роль у формуванні та використанні фінансових ресурсів, нарощуванні фінансового потенціалу державного сектора економіки відіграє ефективний фінансовий менеджмент. Дієвість управління державними фінансовими ресурсами забезпечить результативності їх використання з урахуванням особливостей джерел і напрямів фінансування. Використання фінансових ресурсів державного сектора для забезпечення економічного розвитку дозволяє забезпечити системний підхід до фінансування інноваційних розробок, стимулювати розвиток відповідних сфер і галузей економіки, запровадити сучасні механізми фінансування, що прискорить зростання валового внутрішнього продукту країни, її фінансового потенціалу, формує умови застосування комплексного фінансування проєктів розвитку, сприяє забезпеченню узгодже-

ності інтересів населення, підприємництва, територіальних громад і суспільства стосовно стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку країни.

Основними завданнями фінансового регулювання є забезпечення економічного зростання на засадах інституційно-інвестиційного розвитку та структурних змін фінансової системи, створення сприятливих умов для стимулювання обсягів внутрішнього попиту.

Результативність та ефективність їх формування та використання сприяють процесам суспільного відтворення, соціального захисту населення, забезпечення національної безпеки. На сучасному етапі важливо забезпечити розвиток системи публічних фінансів, що дозволить забезпечити гармонізацію завдань, повноважень та сфер відповідальності між секторами суспільного управління. Впровадження довгострокової стратегії суспільного розвитку та програм удосконалення державних фінансів на середньострокову перспективу дозволяє посилити економічну стабільність, забезпечити прозорість фінансової політики держави та діяльності органів державного управління, врахувати внутрішні та зовнішні тенденції економіки, забезпечити національну економічну безпеку.

Фінансова політика держави є вагомим інструментом соціально-економічного розвитку країни. Формування та здійснення ефективної державної фінансової політики має важливе місце у забезпеченні дієвого суспільного розвитку. Необхідним є визначення пріоритетів фінансової політики держави та створення умов для економічного зростання. В умовах економічних перетворень доцільним та актуальним є розвиток теоретичних засад формування фінансової політики держави, підвищення рівня її адаптивної ефективності в процесі економічного регулювання. Для підвищення результативності інституційних перетворень економіки, забезпечення позитивної макроекономічної динаміки важливим є подальший розвиток системи управління державними фінансами. Доцільним є розробка концептуальних засад формування та реалізації стратегічних напрямів державної фінансової політики соціального розвитку, посилення дієвості фінансового контролю як інструменту забезпечення ефективності використання державних видатків, інституційних засад розвитку бюджетної політики суспільного розвитку, удосконалення механізму формування бюджетів державних цільових фондів соціального спрямування. Необхідним є ефективне використання публічних фінансів з урахуванням динамічних

змін інституційного середовища та структурних трансформацій економіки. Держава має застосовувати системний підхід щодо розробки та фінансування цільових програм, спрямованих на стимулювання людського капіталу та розбудови соціальної інфраструктури.

Формування доходної частини зведеного бюджету проходило як в умовах стійкого економічного зростання, що сприяло зміцненню доходної бази державного та місцевих бюджетів, так і в умовах економічної рецесії, що обумовило проведення в даний період стимулюючої податкової політики. Система бюджетно-податкового регулювання постійно удосконалювалась відповідно до тенденцій соціально-економічного розвитку. На сучасному етапі бюджетна політика спрямована на підвищення рівня ділової активності, розширення обсягів внутрішнього попиту та виконання завдань соціального розвитку суспільства. З урахуванням особливостей вітчизняної податкової системи визначено доцільність подальшого розширення податкової бази, посилення фіскальної ефективності податків, вдосконалення структури оподаткування, розвитку фінансових інститутів, що здійснюють адміністрування податків, зменшення рівня ухилень від оподаткування. Позитивними є тенденції, що пов'язані зі збільшенням вагових показників видатків зведеного бюджету у валовому внутрішньому продукті на соціальний захист та соціальне забезпечення, охорону здоров'я, освіту, науку, культуру, що сприяє розвитку людського капіталу який є важливим інструментом стимулювання економічного зростання.

Державна фінансова політика як складова системи фінансового забезпечення суспільного розвитку ґрунтується на збалансуванні інтересів держави, місцевого самоврядування і економічних суб'єктів, сукупності динамічних інституційних взаємовідносин у сфері формування і розподілу фінансових ресурсів для підвищення базових державних соціальних стандартів і гарантій, стимулювання розвитку людського потенціалу, збільшення рівня зайнятості, посилення демографічної стійкості, активізації темпів соціально орієнтованого економічного зростання із дотриманням принципів системності, адаптивності, ефективності, результативності, відкритості. Ідентифікація факторів впливу на формування та реалізацію державної фінансової політики соціального розвитку важлива для врахування їх значимості на відповідному етапі формування цілей і завдань, підвищення дієвості фінансових інструментів, їх впливу на соціальний розвиток

у середньостроковій перспективі. Серед факторів, які впливають на формування якості життя населення у певній країні та впливають на використання механізмів, інструментів, важелів державної фінансової політики, визначено рівень розвитку матеріального виробництва і сфери послуг; рівень і структура споживання; зростання споживчих цін; рівень доходів та податки; економічний та фінансовий потенціал країни та території; розвиток бюджетної децентралізації та самостійність місцевих бюджетів; можливості залучення коштів міжнародних фінансових організацій для реалізації соціальних програм; демографічна стійкість; екологічна ситуація; розвиток інституційного середовища суспільства.

ВИСНОВКИ

В умовах структурних, динамічних змін соціально-економічної системи посилюється роль людського капіталу в забезпеченні економічного зростання, функція відтворення та стимулювання людського розвитку є пріоритетною для соціальної сфери з огляду на необхідність підвищення конкурентних переваг та забезпечення розширеного відтворення продуктивних сил. Фінансова складова соціальної сфери впливає на якісний рівень, доступність, ефективність та конкурентоспроможність послуг у сфері освіти, науки, охорони здоров'я, духовного і фізичного розвитку, соціального забезпечення населення. Реалізація заходів бюджетного регулювання має забезпечувати виконання поставлених завдань щодо підвищення рівня та якості життя, посилення соціального захисту населення, розбудови базових інститутів соціальної сфери, підвищення частки випуску наукоємної та технологічної продукції у валовому внутрішньому продукті. Економічна сутність формування та реалізації фінансової політики в умовах економічних перетворень як складова системи державного фінансового регулювання інституційного суспільного розвитку передбачає використання сукупності відповідних фінансових механізмів, спрямованих на раціональний розподіл валового внутрішнього продукту з урахуванням циклічності економіки, підвищення рівня державного фінансового забезпечення людського розвитку, дієвості системи публічних закупівель, використання інструментів бюджетно-податкового, адаптивності фінансової архітектури до економічного середовища, що сприятиме забезпеченню економічного зростання, збалансованого та стійкого розвитку фінансово-бюджетних та соціально-економічних відносин.

Література:

1. Самуэльсон Пол Э., Нордхаус Вильям Д. Экономика. 19-е изд.: пер. с англ. М.: Вильямс, 2015. 1360 с.
2. Чугунов І.Я., Качула С.В. Державна фінансова політика забезпечення соціального розвитку суспільства. Вісник КНТЕУ. 2020. № 2. С. 87—98.
3. Чугунов І.Я., Козарезенко Л.В. Державне фінансове регулювання розвитку людського потенціалу. Вісник КНТЕУ. 2017. № 3. С. 116—132.
4. Чугунов І.Я. Бюджетна стратегія суспільного розвитку. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. 532 с.
5. Чугунов І.Я., Кучер Г.В. Фінансові ресурси державного сектора економіки. Вісник КНТЕУ. 2019. № 3. С. 40—52.
6. Чугунов І.Я., Самошкіна О.А. Видатки бюджету в системі державного регулювання соціально-економічного розвитку країни. Вісник КНТЕУ. 2019. № 2. С. 103—121.
7. Chugunov I., Pasichnyi M., Koroviy V., Kaneva T., Nikitishin A. Fiscal and Monetary Policy of Economic Development. European Journal of Sustainable Development. 2021. № 10 (1), pp. 42—52.
8. Chugunov I., Makohon V. Budgetary projection in the system of financial and economic regulation of social processes. Baltic Journal of Economic Studies. Vol. 6. 2020. № 1. Pp. 130—135.
9. Chugunov I., Makohon V., Markuts Y. Budgetary policy of the emerging countries in conditions of institutional transformations. Problems and Perspectives in Management. 2019. Vol. 17, Issue № 4. Pp. 252—261.
10. Chugunov I., Makohon V., Krykun T. Budget strategy in the conditions of economic globalization. Problems and Perspectives in Management. 2019. Vol. 17. Issue 3. Pp. 101—110.

References:

1. Samuel'son, P.E. and Nordkhaus, V.D. (2015), *Ekonomyka [Economics]*, Vyl'iams, Moscow, Russia.
 2. Chuhunov, I.Ya. and Kachula, S.V. (2020), "State financial policy to ensure the social development of society", *Visnyk KNTEU*, vol. 2, pp. 87—98.
 3. Chuhunov, I.Ya. and Kozarezenko, L.V. (2017), "State financial regulation of human potential development", *Visnyk KNTEU*, vol. 3, pp. 116—132.
 4. Chuhunov, I.Ya. (2021), *Biudzhetna stratehiia suspil'noho rozvytku [Budget strategy for social development]*, Kyiv.nats.torh.-ekon. un-t, Kyiv, Ukraine.
 5. Chuhunov, I.Ya. and Kucher, H.V. (2019), "Financial resources of the public sector of the economy", *Visnyk KNTEU*, vol. 3, pp. 40—52.
 6. Chuhunov, I.Ya. and Samoshkina, O.A. (2019), "Budget expenditures in the system of state regulation of socio-economic development of the country", *Visnyk KNTEU*, vol. 2, pp. 103—121.
 7. Chugunov, I. Pasichnyi, M. Koroviy, V. Kaneva, T. and Nikitishin, A. (2021), "Fiscal and Monetary Policy of Economic Development", *European Journal of Sustainable Development*, vol. 10 (1), pp. 42—52.
 8. Chugunov, I. and Makohon, V. (2020), "Budgetary projection in the system of financial and economic regulation of social processes", *Baltic Journal of Economic Studies*, vol. 6, no. 1, pp. 130—135.
 9. Chugunov, I. Makohon, V. and Markuts, Y. (2019), "Budgetary policy of the emerging countries in conditions of institutional transformations", *Problems and Perspectives in Management*, vol. 17, no. 4, pp. 252—261.
 10. Chugunov, I., Makohon, V. and Krykun, T. (2019), "Budget strategy in the conditions of economic globalization", *Problems and Perspectives in Management*, vol. 17, no. 3, pp. 101—110.
- Стаття надійшла до редакції 08.12.2021 р.*

ПЕРЕДПЛАТА**ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!**

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА